

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Politicorvm Liber secundus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

POLITICORVM

LIBER SECUNDVS.

DE RELIGIONE IN REPUBLICA TENENDA.

CAPUT I.

Connexio & ordo duorum sequentium librorum.

Finis Reipublice vi-
nere cum
virtute, fe-
liciem esse.

Deside pri-
mo agendū.

S. I. E causa principe Reipublice Deo, à quo est omnis potestas, & in quem desinit, deque hominibus è quibus corpus illud politicū, quasi membris suis concinnatur, & mouetur, agitque; atque adeo multiplici eius forma primo libro tractauimus: nunc de causa, quæ prima in mente agentis, vltima est in operis executione, instituendus est sermo; de fine nempe Reipublice. Ille cum in actione virtutis, & honesti meditatione consistat, de virtutibus magistratum, & subditorum in posterum dicendum: Cum vero omnium virtutum fundamentum sit, *vera in Dei fides*, de illa præcipue libro secundo, de ceteris libro tertio tractabo. Quanquam vero ad singulos potius, quam Rempublicam doctrinā illa pertinere videri posset, memor tamen instituti mei, ad magistratus formandos, subditosque qua ciues, & membra sunt magni corporis, omnia præcepta virtutum accommodabo; vt omnibus plane constet, quibus rebus imperiorum maiestas creuerit, quibus afflcta, & in exitium data sit.

CAPUT II.

Finis Reipublice est illius beatitudo.

Felicitas o-
mnium fi-
nis est.

Felicitatem
omnes ex-
petunt.

Felicitas
Romanis
Dea.

S. I. BEATITUDO singulorum hominum, atq; Vniuersa Reipublice finis est. Hanc omnes expertunt, in hac omnia sunt, quæ felicem faciunt. Est multi possunt, qui non querant esse diuites, reges, fortes; nemo est, qui velit esse miser, nolit esse felix. Hanc veteres deam crediderunt, verum sero, nam Lucullus primus ædem illi constituit. Sed felix esse nemo potest, qui pro Deo dona Dei colit.

S. 2. Beati ergo esse omnes experti, sed quia in re beatitudine est? Si enim in opibus, voluptabus, indolentia, honoribus, ad ea bona est instituenda república, si in virtute ad hanc exercendi sunt animi hominum. Hac igitur sententia stare, aut cadere rempublicam oportet. *Tē nō* enim scopus, cynosura, norma est, quia omnes publicæ, priuataque rationes ditiguntur. *Quid est in vita tantopere querendum, quam quis sit finis?* quod extreum, quod vltimum, quo sunt omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia referenda. Se neca ep. 71. Quories quid fugiendum sit, aut quid petendum, voleas scire: *Ad summum bonum, & propositum totius vita respice.* Illi enim consentire debet, quicquid agimus, non disponer singula, nisi cui iam vita sue summa proposita est.

Nemo, quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet, quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de *De summa partibus vita omnes deliberaamus*, de tota nemo. Scire debet, Reipublica quid petat ille, qui sagittam vult mittere, & tunc dirigere primo deliberandum, & moderari manutetur.

Hæc cum in vita priuata vim maximam habeant, deinde in republica tanto maiorem, quanto grauior est magnorum corporum lapsus. Si enim Epicureus, aut Aristippeus quispam finem ponat ciuitati, omnes in voluptates dissoluentur, Sicyonios, Sibaritas, Babylonios præstabant. Omne honestum, ac denique ipsam Rempublicam euerent.

Nunc quidem veterum philosophorum persequi sententias importunum est. Quis enim nunc ita a-
Eriam Epicureis in flamen-
mens est, vt in voluptate, in diuitiis sumimum bo-
num collocet, quamvis ita viuat, vt præter pastum, gitis lo-
quendi ho-

Hæc philosophis in sua phrontisteria remitto. Po-
liticum nego vllum esse posse, nullum bonum ci-
uem esse affirmo, qui ad suam vtilitatem, volunta-
temque omnia referat. Ius non tuebitur, innocen-
tem supplicio non eximet, fame pereunti cibum non
porrigit, multo minus arma induet, in arenam non
descendet nisi voluntatis gratia; omnem societatem
humani generis, ciuilemque communione ea feri-
tas, & bruta futilitas tollent è medio.

S. 3. Humanior est, & quodam modo astutior aliorum ratio, qui magnam felicitatis partem esse
putant imperare adeoque imperium sui causa esse.

Dionysius sane Corinthi ferulam sceptro substituit, Imperium
& ne non imperaret, regnum Scholasticum ambiuit, non est sui
neque alia mens Cæsaris, qui in Alpino oppidulo
primus, quam Roma secundus esse maluit. Sed nec

ille est error tolerabilis, recte D. Augustin. lib. 5, de
cuit. c. 24. Neque enim nos Christianos quosdam impera-
tores ideo felices dicimus, quia vel diuitis imperarunt, vel
imperantes filios morte placida reliquerunt, vel hofes Rei-
publ. domuerunt, vel inimicos ciues aduersus se insurgentem,
& cauere, & opprimere potuerunt. Hec enim & alia vita
huius arumnoſa, vel munera, vel solatia, quidam etiam
caltores demonum accipere meruerunt, qui non pertinente
ad regnum Dei, quo pertinent isti. Et hoc ipsius misericor-
dia fædum est, ne ab illo ista, qui in eum crederent, vel Rex non re-
veluit summa bona desiderarent. Sed felices eos dicimus, si gno, sed vir-
iuste imperant, si inter linguas sublimiter honorantur, & tunc beatus
obsequia minia humiliiter salutantur, non extolluntur, sed est.
se homines esse meminerunt.

S. 4. Si rem quoque humana ratione expenda-
mus, facile occurret: Non esse regnum, posse
imperare, sed officium. Neque enim principatus
sui causa est, neque princeps sibi finis est, sed v-
triusque supremum bonum est, *salus est, tutela popu- Salus popu-
lorum.* Nemo prudens fenserit, Tot virium, po- li supra-
pulorumque millia, quæ Hispaniarum regi parent, *lex esto.*
proper ipsum esse, sed propter populos regem esse,

& regis officium esse omnium saluti prospicere, omnium malis mederi.

Regnum seruitus.

Subditos
rex ut fa-
miliares re-
nereatur.

Principes no-
est, quem
cura populi
non premit.

Expertipot-
tentia ma-
gnam raro
descendant.

Pulchra est
fancio ma-
gistratus,
beata ne-
quaquam.

Qui regnu-
minuit, la-
borem le-
uat.

Digna ma-
gno rege
vox.

Aut populis dixit, illis enim dum comedunt, citrullas agaves auferunt, consule, aut miti vero senex iste cananti imponit. Testatus est ferme regna.

Cum itaque seruitus non sui, sed domini causa sit, regnum autem seruitus sit, non est sui causa: ut prudentissime filio insolentius, & ferocius legenti Antigonus dixit: *Scito filium regnum nostrum plenidam esse seruitutem.* Regis etiam vox Sopatris ad Hemeritum fratrem apud Stob. ferm. 44. *Vide ut imperio dignus sis, non Reipublica statu, sed virtutis, atque studi erga subditos excellenter: quo vero ante non agnoscetas, nec pertinere ad te quicquam arbitraboris amplius, quam quius homo ob communem omnium naturam, princeps factus reuereri debes, ut iam notos, & familiares.*

Vinam omnes reges imitati hominum mitissimum in terris Mosen, suos amarent. Num. ii. ii. Et ait ad dominum: *Cur affixisti seruum tuum, quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me? Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi: Porta eos in finu tuo, sicut portare solet nutrix infans, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum.* Mosen a Deo princeps constitutus pondere populi premitur, & quam vastum esse clementia principalis finum oporteat, Deus ostendit. *Porta eam, inquit Deus, porta sicut nutrix, sollicite, molliter, mihi parenti redditur resurrectionem.* Adeum sensum recte dixit & aliis. *Rex bonus est seruus publicus.* Et Antoninus Philosophus regiam adoptionem tristis except, non ignarus quo curas, periculaque vna fascia colligant. Felicitas itaque in regno non est, nisi opinione, quae cum fallat, tollit omnem felicitatem, error enim miseris facit. Si etiam credimus expertis, ne optandum quidem magistratum esse compremus. *Magnam potentiam ambit inexpertus, edit expertus, solebat Pontius dicere; sed nisi sero eam odisset, tam misericordio interiu ipse, & filii eius, triumphatis gentibus, non parentalissent.*

Themistocli vix crederem, nisi summo ingenio praeeditus, suam ipse ambitionem damnare potuisset. *Malle se ad sepulchrum, quam ad tribunal ire iactabat, (Ælian. lib. 6.)* Magna vtique seruitus, sed quia splendida, & honorata, diligitur; præcipue quia in vita priuata contumeliae timentur.

§. 5. Tam magnus ergo labor, curaque non est beati, sed negotio. Scleucus dicere solebat: *Si sciret vulgus, quam laboriosum sit, legere, ac scribere tot solum epifolas, diadema ne humo quidem tollere dignatur.* Pulchrum est fateor admittere in animum totius Reipublica curam, & populi fata suscipere, oblitumque quodammodo sui, gentibus vivere. Accepere innumerabiles vndique nuncios, totidemque mandata dimittere, de tot vrbibus, nationibus, & prouinciis cogitare: *Noctes diesque omnes perpeti follicitudines, pro salute omnium cogitare.* Pulchrum hoc est, beatum non est. Beatus enim non est laboriosa, non est anxia, non erogat se alienis commodis, sed quicquid agit, sine villa molesta perficit. Cladis hoc solarium habuit Antiochus, quod vietus a Romanis, & iussus intra Taurum regnare, grandi se cura liberatum professus est, quod modicis regni finibus inclusus esset. Henricus septimus Frederici secundi filius rebus assidue incumbebat, & cibi sumendi sero recordabatur, monitus ut vires & valetudinem cor di haberet. Respondit. *Priuato quidem homini omne tempus cibi esse, cum id lubet, aut soler: at regi si nomen suum non abdicat, id solum, quo vacat.* Expertus id est Alfonsus Aragonie rex; nam cum in cena quidam importunus infaret: *Asinos regibus beatiores esse*

Politicorum.

bus æmulanda. Dixi, & nunc sepe, & alias P. C. bignum, & salutarem principem, quem vos tanta, & tam libera potestate instruxistis, senatu seruire debere, & universis ciuibus, sepe ac plerunque etiam singulis, neque id me dixisse pauper. Dixit Tiberius, non ita fecit; Carolus quintus & dixit, & verbis pondus addidit; facto enim ostendit quid esset regnum, tot enim regnorum dominus, quot alii vix vrbium, priuatus voluit mori, cumque in Philippum filium Belgicas prouincias transferret, *O fili, inquit, magnum tibi onus impono. Ego enim toto tempore principatus mei, nunquam quadrantem hora magnis curis, & anxietatibus vacuum habui.*

Si igitur veri nominis imperator est, si non species tenus, & nomine officium suum perpendit, nec purpuram, sceptrum, diadema, sed rem populi considerat, nunquam suus est, semper Reipublicæ; sepe etiam singulorum, quod egregie ut alia multa Rudolphus primus praefecit, cum enim à stipatoribus pauperiores arceri videret, exclamauit. *Per Deum, finite homines ad me venire, non enim ideo sum ad imperium vocatus, ut in arcu includar.*

§. 2. Graues sunt illæ, & molestæ occupationes, quia tamen imperandi dulcedine, & maximis honoris delinimento miscentur, a leibus amantur, a graibus tolerantur, ideoque minus officere felicitati putantur. At vero si pericula, & mala aspiciant, miserrimos se esse fatebuntur, id vero malis euenire principibus confusuit, nam quia Reipublica cum deponunt, timore premuntur, quin & bonum principem ut perpetuus labor, ita malum peius labore, metus exercet. Audite oraculum viri sapientis, imperium fugientis, (Vopis. in Proculo) *Nescitis amici, quid mali sit imperare. Gladij & tela nostris ceruicibus impendunt, imminent hæsta vndique, vndique spicula, ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur: non cibus pro voluptate, non iter pro autoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Addo quod omnis etas in imperio reprobentur. Senex est quipiam, inhabilitis videtur: sin minus, inest furor. nam quod Imperatore me cupitis, in necessitatem mortis me trahitis. Sed habeo solium mortis, solus perire non potero.*

§. 3. Quas furias, quæ tormenta Heliogabali annimis lanciniale credemus. Ælius Lamp. ita de illo scribit. *Et predictum eidem erat à sacerdotibus Syris, impius in Biothanatum se futurum. Parauerat igitur funes, blatta mala manus & serico, & coco intortos, quibus, si necesse esset, laqueo sione est. vitam finiret. Parauerat & gladios aureos quibus se occideret, si aliqua vis virgeret. Parauerat & in cerauinis, & hyacinthis, & in smaragdis venena, quibus se intermitteret, si quid grauius immineret. Fecerat & altissimam turrim, substratis aureis gemmatisque ante tabulis, ex qua se precipitaret, dicens, etiam mortem suam pretiosam esse debere, & ad speciem luxurie, ut diceretur nemo sic perse. Sed nihil ista valuerunt. Nam (vt diximus) & occisus est per scurras, & per plateas trahitus est sordidissime. Hic finis Antoninorum nomini in republica fuit, scientibus cunctis istum Antoninum tam vita falsum fuisse, quam nomine.*

Hunc si quis vel in rosa, vel aromaticis piscinis videns narantem, putat beatum fuisse, non minus, malus ut quam ipse gladiator insanit. Securus certe non est; periturus Cum tamen prima felicitatis portio sit boni securi. Si nouit instantia pericula, anxius est; signorat, stolidus; nusquam beatus. Sapientem igitur rebellum, quæ in aperto est adulatio non inflabit, sed quæ in occulto semper est inuidia; quæcum timeri semper debet, conspiratio, salutati timore continebit.

§. 4. Quæ igitur est felicitas reipublicæ, finis, & quod aiunt, lumen bonum? Respondeo. Reipublicæ finem esse, summum bonum, publicum

*Magni ani-
mæ regu-
deponere.*

*Princeps se
comem ex-
hibeat, po-
pulus im-
pendat.*

*Mala im-
peri.*

*Finis Rei-
publica.* blicem bonum, Vnueriform, & singulorum beatitudinem, ciuilem, humanam, in virtutis actionibus, confitentem; etiam diuinam, ad quam humana tendit; & sine qua humana vix obtinetur; his adiungo ordinem externum, pacem, aut praefidia belli, abundantiam opum, effluentiam commecatus. Cum singuli sibi non sufficiant, in vnum

Institutio pri- viuant. Non alter nobis bonum publicum Anto-
maria pars teles describit: *Ἐσὶ δὲ πολιτῶν ἡγέρν τὸ δίκαιον. Τέρο-*
felicitatis *ς δὲ ἐτὸ κοινὸν συνάρτεγον.* Bonum ciuile est ius, seu iustum,
publica. *hoc enim omnibus conueniens est.* Intelligenda ut illa
verba de insensi parte felicitatis; nam terebri iusta

verba de magna parte lenocinatis, nam res veritatis est administratio, res publica maxime floret. Alioqui idem Aristoteles lib. 7. politicor. cap. 2. Eandem hominis vniuersitatis, & ciuitatis beatitudinem esse affirmat. Verba eius sunt. *Vtrum autem beatitudo sit eadem dicenda vniuersitatis hominis, atque ciuitatis, nec ne, reliquum est ut explicemus. At etiam hoc in promptu est. Omnes enim eandem esse uno ore concesse-*

Iudicium ex
priuata vi-
ta in Rem-
publicam
transfe-
runt. Nam quinque in aiutis bene vivere a uno homi-
ne ponunt, hi etiam ciuitatem, si fit locuples & copiosa,
beatam predicant, & quinque vitam tyrannicam cete-
ris omnibus anteponunt, hi ciuitatem plurimam impe-
rantem, beatissimam pronuntiarunt: & si quis rnum ali-
quem virtutis nomine maxime admiratur & probat, hic
& ciuitatem, quo erit virtute ornator, eo dixerit esse bea-
tum. Quod si quis in suis duis, que consideracione indi-

tiorem. Sea hac iam finis aut, que coniunctiones inagent: vnum vtra vita sit magis expetenda, ea que in communione reipubl. administrationis & ciuitatis traducatur, an potius peregrini propria & a ciuitate segregata ac soluta: alterum, qua republ. administranda forma, & quae ciuitatis affectio, sive ordinatio, sive (vitata dicam) dispositio, optima sit locanda, sive omnibus optabile sit & expedendum, in ciuitate versari: sive aliquibus quidem minime, sed plerisque etiam.

Et cap. 3. *euasoriorum* ait esse *recessivis*, felicitatem esse *actionem*, concluditque tandem, eandem vitam optimam esse finem singulatim *vnicuique homini*, & toti reipublica.

*Felicitas ci-
uitatis im-
perfecta.* §. 5. Duo tamen hic obseruanda propono. Primum est, Felicitatem quam definimus, admodum esse imperfectam, vix nomine felicitatis indigitandam; nam & inconstans, & insincera, multorum malorum interuenient ac mistione est contaminata; via potius ad veram felicitatem, felix tamen & ille dicitur, qui in via est felicitatis, ita quoque Prophetus regius pronunciat. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentie non seddit, sed in lege Domini voluntas eius.* Ea tamen felicitas in bonis voluptatum, opum, & honorum non est, qua à bono mentem auocant, non ad finem deducunt.

Secundum monitum est. Inchoata felicitati, seu
Felicitas si- actionibus virtutum jungere me pacem, opes, mu-
ne externis nitiones, dignitatem; non quasi sine his felices esse
bonis in Re- non possint. Certe pauperes, afflitti, martyres, ho-
publica esse rum contemptu, atque amissione feliciores fuerunt.
vix potest. Sed quia haec in Republica quæruntur; bene &
cum virtute feruantur; nam paucorum est illa for-
titudo, vt lubentes volentes sustinere calamitates
possint. Omnia igitur incolumenti studendum
est. Quamuis autem Stoici integritatem membro-
rum, sanitatem, robur, honorem, opes, bona esse
negent, sancti tamen patres, etiam ista inter bona
Dei dona, que & petere, & pro quibus gratias a-
gere oporteat, recensent. Nam his ad veram bea-
titudinem praesidiis vti licet, & cum absunt, ista
sepe ob inopiam in scelera miseri precipitantur.

*Felicitas terrena ad superna di-
-vinitatis do-
-bet* Hic igitur finis Politicus est, sed vterius tamen tendit, & vberiorem felicitatem vestigat, cœlestem nempe. Ad hoc enim instituta est terrena ci-

uitas à Deo, vt *Quirites* suos cœlesti cœnitati transcribat. Hinc fit, vt separari non debeat terrena Respublica ab Ecclesia, sed oporteat summam esse virtusque coniunctionem. Neque naturale bonum quisquam obtinebit, & virtutes morales, sine diuinioris gratia adiutorio.

Nemo id fieri doceat, non est haec tenus factum; omnia plena vitiis, & sceleribus fuere, vbi gratia Dei agnitus non fuit. Docet Christiana nos religio sine speciali diuinæ bonitatis affluxu, nec ad perfectas virtutes, etiam humanas, & morales perueniri, nec diu peccata cuiri. Ipse Aristoteles lib. I. Ethicorum. cap. 9. & lib. vlt. cap. vlt. *Virtutes assequi diuinum manus esse docuit.* Sed ea de re deinde suo loco agemus. Nunc hoc statuamus cum Aristotele lib. 7. politicorum. cap. 18. Εἰδανοις ἔτι ἐπειγειν, καὶ ξένον αἴρειν τελεῖαν. Felicitatem esse actionem, et viuum virtutis perfectum: Additis illis adiumentis, qua virtuti publice conducunt.

CAPV T III.

In Republica virtutem necessario colendam esse.

§. I. **V**IRTVTEM è Republica nemo conetur tollere; res ardua est, angustus ad eum trames ducit, duce opus habet animoso, & doctore, virtus sine magistro discuntur, & pronus in de- clive trahunt. Virtutem ut summum Reipublica thesaurum Regibus, optimatibus, populoque com- mendabo. Virtus regna, vrbes, prouincias, tempe- rat, fert leges, colit amicitias, inter populos, liberosque dispensat officia. Virtutem sectentur principes, populiisque; Sed præcipue princeps; cuius virtus tria habet insignia, nam & plurimis prodest; & conspectissima est, & exemplo, non facto dunxat, rempublicam instruit, conseruat, corrigit.

Prodeesse plurimum nemo ignorat, cum legamus magna virtutia cum summa potentia orbem perdidisse, vnius boni principis virtute cunctos esse recreatos, Quod enim sunt diluvia, incendia, fames, & pestilentiae, hoc sunt magistratus improbi, vtque tempestates & publicum latrocinium ferre coguntur prouincia, ita damna malorum principum: quod autem est fertilitas terrae, quod mari ventus secundus, quod sol mundo, hoc praestat Reipublicae princeps virtute præditus. Qui ita secum loquitur, Ego ex omnibus mortalibus placuit, electusque sum, qui deorum (Dei) interris officio fungerer: ego vita, necisque gentibus arbiter: qualena quisque statum, sortemque habeat in mea positum est manu, hoc igitur agam, ne cuiquam noceam, profim omnibus. Res sacra est patria, nocere illi sacrilegium est, sed patriæ nocet, qui singulos offendit, qui autem est in patria cum potestate, nisi singulos adiuuat, potestate non recte vitetur.

§. 2. Verum præcipuum principum decus est in *Magna vis* exemplo. Fidelissimum præcipiendi genus est, ex-*empli in* exemplis docere; Exemplo enim monstratur virtus, *principe,* non suadetur. *Heliotropion, & aliae nonnullæ her-*
bae ad motum solis perpetua conuersione flectun-
tur, & populus in principum ac optimatum mores
intentus exemplo trahitur; Sed validus, cum à vir-
tute receditur; quia illecebra à tanta auctoritate
venientes pudorem secum non adferunt, sed ha-
bentibus abstergunt. Vere dixit Nazianzenus: Sub-
ditos facilius praefectorum virtutia, quam virtutes imitari.
Itaque & illud verum est; Plus exemplo nocere
principes, quam peccato. Solent enim esse castra

Principis
virtus du-
plicem mer-
cedem, vi-
tia dupli-
cem panam
habent.

Multostra-
bit, sed nul-
lum excu-
sat exemplū
malum.

Sine exem-
plo etiam
vitia di-
scuntur.

Aula Chri-
stianorum
principum
sepe officina
scelerum.

Bonae leges
aulae licen-
tia oppri-
mit.

Deum colat
Repubblica.

simillima regi, & quia videntur magistratum genera-
ta improbare, qui contrariam vitam sectantur, id-
eo periculosisse peccant magnates, quorum scelera
in aliorum ruinas nascuntur. Valde itaque lau-
dabilis est bonus princeps, cuius illa est conditio,
vt recta facta habeant, ex aliorum aedificatione du-
plicem mercedem, & delicta ex subditorum deprava-
tione maiorem poenam. Nec tamen excusandus
ciuius, quamvis illius virtus princeps exempla praefiterit,
quamvis alieno facto vulnerata res publica
in virtus precipitauerit; nam & ille, quia membrum
est, suo morbo non solus sibi grauius est, sed totam
Rerpublicam facit deteriorem, & sua tabis con-
tagione vicinos inficit. Quanquam autem grauior
morbis est, qui descendit a capite, molesta rau-
men sepe est ille, qui haeret in membris. Videmus
indies quomodo priuata augeantur, & externa vi-
tia in Rerpublica pullulent. His nihil validius op-
poni potest, quam exempla magnatum, & grauior-
um ciuium, qua poenis, & legibus fortiora sunt.
Qua autem solet esse in principe mutatio, eadem
in populo consequitur, sed celerius qua est ad ma-
lum.

Deinde principes ac totam Rerpublicam in hoc
incumbere magnopere conuenit, vt inter contra-
ria vitia maxime ad virtutem cluentur, ni si enim
sedulo principis obstat, & Reipublica seueritas,
totum populum quasi torrens, confuetudo in li-
berum viatorum campum deferet. Multi solent esse
in aulis, athei, impū, simulators, ambitiosi, ita
caeuendum tanto magis principi, ne confuetudine
eorum deterior fiat. Nam qui inter malos bonus
perseuerat, eum egregie bonum esse oportet.

§. 3. Pudet dicere, nec tacendum tamen est, in
aulis principum Christianorum eas esse sepe cor-
ruptelas, vt vitiorum procuratores, & libidinum,
ebrietatis, vanitatis institores sedem in illis collo-
caſe videantur. Quoties audiui ex aulicis, non
posse se vitam eam tolerare diutius, continuo pot-
tandi vni vires obrui, ingenium dilui, mortem ce-
lerari, querebantur, & bibebant; magnamque ta-
diorum, & februm cohortem ebibebant. Hoc
est malum in aulis summum, quod exempla ma-
nant in vulgus. Lata fuit publicis comitiis nec-
essaria Germanis lex; de non propinando; non ad
æquales haustus adigendo, teruari poterat, sed in
prima voce oppressa est, aulai licentia; nec deinde
nisi per ludibrium usurpata.

Vitam non id in nostram Rerpublicam con-
ueniat, quod in Romanos mores, de quibus Tac-
itus. Vix artibus honestis pudor retinetur nedum inter
certamina vitiorum, quicquam probi moris reseretur.

§. 4. Reipublica etiam prima diuini cultus cu-
ra esse debet; quia sub uno Deo est, ab eo solo cor-
rigi potest; cuius si venerationem, timorem, amo-
remque publice repudiet, non est, quo in viam de-
ducatur, vitiosam se esse parui penderit; si impune
abiturum peccatum arbitretur. Nec alia res perdi-
didit summas potestates, quam libertas peccandi.
Hanc in priuato libertatem, paupertas, legum me-
tus, imminens accusator, vicinus irrisor coercet,
ac frenat, in magistratibus, nisi Dei reverentia
compecatur in publica dedecora erumpet. Sub
Deo igitur solo agonotheta, & iudice stant, qui
respicit.

Compositum ius, sasque animi. sanctosque recessus
Menis, & incoctum generis peccatis honesto,
Hoc cedo, admoveant templis, & farre luitabunt.

Non enim ceremonias, sed incontaminati peccato-
ris puritatem diuinum numen exposcit; agnouit &

illud eloquentia magis, quam vita excultus ani-
mus illius, qui dixit:

Non bene maclato celestia numina gaudent,
Sed quo preſtanda est, & sine roſe, fides.

§. 5. Quarto, finem querimus, ille in virtute est,
dum viuimus, in premio virtutis, dum morimur,
aut potius dum ad immortalitatem transi-
mus. Hanc si res publica negligat, præter viam currit, &
laborat quidem, sed fructu laboris excidit, sibi de-
nique molesta, & in se collisa, vel virtus suis oppri-
metur, vel externo hosti cedet in seruitutem. Hic
exitus fuit omnium, omnium inquam Rerumpu-
blicarum, cum in suam potestatem leges mali mo-
res redigerent, cum leges sine efficacia ad parietem
figebantur, mali mores miseris illis insultabant, &
sublato vexillo, quadrato agmine, arcem libertatis
ingrediebantur.

§. 6. Denique ad virtutem complectendam, vi-
tiumque fugiendum naturale conscientie nostra
iudicium impellit; neque enim iucundissimo fru-
ctu vnquam opus bonum priuatur, nec fine morfi
seu felici admittitur; nam admisi demum magni-
tudo, atrocitasque intelligitur. Violati enim quo-
cunque modo officii tristis cogitatio mentem an-
git, exprobriatque; seruati iuris & honesti cum
quiete & gaudio approbatu erigit, & ad meliora
inflammatis. Neque haec aetiab illius potest, qui
furdo semper verbere pulset, adeo vt non animum
modo, sed corpus infuper valter, atque affligat.

Testimonia sunt illa cunctis omni exceptione
maiora; quia sibi quicunque illa denunciat, sibi quicunque
ita loquitur, & conuici se sentit. Vete Seneca
Ep. 105. Securitatis magna portio est, nihil iniqui fa-
cere. Confusam vitam, & perturbatam impotentes agunt;
tantum metunt, quicquam nocent: nec vlo tempore ra-
cant. Trepidant enim cum fecerunt, harent, conscientia
aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit.
Dat penas, quicquid exspectat: quicquid autem meruit, ex-
spectat. Tum dum aliqua res in mala conscientia presiat, nul-
la securum, putat enim se, etiam si non reprehenditur, posse
reprehendi: & inter somnos mouetur, & quories alicuius
scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum
videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando laten-
di fortunam, namquam fiduciam.

§. 7. Tuta igitur ab homine sclera esse possunt,
secura non possunt, à Deo autem necturam esse pol-
sunt. Epicurus ipse inter vina vim illam sentit. Ita
scribit ad Menecceam. οὐτε δέ τὸν λάτερον οὐ ποιεῖται πε-
νεῖν οὐ λόστη, καὶ μενάντις οὐδὲ πατεῖται πε-
νεῖν οὐ λόστη, οὐδὲ λόστη. Quod ita
Seneca exprimit Ep. 97. Potest nocenti contungere vt
lateat, latendi fides non potest. Οὐδέποτε οὐδὲ περτυ-
στὴ πολεῖται, οὐτε λατυπεῖται δενδρός, οὐδὲ οὐρανός, οὐκατο-
νικόν τοις ἐπίστροφοι λύχνοι. Nullus refusa adeo formidabilis,
neque accusator tam vehemens, quam omnium mentibus
insidens conscientia.

Hanc aufer à priuato, à senatore, à rege, omnes
in malam mansionem compegeris! Anfer à repub-
blica, vnam facies ex tot gentibus carnificinam.
Quod igitur ipsa natura loquitur, hominem exuit,
qui negare suffinet. Principem autem volo, qui
non modo se non metuat, sed in publico etiam vi-
uat, qui latere non desideret. Qui id sibi frequenter
inculcat; quod secretum putas, rumor populi est,
postremus intelligis factum, quod impedimentum
opertuit. Audi princeps Romanus principis Consilia-
rium, Senecam Ep. 43. Tunc felicem te esse iudica, cum po-
teris in publico viuere, cu te parietes tui regent, non abscondent:
quos plerumque circumdarios nobis iudicamus, non vt tuus
viuamus, sed vt peccemus occulimus. Rem dicam, ex qua mores
estimes nostros, vix quemquam inuenies, qui posset aperto ofcio
viuere. Ianitores conscientia nostra; non superbia opposuit.

Principes
publica per-
sona sit in
publico.

Sic

Civitas dū
virtutem
deserit fine
suo excidit.

Conscien-
tia boni
malique
index est.

Nulla late-
bra cōscien-
tiā tam
faciunt.

In Ecclœ
est, que tor-
quet con-
scientia.

Sic vivimus, ut deprehendi sit, subito adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum aureisque vitare? Bonum conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxiam, atque sollicitatem. Si honesta sunt que facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire cu[m] tu scias? O remiserum si conennis hunc testem.

Virtutem igitur colite, cuius haec etiam est prerogativa, ut qui eam non imitantur, tamen admittentur & suscipiant, ut calamitatem non tollatur, sed inter utramque fortunam immobilis persistat.

CAPUT IV.

Impia Machiauelli doctrina refellitur.

Vitia in pro 9.1. **V**ITIA magistro opus non habent; quia exempla obuios semper feriunt, omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus; quia nec dux posset, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite, praecedit. Non prouimus ad vitia tantum sed etiam praecepites. Imo ut exprobat Demetrio Cyprianus: Inter ipsa aduersa, quibus vix coartata & conclusa anima respirat, vacat malos esse, & in periculis tantis non de te magis, sed de altero indicare. Indignamini indignari Deum, quasi aliquid boni male vivendo mercamini, quasi non omnia ista, que accidunt, minora adhuc sint, & leviora peccatis refisis.

Turpis virtus rum doctor Machiauelius.

Verum hoc peculiare malum est nostri saeculi, habere publicum vitiorum doctorem, & suffragantibus multorum moribus etiam celebrem. Ille est Machiauells. Quia ita principem ad virtutem instituit, ut etiam & vita permittat, & virtutibus illa velut regno vtiliora anteponat. Eum igitur audiamus. In principe, cap. 15. Nemo, inquit, non sacerbitur scio, fore rem summis laudibus celebrandam, si omnibus his princeps effet ornatus, que ex iam dicta bona exigitur.

Vitia noxia sunt omnia. Verum cum nec haberi, nec aduersante humana vita conditio, seruari posset, necessarium est vii capi prudentia, quae eorum vitiorum in famiam fugiat, quibus illi imperium adiunxi posset. Caeat etiam ab iis, si fieri posset, que subtiliorum non auferent; sed si effici non posset, minore detimento omitti possunt. Nec multam sane laboreret, si eorum vitiorum in famiam incurrat, sine quibus dominum acum facile tueri posset.

Pecata qui virtus, sicut in sua Philosophos est. Nam si diligenter animo vsque aqua reputabitur, reperiuntur quodam, quae virtutem praefere dicantur, quae tamen si sequari, id tuo magno malo fieri: contra vero nonnulla deprehendentur aspectu viciose, quae si assuam, in tuam securitatem, & incolumitatem sint redditus. Et cap. 16. Atque iterum si quis diceret malos exitisse principes, qui suis exercitibus res magnas gesserunt, qui tamen illa beneficentia excelluerunt: dicendum est Principem vel de suis, vel de altiorum bonis sumptus facere.

Si primum, parcus esse debet: si secundum, necesse est ut nullam partem libertatis pratermitiat. Atqui Principi in expeditionem exercitus eduent (qui exercitius preda, directionibus, tributis sint aliendi) aliena tradant, necessaria est hec liberalitas, alioquin milites illum non sequentur. Quod autem non est illum, nec tui populi, id liberalius conferri potest: vti a Cyro, Cesare, & Alexandro factum constat. Non enim id, quod de alienis bonis in famiam, tibi existimatum adimit, immo cumulationem reddit: sed a propriis opibus abs sumptu ribi detrimentum venit.

Hannibalis felicitatem ex securitate effe tradit. Cap. 17. Suaderet id agat, ut potius metuant, quam ament. Et principi ait, iam in exercitu versanti, atque multitudinis proculam etiam in exercitu versantur, ut inhumanitatis nomen pro nihilo ducat. Itaque etiam gestas res Hannibal is illius effera securitate tribuit. Cap. 18. Fallere etiam docet, & simulare.

Hac prouis auribus hauriuntur, quae olim etiam sine doctore peragebantur, sunt tamen omnino falsa, & reipublica perniciofa, de quibus hoc, & sequenti libro saepius agendum erit.

§. 2. Nunc ex ipso contra ipsum agam. Lib. de rep. cap. 9. Bono eventu, qui ex eade Remi securus est, factum Romuli putat excusari. Statuamus haec in mores induci, ipsumque Machiauelli occidi, ut eius collega solus sit Florentinæ Reipublicæ à secretis. Sit etiam ius alios occidere, rapere, peierare regni causa, nec modo hoc regibus, sed prætoribus, senatoriis, nobilibus concedamus, quæ potest esse pax in tanta perturbatione Reipublice? Decidat sententiam ipse, cap. 17. contra lemet disertus. Nisi reges statim suos expulsi Roma, necesserat, ut mibi certe videtur, urbem debilitari, & pristinam virtutem roburque amittere. Considera enim quam praus corruptus que moribus essent iam tum reges illi. Quod si eadem corruptela ad tertium usque successorem propagata fuisset, facile serpissit etiam in populum, eo que infecto, nunquam potuisset civitas restaurari, & vires, virtutemque suam recuperare. Sed quoniam pernices haec occupauerat quidem Rep. caput, membra cetera non dum infecta erant: potuere, sublati perniciose illo capite, reliqua membrana, & parta libertas conseruari. Pro certo enim statuere oportet, civitatem eam, que principis imperio conserueris parere, & in qua mores hominum plane sunt depravati, non posse conseruare sibi libertatem, si eam occupauerit, ne quidem si vniuersa eius principis familia extirpetur: sed subinde nouis Dominis parere cogetur, qui se mutuo expellent: absque principe vero nunquam am subfissit: nisi vnuus aliquis forte in ea ciuitate, exiterit: eius tum virtus heroica, tum bonitas illam aliquamdiu conseruet. Sed neque id quidem diu in durare poterit, quam vita eius, qui illam conseruat: ut Syracusam occidisse nouimus: qui Dionis, & Timoleonis virtute aduersis temporibus libertatem conseruarunt: sed illa vita fundita, sub aliquum tyrannidis iugum redierunt. Omnia vero evidentissimum est exemplum Romanorum, qui eius Tarquinii, rationem conseruanda libertatis statim apprehenderunt: sed interempto C. Cesare, sublataque C. Caligula, atque Nerone, una cum tota Cesariis stirpe, non conseruare libertatem, nec eis aliquid principium introduvere potuerunt. Cuius diuersitatis ratio ex eo tantum pendebat, quod Tarquiniorum tempore non essent corrupti populi Romanos, sicut postea C. Cesarii, Caligula, atque Neronis aetate fuerunt. Id autem vel ex eo colligere potes, quod tunc ad conseruandum populi aduersus tyrannidem studium sufficiebat insurandum, quo iurauit nunquam se conserendum, ut quis Roma regnaret: sed interfecto C. Cesare, nec Brutus auctoritas, atque securitas, neque legiones ad Orientem dispositae, populum permovere potuerunt, ut libertatem quam ad primi illius Brutus imitationem in urbem introduxerat, constanti firmoque animo defendere. Tanta scilicet corruptela infecta iam erant populi Romani mores, praesertim eorum, qui Marianæ factionis suissent: in qua cum C. Cesare principatum obtinuisse, plebem sibi conciliauerat, sensimque subiecerat, tanto artificio, ut iugum quod cervicibus eorum imponeretur, non sentirent. Hoc Romanorum exemplum proposita disputationi conuenientissimum est: sed neque defunt exempla eorum populorum, quibus id quod Romanis, nostra quoque aetate accidit.

Nam Mediolanenses & Neapolitani, quoque modo feruuntur, in lib. etat, libertatem nunquam conseruare possunt: id est illis accidit ut deprauatis corruptos que omnium mores. Mediolanenses ipsi, mortuo Philippo vicecomite libertatem consequitur aet: eiusque conseruanda ratione introducere voluerunt, sed conseruare non potuerunt. Romanis ergo saepe fortunatumque fuit, quod eorum reges mox in sole cere, & de prauatis moribus esse ceperint: nam ita factum est, ut expulsi fuerint antequam illa morum corruptela etiam in populum serpere oteret: que si eum etiam inficeret, non potuissent toti plebi senatusque contentiones postmodum orta, tam felicem finem sortiri, ut urbem profuerint portius, quam damnum ullum attulerint.

Bona leges
sine bono
custode ma-
nere non
possunt.

Vitia con-
sistere non
possunt, nisi
virtutes
multorum
adint.

Virtus con-
sensum effi-
cere patria: ergo ciui quoque, nam hic pars patria est. Sancte
partes sunt, si viuunt etiam venerabile est: ergo & homo homini.

Vitia in me-
diocritate
non seruatur.

§. 3. Quin etiam cap. 18. negat posse populo re-
stitui libertatem, si moribus corruptis sit. At ego pa-
ri modo concludo, nec regnum, cum summa est mor-
rum corruptio, posse conseruari. Cur enim non po-
test populi libertas in summa corruptela conseruari?
Responde ille. Quia vix illae leges populi summa cor-
ruptelam frenare queunt. Nam neque boni mores in ciuitate
absque bonis legibus: neque bona leges, nisi per bene mores
homines conseruantur. Optime plane, sed pro veritate,
contra propria statuta. Bonae igitur leges egent bo-
no custode, bono vindice, ille autem non est prin-
cipes malus. Tempore Caligulae summa erat cor-
ruptela, bona leges, pessimi mores; accessit princeps
turpissimus, qui ararium exhausti, ducenta milium
milia occidit, senatus concidit, quid si diutius vi-
vvere, & imperare potuisset, premente inopia, cres-
centibus libidinibus, effera crudelitate, nonne
Roman in solitudinem redigisset? Virtus ergo Rem-
publicam perdunt, virtutes conseruant, ac muniunt.
Nature vocem audiamus, testabitur illa contra
Deum, & naturam esse virtus, ideoque non posse, nisi

virtutibus misceantur, consistere. Duo sunt autem
peccatorum genera, alia enim in corruptelis flagi-
tiorum, alia in facinoribus nocendi cernuntur. V-
traque malitia sua rempublicam cverunt, celerius
illa, que in alios iniurias sunt. Haec enim cum odio-
sa sunt, & offendant, necessario caritatem violent,
inimicities, & bella concitant, odioque & furor
genus humanum committunt. Itaque hinc oritur
laesorum vindicta; vel fuga, si vindicta desperatur,
aut caro statuta creditur. Domum, aut exercitum o-
stendit dissidentem, ciuitatem in se conuersam, non
nisi facta pace seruari posse intelliges; at crimina o-
mnibus molesta sunt, saepe etiam illis quibus pro-
sunt. Si igitur virtus exultat, sint omnes in republica
injusti, auari, libidinosi, meticulosi, iudicia pectoria,
lege viæ, non potest hisce virtus ita se ciuitas. Elega-
ter & sapienter Seneca lib. 2. de ira cap. 3. Nefas est no-
sensum effi-
cere patria: ergo ciui quoque, nam hic pars patria est. Sancte
partes sunt, si viuunt etiam venerabile est: ergo & homo homini.

nam hic in maiore tibi vrbe ciuitas est. Quid si nocere velint
manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter se mem-
bra consenserint, quia singula seruari, totius interest: ita homi-
nes singulis parent, quia ad eum genus sumus. Salua autem
esse societas, nisi amore & custodia partium non potest. Ne vi-
peras quidem & natrias, & si quia morsa aut ita nocent, effi-
fligeremus, si vi reliqua mansuetate possemus, aut efficere,
ne nobis aliisque pericolo essent. Ergo ne homini quidem nocebi-
mus, quia peccauit, sed ne peccat: nec inquam ad præteritum,
sed ad futurum penam referetur, non enim irascitur, sed cauet.
Nam si puniendus est, cunctaque prauum maleficumque in-
genium est, pœna neminem exciperit.

§. 4. Ratione iuuat experientia. Si semel virtus ad-
mittuntur, probanturque quia aliquando profuisse putan-
tur, certe crescentia ferri non possunt. Prisco saeculo in
exigua Romana luxurie aqua ludebat, gestasse au-
reum annulum, exstruxisse suburbanum, cœnasse
decem affibus magnum erat. At postea vniiones cal-
cabantur, in mare moles regia faciebantur, prouincia-
riarum vestigia in vnam coenam congregabantur,
ita fastus, ita rapina, ita crudelitates creuerunt. Quid?
anne etiam tam adulstis, tam grandibus malis re-
gnantibus salua esse res publica potest? Si non potest,
initis occurritur, quia corroborata aut vincunt, aut
maiore detimento vincuntur. Habent hoc ciuitates,
& regna, ut cum longius à virtute recesserint, ve-
luti nimium inflata corpora rumpantur. Habent hoc
virtus ut non constuant. Regnare nequitiam, in de-
terioris labi res humanas, & in omne nefas ruere,
antiqua est querela. Non stant loco virtus, sed vnu, &
impudentia fiduciam capiunt, erga sunt virtus, non

nisi aliena iniuria aluntur, procedunt, argenturque, si natura
donec diuina vindicta opprimantur. Cum igitur virtus de-
natura virtutem suadeat, atque adeo vim suam in struunt,
nobis iudicet, ut etiam, quod facere non possumus, quanto ma-
aut nolumus re de tamen factum in aliis iudicemus. q̄is Rempu-
Et vere dixit Iuuenalis: q̄is Rempu-
blicam.

Nunquam aliud natura, aliud sapientia dicet.

Pugnat igitur cum natura, cum omnium sapientum
sensu, qui in Républicam sceleris, & virtutis simula-
tionem inducit.

C A P V T . V.

*Sine vera virtute & pietate non posse Rem-
publicam gubernari, docetur ex
sacris literis.*

§. 1. Sine vero de Deo sensu, & cultu, sine religio- Quo maio-
ne, sine iustitia prudentia, temperantia, forti- ra sunt vi-
tudine, atque uno verbo, sine vera, solida, ac genui- tia eo maio-
na virtute, non posse esse ullam Républicam, diu ra Républi-
felicem, sed cum multis seditionibus, bellis, incom- ca damna.
modisque, conflictari constat eoque, magis, quo magis à virtute recedit, minora vero experiri eam mala;
si virtutum quarundam possessionem vt cuncte
tetur.

Primum ea de re Deum audiamus, numen san-
ctum, Deum quem esse, & remuneratore esse credi-
mus, qui vero id non credunt, vltorem sentient. Hoc
tamen volo. Non régna semper ob iustitiam dari,
cum truelentissimos hominum videam imperita-
les; sed non esse nisi miserrima regna, in quibus virtus
magna dominantur, & per virtus regna certi. Monet
Iraelitas Dominus, Deut. 9. 4. Ne dicas in corde tuo, cum Non sunt
deleuerit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo. Propter iu- regna sem-
pitiam meam introduxit me Dominus, vt terram hanc pos- per premia
derem, cum propter impietatem suam ista delecta sint natio- iustitia.

Neque enim propter iusticias tuas, & aequitatem cordis
tui, ingredieris ut possideas terram earum; sed quia illa ege- Minus ma-
runt impie, inreente te delete sunt. Grauias erant Iraelitæ, Minus ma-
tarum sceleræ, ut mortem mererentur, nedium ter- lis sepe da-
& Patriarchas, Mose deprecatore venia, & Palæsti- eripitur pe-
na data est, deletæ vero gentes numerosissimæ, & toribus.
fortissimæ, propter impietatem, quæ iam completa
erat, nam tempore Abrahami nondum fuisse com-
pletas, docet enim oraculum, Gen. 15. 16. Generatione
autem quartæ reuertentur huc: ne cum enim completa sunt
iniquitates Amorræorum usque ad præsens tempus.

§. 2. Huc tota pertinet illa Mosis Concio, quæ Premium
est Deut. 11. 12. 13. & præcipue cap. 28. Si autem audieris virtutis
vocab Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia man- imperium.
data tuis quæ ego præcipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus
tuus excelsorem cunctis gentibus quæ vertantur in terra. Ve-
nientque super te viuera benedictiones istæ, & apprehendent
te si tamen præcepta eius audieris, Benedictus tu in ciuitate, &
benedictus in agro. Benedictus fructus ventris tui, & fructus Et opes.
terra tue, fructusque iumentorum tuorum, greges armento-
rum tuorum, & caule orium tuarum. Benedicta horrea tua,
& benedictæ reliquie tua. Benedictus eris ingrediens & egre-
diens. Dabit Dominus inimicos tuos qui consurgunt aduer-
sum te, coruentes in conspectu tuo: per vnam viam venient
contra te, & per se pœna fugient à facie tua. Emettit Dominus
benedictionem super cellaria tua, & super omnia opera ma-
num tuarum: benedicte tibi in terra quam acceperis.
Suscitabit te Dominus sibi in populo sanctu, sicut iurauit tibi:
si custodieris mæstria Domini Deitui, & ambulaueris in vnu
eius. Videbunt que omnes terrarum populi quod nomen Domini
in

qui innocatum sit super te & timebunt te. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructum vteri tui, & fructum iumentorum tuorum, fructum terra tua quam iurauit Dominus patribus tuis ut daret tibi. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, colum, ut tribuar pluuiam terra tua in tempore suo: benedicteque cunctis operibus manum tuarum. Et fenerabis gentibus multis, & ipse a nullo strenuus accipies. Confituerit te Dominus in caput, & non in caudam: & eris semper supra, & non subter: si tamen audieris mandata Domini Dei tui que ego praecepio tibi hodie, & custodieris & feceris, ac non declinaueris ab eis nec ad dexteram, nec ad sinistram, nec secutus fueris deos alienos, neque colueris eos. Quod si audiret nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias & facias omnia mandata eius & ceremonias quas ego praecepio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones iste, & apprehendent te. Maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro. Maledictum horreum tuum, & maledicta reliquia tua. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terrae tuae, armenta boum tuorum, & greges ovium tuarum. Maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens. Mitteret Dominus super te famem & esuriem, & in expectationem in omnia opera tua que tu facies, donec conterat te, & perdat velociter, propter adiunctiones tuas peccatas in quibus reliquisti me. Adiungat tibi Dominus pestilentiam, donec consumat te de terra ad quam ingredieris te posse. Percutiat te Dominus egestate, febre & frigore, ardore & astu, & aere corrupto ac rubigine, & persequatur donec perreas. Sit calum quod supra te est, eum: & terra quam calcas, ferrea. Det Dominus inbrem terra tuae puluarem, & de celo descendat super te cinis, donec conteraris. Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos, per unam viam egrediariis contra eos, & per septem fugias, & dispergaris per omniam regnat terrenam. Sitque cadaver tuum in escam cunctis volantibus caeli, & bestiis terra, & non sit qui abigat. Percutiat te Dominus amentia & cecitate ac furementis, & palpes in meridie sicut palpares soler coccus in tenebris & non dirigas vias tuas. Omnique tempore calumniam sustineas, & opprimeris violentia, nec habebis qui liberet te. Vxorem accipias, & aliis dormiatis cum ea. Dominus edificies, & non habites in ea. Plantes vineam, & non vindemias eam. Bos tuus immoletur coram te, & non comedas ex eo. Afinus tuus rapiatur in conspectu tuo, & non reddatur tibi. Oves tua detur inimico tuis, & non sit qui te adiunuet. Filii tui & filiae tuae tradantur alteri populo, Videntibus oculis tuis, & deficientibus ad conspectum eorum tota die, & non sit foritudo in manu tua. Fructus terra tuae, & omnes labores tuos comedat populus quem ignoras: & sis semper calumniam sustinemus, & oppressus cunctis diebus, & stupens ad terrorem eorum quae videbunt oculi tui. Percutiat te Dominus hulcre pessimo in genibus, & in suris, sanarique non positis a planta pedis usque ad verticem tuum. Duce te Dominus, & regem quem confitueris super te, in Gentem quam ignorasti & patres tui: & seruies ibi Diis alienis, ligno & lapidi.

Et eris perditus, in prouerbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introducerit Dominus. Sementem multam facies in terram, & modicum congregabis: quia locuta & deuobunt omnia. Vt mea plantabis, & fodies, & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam: quoniam vastabitur vermis. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, & non vnguis oleo: quia defluent, & depurantur. Filios generabis & filias, & non frueris eis: quoniam ducentur in captiuitatem. Omnes arbores tuis & fruges terra tua rubigo consumere. Aduena qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior: tu autem descendes, & eris inferior. Ipse fenerabis tibi, & tu non fenerabis eum. Ipse erit in caput, & tu eris in caudam. Et venient super te omnes maledictiones iste, & persequentes apprehendent te, donec interreas: quia non audisti vocem Domini Dei tui, nec seruagli mandata eius & ceremonias quas praecepit tibi. Er erunt in te signa atque prodigia, & in semine tuo. Vtque in sempiternum: eo quod non seruieris Dominum Deo tuo in gaudio, cordisque letitia, propter rerum omnium abundantiam. Seruies inimico tuo quem immittet tibi Dominus, in fame, & siti, & nuditate, & omni penuria, & ponet iugum

ferreum super cervicem tuam, donec te conterat. Adducet Dominus super te Gentem de longinquuo, & de extremis terra finibus in similitudinem aquila volantis cum impetu; cuius linguam intelligere non possis. Gentem procastimam, qua Peccatis non deferat seni, nec misereatur parvuli, & deuoret fructum urbes iumentorum tuorum, ac fruges Terra tuae: donec interreas, & stantur. non relinquat tibi tritum, yinum, & aleum, armenta boum, & greges ovium: donec te disperdat, & conterat in cunctis urbibus tuis, & destruant muri tui firmi atque sublimes, in quibus habebas fiduciam in omni Terra tua. Obsideberis intra portastas in omni Terra tua quam dabit tibi Dominus Deus tuus: & comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum & filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus, in angustia & vastitate qua opprimet te hostis tuus. Hoc vero delicias in te, & luxuriosus valde inuidet fratri suo, & excedit huius que cubat in sinu suo, ne det eis de carnis filiorum floraeque suorum quae comedet, eo quod nihil aliud habeat in obsecione docent. & penuria qua vastuerint te inimici tui intra omnes portas tuas. Tenera mulier & delicata, que super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter molliem & tenuitudinem huius, inuidet viro suo qui cubat in sinu eius, super filii & filia carnis, & illuie secundinarum que egreduntur de medio feminum eius, & super liberis qui eadem hora nati sunt, comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam, in obsecione & vastitate qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas. Nisi custodieris & feceris omnia verba legis huius que scripta sunt in hoc volumine, & timueris nomen eius gloriosum & terribile, hoc est Dominum Deum tuum: augebit Dominus plagas tuas, & plagas feminis tui, plaga magna & perseverantes, infirmitates pestes & perpetuas, & conuertet in te omnes afflictiones Aegypti, quas rimulisti, & adhuc erubunt tibi. Insuper & vniuersos languores & plagas quae non sunt scriptae in volumine legis huius, inducit Dominus super te, donec te conterat: & remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut a lira celi pro multitudine, quoniam non audisti vocem Domini Dei tui. Et sicut ante letatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans: sic letabitur disperdens vos atque subiugens, vi auferamini de Terra ad quam ingrediens possidetam. Disperget te Dominus in oceano populos a summitate terrae usque ad terminos eius: & seruies ibi diis alienis, quos tu ignoras & patres tui, lignis & lapidis. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi corporandum, & deficientes oculos, & animam consumptam mortuore: & erit vita tua quae pendens ante te. Tempus nocte & die, & non credes vitae tuae. Mane dices, Quis mihi det Vesperum? & Peccator in Vespere, Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, perpetuo qua terreberis, & propterea qua tuus videbis oculis. Reducet te tremore ut Dominus clasibus in Aegyptum per viam de qua dixit tibi ut eam amplius non videres. Ibi renderis inimicis tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat.

His si mundus crederet, si haec priuatum & publicum contrafulce autibus regum consiliiorumque insonarent, men non sicut iam constitutam tem tenebuntur. Callida illa, pruicitus, dentiaque consiliorum deflucent ad hoc tonitru. nec contra Regnasse impios non ignoro, nam Chananaei quoque iam Abraham tempore dominabantur, sed labentibus in detersus moribus calamitatis impietatis comites increverunt, donec penitus delerentur, nec aiorum regna fuere ex merito, sed vt malos castigarent. Regna autem (inquit Cyprian. de Idolorum vanitate) non merito accidentunt, sed forte variantur: Regna sepe Ceterum imperium temuerunt & ante Aslyrii, & emergunt Medi, & Perse, & Grecos & Aegyptios regnasse conuoca ad agnouimus. Ita vicibus potestatum, Romanis quoque ut & ceteris imperanti tempus obuenit. Ceterorum si ad originem redreas, erubescas. Populus de sceleratis, & nocentibus congregatur, & asylo cōfitebitur, facit numerum impunitas criminū; vt Rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus parvicia. Atque vt matrimonium faciat, rem concordia per discordias auspiciatur.

Opes Romæ
norum im-
peratorum
specia, &
breuem v-
suram nece-
pensatam.

§. 3. Puniunt mali malos, colliduntur impiis im-
pii, & vtricq; franguntur, nec mirum, testarum enim,
& luti pugna est. Hec est pars hominis imp̄ apud Deum
& hereditas violentorum, quam ab omnipotente suscipiunt.
Si multiplicati fuerint filii eius, in gladio erunt, & nepotes eius
non saturabuntur panibus, qui reliqui fuerint ex eo, sepe-
lentur in inferno, & viduae illius non plorabunt. Si compor-
taverit, quasi terram argentum, & sicut lutum preparaverit
vestimenta. Præparabit quidem, sed iustus vestietur illis: &
argentum innocens diuidet. Apprehendet eum quasi aqua in-
opia, nocte opprimet eum tempestas, Toller eum ventus vrens,
& auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo,

Deus, inquit David, debruere in finem, & euellere te, &
emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra
vivuntum. Et Psalm. 91. Cum exorti fuerint peccatores sic-
ut fenum, & apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem,
vi intereant in seculum seculi.

Patriarcha-
rum felici-
tas à virtu-
te.

Pereunt igitur impii, quamvis celeri germinatio-
ne spectatim efflorescant. Verum hoc loco hære-
re nihil necesse est, tota scriptura nobis hoc indicat,
Abrahamus exul patria Deum sequitur vocantem,
& defendit, incrementum eius etiam regibus est
terrori, idem Deus tributum Iaaco & Iacobo, felix
fuit illa res publica cum eum Iosue, & iudices pii ad-
ministrarent, cum autem fecerunt malum in
specie Domini, vicini regibus traditi sunt in seru-
tum. Historiam regum legamus, & pro cuiusque
moribus fortunam. David vir secundum cor Dei re-
gnum ad summum fastigium euerit, quod tamen ob
eius peccata clades passum est. Salomon pacifice &
felicissime ad ministravit, donec virtus suis Adad Idumæum
conciitatu, & Ierooboamo decem tribus resi-
gnauit, Roboami & Abiæ vt temeraria, & in pia fa-
cta fuerunt, ita calamitates etiam nouæ, capta vibæ,
spoliato tēplo, regia dignitate ab auro ad æs transla-
ta. A virtutem leuctus impuros luctulit, & matrem
in ordinem redigit, Zaram. Äthiopem decies cente-
nia millia trahentem vicit sed tandem à Deo desle-
ctens arthridit vexatus, solus sua culpa mortuus
est. Filius Asa Iosaphat, pius fortis, & inclitus fuit,
sed hæredem habuit degenerem Ioram, qui paraci-
dio, idolatria regnum fædauit, ideoque Idumæi,
aliamque nationes vecigiles desciuerunt. Sed ex ipsa
scriptura audire præstat vindictam Dei in impium
regem. Par. 2. 21. 12. Allate sunt autem ei litteræ ab E-
lia Propheta, in quibus scriptum erat. Hec dicit Dominus
Deus David patris tui, Quoniam non ambulasti in viis Iosaphat
patris tui, & in viis Asa regis Iuda, sed in cœsi per iter
regum Israel, & fornicari fecisti Iudam, & habitatores Ieru-
salem, imitatus formacionem domus Achab; insuper & si-
stros tuos domum patris tui, meliores te occidisti: Ecce Dominus
percutiet te plaga magna cum populo tuo, & filiis, & vxori-
bus tuis, viuera saque substantia tua. autem egrotabis pessi-
mo languore vteri tui, donec egrediantur vitæ tua paula-
tim per singulos dies. Suscitauit ergo Dominus contra Ioram
spiritum Philistinorum, & Arabum, qui confines sunt AE-
thiopibus, & ascenderunt in terram Iuda, & vastauerunt eam:
diripiueruntque cunctam substantiam tua. tu autem egrotabis pessi-
mo languore vteri tui, donec egrediantur vitæ tua paula-
tim per singulos dies. Secutus inde Ochozias, Athalia, Ios, Achas mi-
feros cum regni totius cōcūsione exitus fortis sunt.
Ezechias pietate sua omnia restituit, Manasses am-
bit, Iosias iterum aūum imitatus, felicitatem reduxit
pristinam, posteri eius impietate perierunt.

Ioram re-
gis infelix
Exitus.

Ut virtutū
& vitorū,
ita prospe-
ritatis, &
calamita-
tis sunt vi-
tis.

Secutus inde Ochozias, Athalia, Ios, Achas mi-
feros cum regni totius cōcūsione exitus fortis sunt.
Ezechias pietate sua omnia restituit, Manasses am-
bit, Iosias iterum aūum imitatus, felicitatem reduxit
pristinam, posteri eius impietate perierunt.

§. 4. Promptum fuerit forte aliarum gentium
obiciere in summis sceleribus felicitatem; verum ad
omnem historiam appello; vna in re quapiam suc-
cessus est, in tota republica felicitas nulla est. Quod
in exemplum felicitatis humanæ adducet solet regnū
Macedonia, si lubet, intuciamur. Gesta in Gracia
bello occisū fratribus, & propinquis, Asiam Alexan-
der inreditur, annos duodecim in summa cura, do-
lore, multis vulneribus, furore, domesticorum san-
guine, conūpirationibus, timore, calamitosissime
transagit, donec crapula vel veneno periret; paulo
post omnis eius posteritas excisa est, nec modo illa,
led principes eius, & quos Orientis Spoliis onerarant,
Argyrapides. Nulla autem felicitas est annos duo-
decim furere, vt tota nobilitas pereat. Qui historiam
cum prudenter legerit, regnum Macedonia regi
Alexandro, & eius principibus concurrentibus in-
felicius fuisse intelliger, quam fuerit regnum Israe-
lis, etiam tum cum pro malis moribus poenæ luit. In Maximi-
quo & hoc memorabile, tot principes præter Prolo-
maceos, & Seleucidas cum viuēris familiis excisos. Alexandri
Verum de regno Israe- & Iuda hic agimus, de cum fami-
quibus ita 4. Regum 17. 6. Anno autem nono Osea, ce-
pit rex Assyriorum Samariam. & transiit Israe in Assyri-
os: posuitque eos in Hala, & in Habor iuxta flumum Gozan,
in cœtitibus Medorum. Factum est enim, cum peccassent fi-
lii Israe Deo suo, qui eduxerat eos de terra Aegypti,
de manu Pharaonis regis Aegypti, coluerunt Deos alienos. Et Exilium
ambulauerunt iuxta ritum gentium, quas conūperat Do-
minus in confessi filiorum Israe, & regum Israe: quia simi-
liter fecerant. Et offendereunt filii Israe verbis non rectis Do-
minus Deum suum: & adiudicaverunt sibi excusa in cœtitis
vribus suis in Turre-custodum vque ad cœtitum munitam.
Feceruntque sibi statuas & lucos in omni colle sublimi, &
sibut omne lignum nemorosum: & adolebant ibi incensum
super aras in mœrum gentium quas transtulerat Dominus à
facie eorum: feceruntque verba pessimæ irritantes Dominum,
& coluerunt immunditias de quibus præcepit ei Dominus ne
sacerere verbum hoc. Et testificatus est Dominus in Israe &
in Iuda per manum omnium Prophetarum & Videntium,
dicens, Reuertimini in viis vestris pessimis, & custodire præce-
pta mea & ceremonias iuxta omnen legem quam præcepit pa-
tribus vestris: & sicut misi ad vos in manu seruorum meorum
prophetarum. Qui non audierunt sed indurauerunt ceruicem
suum iuxta ceruicem patrum suorum, qui voluerunt obedire
Domino Deo suo. Et abiecerunt legitima eius, & pæctum quod
percepit cum patribus eorū, & testificationes quibus contesta-
tus est eos: seculique sunt vanitates, & vane egerunt: & seculi-
sunt Gentes qua erant per circuitum eorum, super quib; pre-
ceperat Dominus eis vt non facerent sicut & ille faciebat. Et
dereliquerunt omnia præcepta Domini Dei sui: feceruntque
sibi conslaties duos vitulos, & lucos, & adorauerunt viuer-
sam militiam cali: seruieruntque Baal, & consecraverunt fi-
lios suos, & filias suas per ignem: & diuinationibus inscriue-
bant & auguris: & tradiderunt se vñ sacerdotes malum coram
Domino, vt irritarent eum. Irratique est Dominus rehemen-
ter Israe, & abfusit eos a confessi suo, & non remansit ni-
tribus Iuda tantummodo. Sed nec ipsa Iuda cufodiuit man-
data Domini Dei sui: veruntamen ambulauit in erroribus
Israe, quos operatus fuerat. Proiectaque Dominus omne
sem̄ Israe, & affixit eos, & tradidit eos in manu diri-
pientium donec prouiceret eos à facie sua: Diuina igitur
sapientia, qua fons omnium est honorum,
felicitatem religione, & virtute
definit.

• 8 • (80)

C A P.

C A P V T VI.

Omnes viri sancti felicitatem Reipublicæ ex
virtute estimarunt.

gl^ori^o &
iustitia fun-
damen^ta
gubernatio-
nis.

S. I. **O**mnium sanctorum est consentiens, veraq;
sententia, duo esse fundamenta politicæ so-
cietatis, iustitiam, & religionem, principemque cum
primum à Deo recesserit, in se quoque summi rebel-
lionem experiri. Sola vera pietas satis est principi-
bus ad salutem; sicut è contrario, absque illa nihil
profundt exercitus, equi, satellites, ensium vis, viro-
rumque immunerabiles copiæ, aurum item, &
argentum, & quicunque præterea est aliis ap-
paratus. Tela aranearum ita sunt, nisi pietate coni-
stant.

Inter sanctos quidem recensere Tertullianum fas non est, quia quamuis recte cepit, magno tamen Ecclesiæ scandalo cecidit. Ille tamen præ ceteris in Apologeticō in hoc argumentum incubuit. Iudicium hoc gentium erat, *si Tiberis ascendit in menia, Nilus non ascendit in arua, colum stetit, terra mouit, fames aut lues orbem intusserunt*, continuo Christiani pri rei scelerum petebantur ad Ieronim; ille vero præcipue gentilium causas dare probat, & nunc mala illa leuiora esse, cum sunt apud Deum deprecatores Christiani; communis itaque mundi sententia erat, delictis penas infligi.

S. Cyprianus etiam libro de Idolorum vanitate,
Deum co- Iudæorum clades pœnam impietatis fuisse docet,
kentibus pro Iudeis primum erat apud Deum gratia: scilicet olim iusti erant, sic
spera negli- maiores eorum religionibus obediabant. inde illis & regni fu-
gentibus ad bilitatis floruit, & generis magnitudo prouenit: sed illi negligentes
uersa can- indisciplinati & superbi postmodum facti, & seducia
tingunt. patrum inflati, dum diuina precepta contemnunt, datam si-
bi gratiam perdidunt. Quam vero fuerit illis profana vita, a
que contracta sit violata religionis offensa, isti quoque refran-
tur, qui esti vocet acent, exiunt confundent: dispersi & pal-
bundi vagantur soli, & celi sui profugi, per hospitium aliena iac-
etantur.

Et S. Hieronymus in c. 15. Ierem. Dabo eos in feruorem, sive commotionem, & Angustias vniuersa terra, & sub Babyloniu ex parte completum est, & nunc expletur in toto: quando pessimum regem, & qui replenerit Ierusalem a porta usque ad portam crux eius forsum, populus imitatus est impius. Ex quo discimus regum ac principum & prepositorum scelere populos plerunque deleri. Summa ergo pernicies, principes impios.

¶ 2. Sanctus Ambrosius in cap. 4. Ionac, vnicam seruanda patriæ rationem, aut esse ciuium probitatem, sicut eorum peccata sunt causa cœsionis, Tantæ fuerunt Niniuæ sapientia, ut non alienis se presidiis defendenter, sed propria deuotione saluarent. Nam non statim desferancrum de salute sua, quia audierunt à Propheta cum ciuitatis se manibus subuertendos: sed quando proximum amnistiabatur excidium, tanto magis religiosis astibus armabantur: nec reliquerunt euerendam ciuitatem suam, sed in

§. 2. Sanctus Ambrosius in cap. 4. Ionæ, vnicam seruandæ patriæ rationem, aut esse ciuitum probitatem, sicut eorum peccata sunt causa euerctionis, Tantæ fuerunt Niniuæ sapientia, ut non alienis se presidiis defendenter, sed propriæ deuotione saluarent. Nam non statim desperaverunt de salute sua, quia audierunt a Propheta cum ciuitatis se manibus subuentos: sed quando proximum amnatiabatur excidium, tanto magis religiosis actibus ambaverunt: nec reliquerunt euerterendam ciuitatem suam: sed in ea potius permanserunt sapientes scilicet, ut quæ ciuitum vexabatur peccatis, ciuitum orationibus saluaretur: & cuiperditionem mala conuersatio intulerat, ei salutem deuotio religiosa conferret. Iustum enim erat ut quos fuerat passi catores, eisdem haberet proprios defensores. Ciuitati enim non nisi propter ciuitum peccata inseritur excidium. Dicere ergo peccare, & ciuitas non peribit. Quid fugi patriam? si vis saluus esse, tua potius peccata subterfuge. Situ peccare defers, victimus est inimicus. Dicit ad Abraham scriptura diuinæ per decem iustos patriam posse saluari. Ignoti si iusti sunt qui saluam faciunt patriam, utique in iustis sunt qui relinquent. Et si illi propter præsentiam suam consequuntur gratiam: necess

est ut si propter desolationem mercantur offensam. Injustus Patria mis-
plane & impius est filius, qui periclitantem deserit matrem. sera non de-
Mater enim quodammodo dulcis est patria, que te genuit, que serenda, sed
nutriuit, que ut fugere possis dimittem fecit. iuuanda.

Et S. Augustinus in Psalm. 118. præcipue principibus inculcat virtutem. *Magnopere cur audum est, ut quæ regendis hominibus præfertur, apud se intra sacrarium mentis in cathedra presideat humilitas, cumque indicanti ei à ceteris foris assūlatur, vigilanti oculo inceſtante afficiat, cui quandoque iudici ipse de his iudicandis assūt. Merito sane omnibus enim quoconque iure damnatis ad Deum salua est appellatio, quoconque causa cecidit, ad magnum illud tribunal in integrum restitutur, & aliquando ad honorem sui iudicis euhitetur.* Sententia iudicium Dei iudicis cæsifitur.

Roman Republicam malis moribus periisse
testis est idem Augustinus lib. 2. de civitate Dei, c. 23.
Ubi ergo res publica in die moribus cum perireat nihil Duce

illa igitur republi^{ca} malis moribus cum periret, nihil Dy eorum pro dirigendis, vel corrigendis moribus egerunt, ne periret. Ino deprauandis & corrumpendis addiderunt moribus, vt periret.

Denique libr. 19. de ciuitat. cap. 21. docet sine iustitia Rempublicam esse non posse. Breuiter enim norum morem republicam definit esse rem populi. Quae definitio si vera est, res, quibus nunquam fuit Romana res publica: quia nunquam fuit res perierunt, populi: quam definitionem voluit esse res publica. Populum e- non corre-
xerunt. nus esse definitum ceterum multitudinem, iuris consensu & utili-
tatis communione sociatum. Quid autem dicat iuris consen-
sus, disputando explicat: per hoc ostendens geri sine iustitia non posse rempublicam: vbi ergo iustitia vera non est, nec ius potest esse. Quod enim iure fit, profecto iustitia fit. Quod autem fit iniuste, nec iure fieri potest. Non enim iura dicenda sunt vel putanda iniqua horum inconstituta: cum illud etiam ipsi esse dicant, quod de iustitia fonte manauerit: falsumque esse, quod a quibusdam non recte sententibus dici solet: id est ius, quod ei qui plus potest, vtile est. Quocirca vbi non est vera iustitia, iuris consensu sociatus ceterus hominum non potest es-
se. & ideo nec populus: iuxta illam Scipionis vel Ciceronis de-
finitionem. Et si non populus, nec res populi, sed quis, cunque Res publica
multitudinis, que populi nomine digna non est: ac per hoc est.
res populi est. & populus non est, qui consensu non sociatus est iuris; non est autem ius, vbi nulla iustitia est: procul du-
bio colligetur, vbi iustitia non est, non esse rempublicam. Iusti-
tia propter a virtus est, que sua cuncte distribuit. Quae igitur iustitia est hominum, que ipsius hominem Deo vero tollit, &
immundis demonibus subdit?

§. 3. Orosius etiam religioni & pietati Christia-
um tribuit, quod mundus leuioribus malis con-
cultur, Arnobius vero ex professo id probare con-
tendit. Tantum pietati & virtuti illi tribuerunt.
Hippolytus martyr grauiissimas calamitates magno
agmine orbem inuasuras prædixit, tum cum solitus
moribus, latissime est regnaturus Antichristus, cum
omnium regnorum iura concident, & pro dolor ad
ea mala sunt iam apparatus, & præambula. Hoc
modo ad virutem hortantem Leonom imperato-
rem Episcopi Phœniciae. His bene dispositis, manus ho-
stium veritutis in timorem, & quispidem imprudenter re-
stere didicerant, propter vestre fidem magnitudinem confus-
tient ad ruinam. Imitatores enim eorum principum confi-
ruti, qui iustitia & equitate claruerint, facilime rebus pre-
sentibus præualebitis; Et Episcopi Mesopotamia: Hæc
cum sacerdotibus Christi pietas vestra tenens, atque confir-
mans in pace Imperii eubernacula moderabitur.

Et Iulianus Episcopus Coënsis: *Martianus amo-
ris divini diadema coronatur, spirituale quoque sus-
cipiens veritatem, festinans Apostolorum dogmat. a confir-
mari a presulibus Ecclesie, desiderio fidei accensus Orthodo-
xe, qui cum vestra pietate invitatur, & victoriis contra bar-
baros adipiscitur, & veritatis quoque destruit inimicos. Sy-
nodus sexta, ad Constantinum quartum promulgit
fore, ut pro pietate cuius, Deus omnes a deo illius feli-
ces & prosperos faciat, qui in suis facris Euangelis*

pro mirit, inquiens: *Querite primum regnum Dei, & haec omnia adiumentur vobis.* Synodus septima ad Constanti-
num, & Ioannem. *Saluator omnium Deus, & qui nobis-*
cum regnat Ecclesia sua pacem pro prelio suo tribuat, vestrum
autem imperium cum senatu, & duabus, & fidelissimo mili-
tum exercitu in multis annos conseruet, & victoriam nobis
concedat. Ipse enim dixit: *Vnu ego, dicitur: Dominus, glorifican-*
tes me glorifico; ipse est, qui accingens vos potentia omnem ho-
stilem impressionem a vobis auferet, obedientiam autem apud
vos conciliabit. Synod. Toletana ad Sisenandum. *Mul-*
tare regna terrarum caelis iracundia ita permuteuit, ut pro
impietate fidei, & morum alterum ab altero solueretur. Vnde
nos, & cauere oportet casum huiusmodi gentium, ne similiter
plaga feriamur precipiti, & pana puniamur crudeli.

Fides seruat imperium.

Peccata Christiano rum Turci- cas vires augent.

§.4. Experimur & nos in Gracia atque Vngaria, quod de suis temporibus quæstus est Hieronymus in Epitaphio Nepotiani. *Nostris peccatis barbari fortes sunt, nostris vitiis Romanus superatur exercitus.* Infelices nos qui tantum dispergimus Deo, vi per manus barbarorum illius in nos ira deuiciat. Ezechias egit penitentiam, & ceterum octuaginta quinque milia Assyriorum, una nocte ab uno Angelo delecta sunt: Iosaphat laudes Domini concinebat, & Dominus pro laude superabat: *Mosés contra Amalech non gladio, sed oratione pugnauit.* Si erigi volumus, prosternamur. Pro pudor, stolidus vsque ad in crudelitatem mens: Romanus exercitus, viator orbis, & Dominus, ab his vincitur, hos pauer, horum terretur asperitus, qui ingredi non valent; qui si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur. *Et non intelligimus prophetarum voces, fugiunt mille uno persequente, decamputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur.*

Hec utinam omnium cordibus imprimantur ho-
diernis in calamitatibus, quibus etiæ infistere multi
fatigant, tamen vita, propter quæ illas patimur,
pauci deserunt.

Constanti- nifelicitas cum pietate.

Sanctus Augustinus liber. 5. de ciuitate cap. 25. *Bo-*
nus Deus, in homines, qui eum crederent propter eternam vi-
tam calendū, has sublimitates, & regna terrena existimarent
posse neminem sequi, nisi Demonibus supplicaret, quod hi
spiritus in talibus multum valeret. Constantium impera-
torem non supplicantem demonibus, sed ipsum verum Deum
colementem tantis terrenis implevit manibus, quanta optare
nullus auderet. Cui etiam concedere ciuitatem Romani imperii
sociam velut ipsius Rome filiam, sed sine aliquo Demonum
templo simulacroque concessit, dia imperavit, vniuersum or-
bem Romanum unus Augustus tenuit, & defendit, in ad-
ministratis, & gerendis bellis victoriosissim⁹ fuit, in tyrannis op-
primendis, per omnia prosperatus est, grandatus aegritudine
& senectute defunctus est, filios imperantes reliquit.

Sanctus Gregorius Nazianzenus oratione ad Iu-
lianum impietatem eueri imperium docet. *Salutifera*
doctrina (Christi) longe lateque fusa, ac circa nos maxime vi-
gente, religionem Christianam inuertere, & labefactare cona-
ri, nihil aliud fuerit, quam Romanorum imperium conuelle-
re, omnibusque Reipub. partibus pericitari, eaque, quibus ne
hostes quidem grauius quidquam nobis imprecati possint, à
nobis meti ipsi accipere.

Nulla clas-
ses, nisi co-
gerunt, incogititia, non est principum incogititia, sed no-
mes iniusti-
tie, stra iniustitia pena est pro nostris sceleribus exacta. illa nihil
non sursum deorsumq; miscerunt, illa quicquid est calamitatum, inueniunt, illa armant hostes, illa fecerunt ut vi-
eti defenderemus, non aliunde malorum examen inundavit, quam ex hac causa.

Hodie quoque quam multi inter lites, vñuras, o-
dia, ebrietates, adulteria accusant principum soordiam, cum peccatis ipsi suis pœnam trahant, nec alia

de causa pacem optent, quam vt vitiis suis secure, &
deliciis indulgeant.

Verum ne plura consepter, legi potest S. Cyrillus de recta in Dominum nostrum I E S U M C H R I-
S T V M fide, ad Theodosium. Hilarius in Psalm. 137. Gregorius ad Theodosium Francum. S. Leo ad Theodosium, & Pulcheriam Augustam, Athanasius ad Constanti-
num, & Iouinianum, Iohannes ad Iouinianum. Concilium Meldense ad Carolum iu-
niorem Francum, Symmachus ad Anastasium. Cö-
cilium Parisiense ad Lodouicum, & Lotharium. S. Bernardus ad Lodouicum. Hormida ad Iouinianum. Nicolaus ad Michaelem, Episcopi Hispaniarum in coronatione regis.

C A P V T VII.

Sanctis patribus consentire principes pios.

§.1. C redere tante auctoritati merito debemus; *Divina te-*
flimonia sufficiunt, Eos reges qui sunt in scriptura omit-
to, quia humanis testimonis magis cedunt, qui di-
uina oracula non agnoscunt. Omnes tamen princi-
pes, prudentes, id dictum sibi existimarent, quod mouent du-
Daudi diuinum oraculum denunciat. *Sicutodie-
bitantes, rint filii tui vias meas, & ambulauerint coram me in verita-*
*te, in omni corde suo, & in omni anima sua non auferetur tibi
vir de folio Israel.*

Philippus Arabs cum se parricidio adeptum im-
perium non ignoraret de religione melius edocet, non semper
iusti Fabiani pontificis inter pœnitentes ante Eccle-
siam supplex iterit, & facto ostendit, nulla scelere dat tempo-
parta imperia esse diurna, mox enim & ille inter-
ficiens est.

Inter principes vix vlli maior gloria, quam Con-
stantino obtigit, nam & latissime imperauit, & Re-
ligionem præ ceteris coluit, tēpla daemonum clau-
dit, vero Deo struxit, Rempublicam fuit. Ille tamē
omnia pietati accepta retulit, atque in iudicio reli-
gionis omnia Concilio Niceno retulit. Iouinianus Iouinianus
maximo animo, & qui ipso Augusto imperio celsior fortissim⁹
esset, ante confessor, deinde successor illius, quem factum.
tyrannum passus fuerat, negavit se exercitū, qui falsos
Deos coleret, imperare velle, cum esset Christianus, quod in
tantis flagitiis nullam Reipublicæ felicitatem esse
posse existimat.

Theodosius & Valentinianus ad Synodum E-
phesinam scripsere, per ea, quæ ad pietatem, religio-
nemque conseruandam pertinent, cetera quoque
se assuequi posse. Ipse itaque Theodosius Psalmos ca-
nere, preces dicere cum Eudoxia coniuge, & Pul-
cheria forore solitus diu feliciterque regnum te-
nuit.

Eadem est sententia Iustini ad Hormidanum, Hon-
orium ad Arcadium. Iustini secundi, Caroli Ma-
gni ad Episcopos Hispania. Ceterorumque, quo-
rum est in historia commendatio, & apud posteros
memoria.

Verum hanc in re clarior, efficacior, & multis sa-
culis probatior non potest ratiocinatio produci, quæ
ius Romani imperii, hoc estius publicum orbis ter-
rarum, quod iam tot gentibus acceptum, tot regibus
firmatum est, ut eius primariam partem velle
conuellere, sit res humanas turbare, at-
que rempublicam euer-
tere.

C A P.

CAPUT VIII.

Iuris civilis testimonius docetur in Republica religionem serio colendam esse.

Religio sit quam D. Petrus do- cuit. §. 1. I. Mp. Gratian. Valent. Theod. Cunctos populos quos clementia nostra regit imperium, in tali volumus religione versari, quam diuum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio vsque adhuc ab ipso influata declarat, quaque ponit secum Damasum sequi claret, & Petrum Alexandriam Episcopum virum Apostolicam sanctitatis: hoc est, ut secundum Apostolicam disciplinam, euangelicamque doctrinam, patris & filii & Spiritus sancti unam Deitatem sub pari iusta & sub pia trinitate credamus.

Rescripta contra re- terem reli- perator fa- ci irita. §. 2. Nec modo iidem ita sentiunt, sed suas ipsi leges, si quae contra religionem obrepserint, iubentes, atque vltro abrogant, ad Eutropium praefectum pratorio. Nullus hereticis ministeriorum locu- nulla ad exercendam animi obstinationis dementiam pateat occasio. Sciant omnes, etiam si quid speciali quolibet scripto imperi fraude elicito, ab huicmodi hominum genere impetratum sit, non valere. Arceantur cunctorum hereticorum ab illis, congregatiibus turba, viuis autem summi Dei nomen ubique celebretur. Nicene fidei dudum a maioribus tradita, & diuina religione testimonio atque adiunctione firmata obseruantia semper mansura teneant.

Optima omnino fide Marcianus Palladia praefecit, prae. Nemo clericus, vel militaris, vel alterius ciuitatis Synodis disputa & audiendis tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus relege re- tattatur. & perfida occasionem requirens. Nam & iniuriam facit iudicio reuerendissime Synodi, si quis semel radicata ac repleta disposta reuoluere & publice disputare contenterit: cum ea, que nunc de Christiana fide a sacerdotibus, qui Chalcedon conuenerunt, per nostram pracepta statuta sunt, iuxta Apostolicas expositiones, ut instituta Sanctorum patrum trecentorum decem & octo in Nicæa, & centum quinquaginta in hac regia verbe definita esse noscatur.

Tutelare- gni exculta- S. Trinita- & preci- bus acer- tum. Iustinianus vero: Omnem adhibentes prouidentiam circa sanctissimas Ecclesias in honorem, & gloriam sancte & incorrupte hominis Trinitatis, per quam & nos & communem rem publicam saluore credidimus, insistentes etiam doctrinam Sanctorum Apostolorum, & creandis irreprehensibilis sacerdotibus, qui quidem ob id potissimum ordinantur, vi suis precibus benignitatem humanissimi Dei rebus adquirant communibus, praesenti lege facimus.

Et ad Epiphianum: Omnen semper adhibentes prouidentiam circa sanctissimas Ecclesias: per quas & nostrum imperium sustineri, & communes res clementissimi Dei Gratia muniri credidimus, nec non & nostras & ceterorum omnium animas studentes saluari: & eam ob rem solliciti assidue, ne commoda sanctissimarum Ecclesiarum, in quacunque cunctate sint constituta, aliquia ratione minuantur: neque in ipsis sunt, diuina liturgia ex Deo amantissorum sacerdotum absentia impeditantur, aut non conuenienter carent, ac ne etiam sanctissimarum Ecclesiarum consumantur res tam proper iterum, quam etiam commen- tium hoc sacerdotum & comitantium clericorum impensis.

Et ad Ioannem praef. præ. Deo nobis auxilium praebente, omnia, que pro honore sancte Ecclesie Catholica ad Dei placitum fieri properamus: legibus constitutere, & operibus adimplere desideramus. Et iam quidem multa cum eius auxilio statuimus, que Ecclesiastica doctrina atque statuti conueniunt.

Canones sacri maio- nianus Nouell. Constat. 137. Si ciuiiles leges, quarum po- testatem nobis Deus pro sua in homines benignitate creditit, leges ciuiiles firmat ab omnibus custodiam ad obedientiam securitatemque obseruand. studemus, quanto plus studii adhibere debemus circa sacro-

rum canonum & diuinarum legum custodiam, que super salute nostrarum animarum definita sunt: qui enim sacros canones custodiunt, Domini Dei adiutorio digni sunt: qui autem eos transgreduntur, ipsi semetipos indicio reddant obnoxios. Maior igitur condemnationi subiacent sanctissimi Episcopi, quibus concretum & commissum est & canones inquirere & conseruare, si quod eorum prætermissum fuerit, indemnum atque impunitum reliquerint. Sane cum hactenus canones obseruati non relle fuerint, diuersas ex eo paga sumus interpellationes contra Clericos & Monachos, & quosdam Episcopos, ut qui secundum diuinos canones non viuerent, & quidam etiam inter eos inuenientur qui nec ipsam quidem vel sancte oblationis vel sancti baptismi orationem tenerent aut scirent. Dei igitur intelligentes, & animo insigentes iudicium singulorum que nobis delata sunt, inquisitionem simul & correctionem iustius canonice procedere. Si enim illæ quæ à laicis peccantur, generales leges non concedunt extra inquisitionem & vindictam manere, quomodo à sanctis Apostolis & patribus super omnium hominum salutem canonice statuta deficiantur? sane multos ex eo maxime deprehendimus in peccata fusse prolapsos, quod non sunt facta synodi sanctissimorum sacerdotum iuxta ea quæ à sanctis Apostolis & patribus definita sunt. Si enim hoc esse obseruatum, quibet merens grauem in Synodo accusationem, studiasset utique & sacra ediscere liturgias, & temperanter viuere, ne condemnationi diuinorum canonum subiaceret. Illud quoque nihilominus quibusdam peccandi occasio fuit, quod absque examinatione, & recte fidei atque honestatis vita testimonio ordinantur Episcopi, presbyteri, diaconi, & ceteri clerci. Nam si ad ordinum pro populo destinati, indigni diuino ministerio inueniantur, quomodo pro transgressionibus & delictis populi Deum propitiare poterunt? Plane ordinationes sacerdotum cum omni diligentia & rigore fieri oportere docet nos & qui inter sanctos censetur Gregorius Theologus, sequitur sanctos Apostolos, & diuinos canones. Sic enim in magno Apologetico, Quis autem (inquit) secundum Pauli canones & definitiones seipsum dirigen, quas de Episcopis & presbyteris constituit, ut sicut sue obribri sint, modei non vincenti, non percursores, ad docendum idonei, irreprehensibilis in omnibus, non conuersantes malum: non multum aberrare se inueniet ab illa canonum rectitudine? Idemque rursus loquitur in hac verba: Mundari (inquit) oportet plurimum, ac deinde mūdare: sapere ac deinde sapientiam docere: lucem fieri, & postea illuminare: pro pinguari Deo, tū alios adducere: sanctificari cum sanctificare: manduare: cere cum manibus, confidere: arcu cū consilio. Et rursus idem sanctis connumeratus Gregorius, de iisdem in eadem oratione istud scribit: Quis in flas singul vno ipso die scit illa sua tornantis, ita repente singul veri cultus antisitem, cum angelis stan- tem, & cum Archangelis laudes canentem, & Christo consa- crificantem? Et per hanc quidem indicat ille Theologus qualem oporteat ad sacerdotum promoueri. De his autem qui ordinantur indigni, idem hec dicit in eadem oratione. Qui O Deus, his cum nihil (inquit) ad sacrum Dei altare & sacerdotium at- tu malis tulerint, nec in virtute & pulchro prius insudarint & elabo- m: dere, rarum, simili discipuli & preceptores pietatis ostenduntur: & prusquam purgati sunt, purgant, heri sacrilegi, hodie sacerdo- tes: heri extra facia, hodie presul sacerdotiorum: rectatores malitia, nouit pietatem: qui sunt opus atque fabrica humana gratiae, non Spiritus sancti. Quod autem diuinum canones pre- hibent clercos esse, qui secundum vxorem duxerunt, & inter sanctos Basilius docens, sic ait: Digamos canon ministerio ex- clusit (inquit) & ex iis progenitos. Et hec quidem sanctus Basilius. In tantum autem patribus sacerdotum cura fuit, ut qui Nicae conuenerunt, Canonem ediderint ita habentem: Inter- dixit per omnia magna Synodus, non Episcopo, non presbytero, non diacono, nec alii, omnino qui in clero est, licere sub- introductam habere mulierem, nisi forte aut matrem aut so- rorem aut amicam, vel eas personas tantum quæ suspiciones effugium.

§. 3. Nec minorem verbis pietatem præfert con- Nihil stu- titutio Tiberii Conflantini. Cum opera sine qua Deo dio pietatis conueniant, simulque eundem cum humano genere ortum: se regibus ha- antiquis:

habeant, in supplices beneficium esse, maleficia extirpare, & quocunque subditis virtutis sunt, ea & meditari & faceretum ea ipsa nos precipuum Imperatoria Maiestatis insigne esse arbitrati, ex quo Deus nobis reipub. imperium atque gubernacula dedit, nulla. (vitia loqui licet) neque die neque nocte quicquam earum rerum studio antiquius cariusque habuimus.

Qui in fasigio sunt impensis Deum co-
lant.

§. 4. Legis etiam vim obtinere debet, quod in Synodo Tolet. 3. Reccaredus rex monet. Quamvis Dominus Deus omnipotens pro virtutibus populorum, regni nos culmen subire tribuerit, & moderamen gentium non paucarum regia nostra cura commiscerit: meminimus tamen nos mortalium conditione perstringi, nec posse felicitatem futura beatitudinis aliter promereri, nisi nos cultu verae fidei deputemus, & conditori nostro saltem confessione, qua dignus est ipse, placeamus. Pro qua re, quanto subditorum gloria regali extollimur, tanto prouidi esse debemus in his que ad Deum sunt, vel nostram spem augere, vel genibus nobis a Deo creditis consulere.

Precibus
sacerdotum
crescit Re-
publica.

Iustinianus c.t.4. Certissime credimus, quia sacerdotum puritas, & decus, & ad Dominum Deum & Salvatorem nostrum Iesum Christum seruor. & ab ipsis misse perpetua preces, multum fauorem nostram recip. & incrementum prabent, per quas datur nobis & barbaros subiugare, & in dominium redigere illos, quos antea non obtinuimus. & quanto plus rebus ilorum accedit honestatis & decoris, tanto magis & nostram rem pub. augeri credimus. Si enim hi prætulerint vitam honestam & inique irreprehensibilem, & reliquum populum instruxerint, ut ad illorum honestatem respiciens, multis peccatis abstineat: planum est, quod inde & annis omnibus meliores erunt, & facile nobis tribuerit a maximo Deo & Salvatore nostro I E S V C H R I S T O clementia conueniens.

Hanc ob causam tanta bonis imperatoribus cura fuit vera religionis tuenda, hæciem Iudeorum, Gentilium superstitiones abolendi, ut Episcoporum negligentiam ambitionemque, quantum in ipsis fuit, cohære conati sunt.

§. 5. Hæreticos percellunt pluribus legibus Imperatores, ut ostendant non posse conseruari Rem publicam in tanta religionum varietate & impiorum licentia.

Hæreticis
privilegia
ablati.

Constantin. Constans Constantius: Priuilegia quæ contemplatione religionis indulta sunt, Catholice tantum legis obseruatoribus prodeesse oportet. Hæreticos non solum ab his priuilegiis alienos esse volumus, sed etiam diuersis muneribus constringi & subiici.

Docere ve-
tantur.

Gratian. Valentin. & Valens a.a. Omnes vetita legibus diuinis & imperialibus constitutionibus hæreses perpetuo quiescant. Nemo plerius conetur, que repererit profana precepta vel docere, vel discere. Nec antifides eorundem audeant fidem insinuare, quam non habent: nec ministros creare, qui non sunt. Necper coniunctam iudicantium, omniumque, quibus per constitutiones paternas super hoc cura mandata est, eiusmodi audacia negligatur, & crescat. Hæreticorum autem vocabulo continentur, & latius aduersus eos sanctionibus succumbere debent, qui vel leui argumento a iudicio Catholice religionis, & tramite detecti fuerint deuiri.

Quos here-
ticos leges
perstringat.

Et deinde: Ariani, & Macedoniani, Pneumatomachi, Apollinarii, Nouatiani, seu Sebastiani, Eunomiani, Tetradii, seu Tessarefædecaditi, Valentiniiani, Pauliani, Papiani, Montani; seu Præficiiani, vel Phryges, vel Pepuzita, Marcionista, Barborite, McGalliani, Euchite, sine Enthousiastico, Donatista, Audiani, Hydroparastate, Tascodrogita, Barthelite, Hermogeniani, Photiniiani, Pauliniiani, Marcelliani, Ophite, Encratista, Carpocratæ, Saccophori, & qui adi-
mam rique scelerum nequitiam peruerentur. Manichæi, & nusquam in Romanum locum conueniendi morandi que ha-
beant facultatem. Manichæi etiam de ciuitatibus pellendis, & ultimo supplicio tradendis; quoniam hic nihil relinquendum loci est, in quo ipsis etiam elementis fiat iniuria.

Sic t. 7. l. Curiales, Nestorianos iudem Augusti Theod. & Valentini. condemnant. Pariter etiam Marcianus, Eutychianos, l. quicunque.

§. 6. Vt vero etiam appareat, quam cordi res il-
la fuerit posteris imperatoribus audire constitutio-
nem Frederici Imperatoris opera ptecum est. Cre-
dentes præterea, receptatores, defensores & fautores heretico-
rum damnamus, firmiter statuentes, vt si postquam quilibet
talium fuerit excommunicatione notatus: satisfacere con-
tempserit intra annum: ex tunc ipsis iure sit infamis: nec ad
publica officia, seu consilia, vel ad eligendum aliquos adhibe-
tur: neque ad testimoniū admittatur. Sit etiam inestabilis,
vt nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hereditatis
successionem accedat. Nullus præterea ei super quocunque ne-
gocio, sed ipse alius respondere cogatur. Quod si forte iudex ex-
tierit: eius sententia nullam obtineat firmatam, nec causa
aliqua ad eius audiendam perferantur. Si vero fuerit aduo-
catus: eius patrocinium nulla tenus admittatur. Sit abellio,
instrumenta per ipsum confecta, nullius penitus momenti
consentur.

§. 7. Quanta vero in apostatas seueritate vni sint, Testarive-
codex imperatorius t. 7. demonstrat. Sic Impera-
tores Theod. & Valent. l. Apostatarum sacrilegum no-
men singulorum vox continua accusatione inceset, & nullis
finita temporibus huiuscmodi criminis arceatur indago-
Quibus quamvis præterita interdicta sufficient: tamen etiam illud iteramus, ne postquam a fide deuauerint, testandi aut
donandi quippiam habeant facultatem sed nec venditionis
specie facere legi fraudem finantur: totumque ab inestato
Christianitatem seculibus propinquis potissimum defera-
tur. In tantum autem contra huiuscmodi sacrilegia perpe-
tuari volumus actionem: vt vniuersis ab inestato venientibus,
etiam post mortem peccantis, absolutam vocem insinuatio-
nis congrue non negemus. Nec id patiemur obstat, si nihil
in contestationem profano dicatur viuente productum. Sed
ne huius interpretatio criminis latius in incerto vagetur er-
rone: eos presentibus infectamur oraculis: qui nomine Chri-
stianitatis induit, sacrificia sacrilega, vel fecerint, vel facienda
mandauerint: quorum etiam post mortem comprobata perfis-
tia, hac ratione plectenda est, vt donationibus testamentisque
rescissis, hi: quibus hoc deferreret legitima successio, huiuscmodi
personarum hereditate potiantur.

§. 8. Iudeorum quoque improbitati occurunt.
tit. 9. Iudei & bonorum proscriptio, & perpetuo exilio da-
mnabuntur, si nostræ fidei hominum circumcidisse eos, vel cir-
cumcidendum mandasse confiterit.

Et c. tit. 10. l. Iudeus seruum Christianum nec compa-
rare debet, ne largitatis, vel alio quocunque titulo conse-
quetur. Quod si aliquis Iudeorum mancipium vel Christia-
num habuerit, vel sibi alterius seu nationis crediderit ex
quacunque causa possidendum & id circumcidere: non solum
mancipi danno multetur, verum etiam capitali sententia
punitur, ipso seruo pro proprio libertate donando.

§. 9. Paganorum quoque impietatem vni & vi-
ribus prævalidam legibus & pœnis ingentibus im-
pugnarunt, preseruntque.

Sic Imperator Constantius: Placuit omnibus locis
atque urbibus vniuersis claudi protinus templo, & accessu ve-
tiro omnibus licentiam delinquendi perditis adnegari. Volu-
mus etiam cunctos sacrificia ablinere. Quod si aliquid forte
huiuscmodi perpetraverint, gladi vltore sternantur. facul-
tates etiam peremptio decernimus vindicari: & similiter
puniri rectores prouinciarum, si facinora vindicare neg-
erentur.

Et Imper. Valent. & Mart. Nemo venerandi adoran-
dique animo delubra, que olim iam clausa sunt, referet. Absit
a sancto nostro infandis execrandisque simulacris honorem
præfatum reddi, redimi seruis templorum impios postes, pro-
fanos aris arcendi ignes, adoleri in hisdam thura, victimas
eædi pateris vinalibari, & religionis loco exstigmati sacri-
gium. Quisquis autem contra hanc serenitatis nostræ sanctio-
nem,

Iudeis oc-
currendum.

Iudeus ne
habeat ma-
cipium Chri-
stianum.

Templa-
ganorum
claudenda.

nem, & contra interdicta sanctissimarum veterum constitutionum sacrificia exercere tentauerit: apud publicum iudicem reus tanti facinoris legitime accusetur, & coniunctus proscriptiōne omnium bonorum suorum & ultimum supplicium subeat. Consciū criminis ac ministri sacrificiorum eam dem pānam, que in illam fuerit irrogata, sustineant: ut hac legi nostrae severitate perterriti, metu pāna defensant sacrificia interdicta celebrare. Quod si vir clarissimus rector prouincia post accusationem legitimam, & post crimen in cognitione coniūctum, tantum scelus dissimulauerit vindicare: quinquaginta libras auri ipse iudex, quinquaginta etiam officium eius confessiū scelis nostro inferre cogatur.

Nemo ea, que sapientia Paganorum & superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat pertentare, scīens, quod crimen publicum committit, qui hac aūsūs fuerit perpetrare. In tantum autem huiusmodi facinora volumus esse rescandare: ut etiam si in alieno prādio vel domo aliiquid tale perpetratur, scientibus videlicet Dominis prādiū quidem vel domus sanctissimis iuribus erarii addicentur: Domini vero prō hoc solo, quod scientes confenserint sīa loca talibus contaminari celebribus, siquidē dignitatem vel militia quadam decorantur, amissione militia vel dignitatis, nec non rerum suarum proscriptio ne plecentur: priuata vero conditionis vel plebeia constituti, post cruciatus corporis, operibus metallorum, aut perpetuo deputabuntur exilio.

Si quid datum fuerit aut reliquum locis, aut personis, aut ad constructionem Paganici erroris: vībū illud accipier, in qua persona habitant, aut sub qua loca subiacent, at expēndentur ad similitudinem imperialium redditū. Paganorum autem impieates puniunt prāfides: & que super suam pōrestam erunt, referunt imperatori.

Quod post sanctū baptismū in errore paganorum manente, vīlēmō supplicio plectuntur. Qui vero nondū sunt baptizati, sīpīcū liberis & coniugibūs, & omnibūs suis perducant se ad sanctas Ecclesias: ut sīos parvulos liberos sine mora baptizari carent: maiores vero prius scripturas secundū canones doceantur. Si vero propter militiam, vel dignitatem, vel facultates habendas, sīgant baptizari, & liberos aut coniuges ipsorum, aut domēficos suos in errore reliquerint, & eos, qui sībī attinent, & necessitatem iūnctū sunt: publicantur & competenter plectuntur, & rempublicam non attingunt. Si vero non sīt baptizati: nec particeps erunt in vīla parte reipublica, neque Domini erunt rerum mobilium vel immobiliū, sed fīscus ipsas vindicabit, & congrue puniuntur, & exūlubunt. Si autem apparuerint sacrificantes, aut idololatantes, ut Manichei: puniuntur. Non docent autem Pagani qualēcumque doctrinam, neque publica fruuntur annona, nec secundū sacram quidē formam.

Hac omnia eo diriguntur, ut cum omnes pietatem prāferunt, vera inducetur, falsa aboleatur.

C A P V T I X.

Iudicio hominum impiorum omnem priuatum & publicam felicitatem à virtute esse.

Impi pro pietate reūnionium dicunt. **T**anta est cause fiducia, ut aduersario arbitriū deferam, dicat ille pro nobis contra testimoniū, non potest causa mala videri cui ex aduersariis castris prābet auxilium. Ob hēam pietatem suos principes ad dementiam redactos, profani auctōres referunt. Tiberium aspice apud Tacitum lib. 6. annal. *Quid scribam vobis P.C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dij me, deaquepeis perdant, quam perire quotidie sentio, si scio.* Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verteant. Neque frustra prāstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur tyranorum mentes, posse aspici laniatus

Impi indies perire se sentiunt. **I**mpī indies perire se sentiunt. *Scribam vobis P.C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dij me, deaquepeis perdant, quam perire quotidie sentio, si scio.* Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verteant. Neque frustra prāstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur tyranorum mentes, posse aspici laniatus

& iūtus, quando ut corpora verberibus, ita seuitia, libidine, malis consūtis, animus dilaceretur.

Est enim inter omnia mala peccatorum hoc maximum, quod omne scelus sibi supplicium sit. **O**mne peccatum

Plato decimo de repub. Postulo, inquit, ut exponatis, quam mercedem iūstitia referat à diis & hominibus, ut & palmarum ab opinione, & manifesta existimatione reportet, qua cultores suos ipsa quoque decorat, postquam aperte visa est etiam ipsa suo confūctū beneficia nobis conferre, neque eos deciper, qui vere possident.

Debita postulās: Primum quidem hoc mihi reddetis, quod, qualis vterque eorum sit, & iūstus & iniūstus, Deos non latet. Reddimus: si Deos id non latet. Hic quidem à Deo amabitur: ille odio habebitur, id quod à principio confisi sumus. Et ita, Diuorum amico omnipotē (quoad fieri potest) à Diis optimā tribuuntur, nisi quid mali ex priori delicto, & necessitate quādam immineat. Omnino: sic itaque de iūsto viro existimandum est, siue paupertati, siue morib⁹, siue quibusvis aliis, eorum quā mala videntur, obnoxius sit: huic demum, vel viuenti, vel mortuo ad bonum aliquod ita conducere: neque enim à Diis vīquam negligitur, quicunque iūstus euadere virtutis que officiū quod ad homini licet Deo simili fieri conabitur, decet enim talem virum à simili non contemni. De iūsto autem contra omnino est sentiendam.

Eti. 4. de legibus, multo pluribus ea inculcat, ut mirum sit in Philosopho gentili tantam virtutis, & pietatis cognitionem floruisse.

§. 2. Eadem plane Aristoteles, cui solus sapiens sine Dei timore leges, & qui eam Rē publicam felicissimam proclamat, in qua maxime virtus colitur. Quod adeo non seruantur est, ut nec absque Dei reverentia proficiat bona leges, nec vīla seruerat disciplina, ideoque nesciatio imperiorum ruina consequatur.

Valer. l. i. Non dubitant sacris imperia seruire. Nam a Saceris imperii numinis vindex est Deus. Quamuis enim poenae perīa seruātū maleficis aliquando serae, nunquam tamen irritae uiunt. sunt.

§. 3. Adeo quidā religiosi hinc facti sunt, ut in superflitionem desierint. Hinc Herculis simulachrum in pugnam contra Porum pafetur, Curt. l. 8. Hinc Germani effigies, & signa lucis detracta in prāliū ferunt. Hinc innumera, quā sacris, & profanis historiis narrantur pietatis imitamenta.

Beas cum Prenāis leges fert. Princeps (inquit) Prieneis religiosus est, & adūm sacrarum summus defensor. Impius in Deum erga aliqui si Deum ille non reveretur, non est quod ab eo iūs se impetraturos homines sperent. Deum res inchoent, consentaneum est negotia ad vībū vīlātēm cessura.

§. 4. Quāta vero cura fuerit gentib⁹ de religione ostēdit Plutarchus l. aduersus Colotem. In legum constitutione. Primum est & maximum, de Diis opinio. Quam obrem & Lycurgus Lacedemonios, & Nūna Romanos, & Ion antiquos Athenienses, & Deucalion Grecos fere vīnueros. Dīs confirant, votis, sacramentis, vaticiniis, omnibusque eos ob stem ac metum Dīs deditos obnoxio que redentes. Eī si Confensus terras obēas, inuenire possit vībes mūris, literis, Regibus, opib⁹, numismate carentes, gymnaſtōrum & theatrorum nē- Deum consīas: vībē templis diūque carentem, quo precibus, iureū- lendum. rando, oraculo non vītāt, non bonorum causa sacrificet, non mala sacrificia auertere nitatur, nēmo vīquam vīdū. Sed facilius vībē condi sine polo puto, quam opinione de Dīs penitus fablata ciuitatem coire aut constare.

Itaque & recte Papīnianus. Summa ratio est, in- Facilius est quāt, quā pro religione facit. condī vībē Socrates ad Regem Nicoclēm. Religionem, ait, quāt sine fōlo, à maiōrib⁹ accepisti, conserva, soleme neque & pulcherrimum quam sine sacrificiū & cultū maximum existimā, si ipse optimus sacris. & iūstissimus. Major enim spes est cuiusmodi boni aliiquid à Dīs Bonus ani- mētūtū, quāt qui aras delubraque edificant. mus opīnā?

Imitamini
hoc magi-
stratus, &
principes.

Varol. 14. c. 7. Romæ quotiescumque senatus cogebatur, nulla de re prius, quam de religione agebatur.

Lege Octauii etiam cautum erat, vt thure prius, & mero supplicaretur. Et sane Plutarchus in vita Marcelli teltis est existimasse Romanos plus religionem ad conseruandam Rempub. quam arma valere.

§. 5. Ex eo fonte manauit in Christianos odium, quasi pietatis essent inimici. Sacrilegio (inquit superstitiosus) hic annus exauit; neceſſe fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur.

Claudianus verae religionis hostis victoriam tamē a pietate pendere canit:

Pietate fu-
blata ſocie-
tas huma-
nigenoris
interit.

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab anro
A Eolus armatas hymen, cui militat aether
Et concurat venient ad clasica venti.

Nec male Tullius, si personas mutet: Pietate aduersus Deos sublata, fides etiam & societas humanigenoris, & una excellentissima virtus, iustitia tollatur, necesse est. Pictas igitur in Republica seruerat. Nam quemadmodum vningar, tametsi in mari nascantur, tamen plus habent cognitionis cum collo, cuius faciem reddunt: ita pia ac generosa Respublika, magis a celo pendet, cuius ducit originem, quam a terra, in qua viuit.

Pessimè vero consultum rebus eſſer humanis, si a virtute & pietate gubernatio reipub. & felicitas non penderet. Vt nec domus, nec Respublika ratione quadam, & disciplina designata videatur, si in ea, nec recte factis premia extent ylla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, si in ea diſcrimen nullum eſt bonorum ac malorum. Verum felicitis illis, qui Deum aut non agnouerunt, aut non coluerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, aliis armis contra atheos pugnemus.

C A P V T X.

Ex natura virtutis docemur, eam esse reipu- blica necessariam,

Sineprude-
ti a geri non
potest re-
publica.

§. 1. **S**i officia, functionesque virtutum spectemus, si vitiorum infinitas cupiditates, atque exorbitationes, facile concludemus sine virtutum cultura, & vitiorum fuga poniſſe non posſe Respublicam ullam confidere. Constituamus hominem multis fortunæ muneribus ornatum, eloquentia, labore, forma, opibus, insignem, sed stolidum, quasi Nabalem quendam, & aureum veruecem, is certe nō Respublicam administrare, non domum regere, non utilis amicis eſſe poterit, agnatis ille commendatur, ne omnia illa in opprobrium suum atque amicorum suorum convertat. An igitur sine prudentia civitas gubernari, bellum geri, regnum teneri potest?

Prudentia
ſine iuſtitia
non prodeſſt.

Nihil fac-
tus quam
fieri malū.

Deinde sit quidem Respublika prudens, sed iuſtitia desertrix, an stare illa poterit? Aliquandiu, velut nonnulli latronum cœtus, durabit. Si ab iuſtitia, ſpoliabit fortior inferiorem, hoc ille à maiore patietur, ſpoliaris arma ſupererunt. Nunc inter virgas, ſcure, laminas, equileos, rogos, crues, exultat nequitia, malis plena ſunt omnia, innoſentia pene interiu nomen, quia *la. 3. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 687. 688. 689. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 697. 698. 699. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 707. 708. 709. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 715. 716. 717. 717. 718. 719. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 725. 726. 727. 727. 728. 729. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 735. 736. 737. 737. 738. 739. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 744. 745. 746. 746. 747. 748. 748. 749. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 754. 755. 756. 756. 757. 758. 758. 759. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 764. 765. 766. 766. 767. 768. 768. 769. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 774. 775. 776. 776. 777. 778. 778. 779. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 784. 785. 786. 786. 787. 788. 788. 789. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 794. 795. 796. 796. 797. 798. 798. 799. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 804. 805. 806. 806. 807. 808. 808. 809. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 814. 815. 816. 816. 817. 818. 818. 819. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 824. 825. 826. 826. 827. 828. 828. 829. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 834. 835. 836. 836. 837. 838. 838. 839. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 844. 845. 846. 846. 847. 848. 848. 849. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 854. 855. 856. 856. 857. 858. 858. 859. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 864. 865. 866. 866. 867. 868. 868. 869. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 874. 875. 876. 876. 877. 878. 878. 879. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 884. 885. 886. 886. 887. 888. 888. 889. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 894. 895. 896. 896. 897. 898. 898. 899. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 904. 905. 906. 906. 907. 908. 908. 909. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 914. 915. 916. 916. 917. 918. 918. 919. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 924. 925. 926. 926. 927. 928. 928. 929. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 934. 935. 936. 936. 937. 938. 938. 939. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 944. 945. 946. 946. 947. 948. 948. 949. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 954. 955. 956. 956. 957. 958. 958. 959. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 964. 965. 966. 966. 967. 968. 968. 969. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 974. 975. 976. 976. 977. 978. 978. 979. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 984. 985. 986. 986. 987. 988. 988. 989. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 994. 995. 996. 996. 997. 998. 998. 999. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1004. 1005. 1006. 1006. 1007. 1008. 1008. 1009. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1014. 1015. 1016. 1016. 1017. 1018. 1018. 1019. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1024. 1025. 1026. 1026. 1027. 1028. 1028. 1029. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1034. 1035. 1036. 1036. 1037. 1038. 1038. 1039. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1044. 1045. 1046. 1046. 1047. 1048. 1048. 1049. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1054. 1055. 1056. 1056. 1057. 1058. 1058. 1059. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1064. 1065. 1066. 1066. 1067. 1068. 1068. 1069. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1074. 1075. 1076. 1076. 1077. 1078. 1078. 1079. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1084. 1085. 1086. 1086. 1087. 1088. 1088. 1089. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1094. 1095. 1096. 1096. 1097. 1098. 1098. 1099. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1104. 1105. 1106. 1106. 1107. 1108. 1108. 1109. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1114. 1115. 1116. 1116. 1117. 1118. 1118. 1119. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1124. 1125. 1126. 1126. 1127. 1128. 1128. 1129. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1134. 1135. 1136. 1136. 1137. 1138. 1138. 1139. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1144. 1145. 1146. 1146. 1147. 1148. 1148. 1149. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1154. 1155. 1156. 1156. 1157. 1158. 1158. 1159. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1164. 1165. 1166. 1166. 1167. 1168. 1168. 1169. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1174. 1175. 1176. 1176. 1177. 1178. 1178. 1179. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1184. 1185. 1186. 1186. 1187. 1188. 1188. 1189. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1194. 1195. 1196. 1196. 1197. 1198. 1198. 1199. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1204. 1205. 1206. 1206. 1207. 1208. 1208. 1209. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1214. 1215. 1216. 1216. 1217. 1218. 1218. 1219. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1224. 1225. 1226. 1226. 1227. 1228. 1228. 1229. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1234. 1235. 1236. 1236. 1237. 1238. 1238. 1239. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1244. 1245. 1246. 1246. 1247. 1248. 1248. 1249. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1254. 1255. 1256. 1256. 1257. 1258. 1258. 1259. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1264. 1265. 1266. 1266. 1267. 1268. 1268. 1269. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1274. 1275. 1276. 1276. 1277. 1278. 1278. 1279. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1284. 1285. 1286. 1286. 1287. 1288. 1288. 1289. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1294. 1295. 1296. 1296. 1297. 1298. 1298. 1299. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1304. 1305. 1306. 1306. 1307. 1308. 1308. 1309. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1314. 1315. 1316. 1316. 1317. 1318. 1318. 1319. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1324. 1325. 1326. 1326. 1327. 1328. 1328. 1329. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1334. 1335. 1336. 1336. 1337. 1338. 1338. 1339. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1344. 1345. 1346. 1346. 1347. 1348. 1348. 1349. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1354. 1355. 1356. 1356. 1357. 1358. 1358. 1359. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1364. 1365. 1366. 1366. 1367. 1368. 1368. 1369. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1374. 1375. 1376. 1376. 1377. 1378. 1378. 1379. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1384. 1385. 1386. 1386. 1387. 1388. 1388. 1389. 1389. 1390. 1391. 1392. 1393. 1394. 1394. 1395. 1396. 1396. 1397. 1398. 1398. 1399. 1399. 1400. 1401. 1402. 1403. 1404. 1404. 1405. 1406. 1406. 1407. 1408. 1408. 1409. 1409. 1410. 1411. 1412. 1413. 1414. 1414. 1415. 1416. 1416. 1417. 1418. 1418. 1419. 1419. 1420. 1421. 1422. 1423. 1424. 1424. 1425. 1426. 1426. 1427. 1428. 1428. 1429. 1429. 1430. 1431. 1432. 1433. 1434. 1434. 1435. 1436. 1436. 1437. 1438. 1438. 1439. 1439. 1440. 1441. 1442. 1443. 1444. 1444. 1445. 1446. 1446. 1447. 1448. 1448. 1449. 1449. 1450. 1451. 1452. 1453. 1454. 1454. 1455. 1456. 1456. 1457. 1458. 1458. 1459. 1459. 1460. 1461. 1462. 1463. 1464. 1464. 1465. 1466. 1466. 1467. 1468. 1468. 1469. 1469. 1470. 1471. 1472. 1473.*

amicitia necessitas, ut ea sapiens etiam egre videatur, certe amicos quisque cupit habere plurimos. Amicitia autem vera est, ad quam nulla hominem fert utilitas, neque naturalis propensio, sed honesta ratio bene de alio merendi. Innata est nobis amicitiae dulcedo, & natura stimulus quidam ad amandum inditus, & de amicitia gaudium. Quorum nihil in republica atheorum esse potest. Si tyrannus rapit, & sequitur, si sapientia vera dilectionis examinatrix absit, si iustitia negligatur, si voluptere sua quicunque omnia meriatur, nullus amabit alterum. Nolumque venenum domos, & potentum familias permeabit, & naturales parentum, & liberorum affectus contra se mutuo concitabit. Epicuri, & politicorum atheorum sententia est; Virtutis praemium non esse, sibi causa quicunque omnium facere. Epicuri verba apud Laertium sunt. *Ἐνταῦ ἡ γένεσις τῶν φίλων οὐτανταν εἰσὶ ταῦτα τοῖς φίλοις.* Adeo ut libro de amore in liberos Plutarchus clamore theatri hoc Epicuri flagitiosum dogma refutatum testetur.

Μήδε γάρ αὐτὸς ταῦτα τοῖς φίλοις φέλει.
Mercede enim hominis, qui hominem amat?

Hoc ait theatris admirationi esse, at iuxta Epicurum sic patrem, matremque amare filium, sic ipsos liberos amare parentes.

Multo cordatus Seneca, Ep. 9. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult, si ob nihil aliud, ut exerceat anicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus diebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi agro assideat, succurrat in vincula coniuncto & inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse agro assideat, quem ipsum circumventum hostili custodia liberet. Qui se spectat & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum capit, sic definet.

Paruit amicum aduersus vincula latum opem: cum primum creperit catena, discedet. Ha sunt amicitiae, quae temporarias populus appellat. Quia causa utilitatis auctus est, tamdu placebit, quamdu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumset: circa eueros ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, vbi probantur. Hac res facta nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prudentium. Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cepit, quia expedit; placebit ei aliquid pretium contra amicitiam, si vnum in illa placet pretium propter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possum, ut habeam quem in exsilio sequar, cuus me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: que ad commodum accedit, que quid consecutura sit, spectat.

Amicitia igitur necessaria est, sed illa, ut tanquam certum statuit Philosophi, nisi in bonis esse non potest. Stoici, φυλίας εὐ πόνος τοῦ σπουδαῖος θό. οὐ γρ. τοῦ θρονίστη. In solis bonis esse, idque ob similitudinem. Cum autem in improbis non sit amor amici, nec sit in eo quod alter proberet, necesse est per vitia improborum Rempublicam penitus interire; quia omnes suam priuatam, nemo publicam causam agit.

C A P V T XII.

Exempla docent impiis infelicitate, bonis prospere res celsif- fe.

Exempla ad §. I. **E**XEMPLA colligere vix opera pretium est, multos, me- praestit id prolixe & operose Thomas Bo- tius ad om- zius libris octo de ruinis gentium. Ad hoc omnes appello, & moneo si cui verba non faciunt satis, ad

totius mundi exempla contremiscant. Magis paucis mouemur exemplis, quam verbis plurimis, at nunc plura sunt exempla, quam vnum volumen verba continet. In exemplis illis quisque imaginem sui periculi contemplatus, viris abstinat.

§. 2. Omittam ego illa nota, Cataclysmum, & mundi primogenitum virtutem in vndas confusum, Pentapolitanos ignes, Chananaeos deletos, gentes quinquaginta populi electi vexatrices excisas. Omnia pene veterum virium cadavera, aut tenues reliquias, omnium regnum cum vniuersi orbis confusione mutationes. Vnam Rempublicam videamus, non totam tamen eius periodum, sed breve, nec tamen calamitosissimum tempus. Iulius Caesar hominum flagitiosissimus vnde decem centena milia in Galliis variis praelitis cecidit, bella ciuilia deinceps, & ipse per paucos annos hosti suo fernatur, dum in coniectu scutatus multis vulneribus immolatur. Augustum & Tiberium ex domes- rum infidis venena; Caium gladius vitor, Claudium boletus, Nerone sua manus vltor, nec mis- nus qui seculi sunt vala ira, exempla celestis vindictae fuere; Vitellius, Otho, Galba, idcirco a tempore euecti videntur, ne cruentos eorum, & horrendos exitus historia faceret. Vespasiano vix morbi & desperatio vita finens attulit, Titus fraterno veneno moribundus pene viuus sepultus fuit, Domitianum domesticorum, inter quos & vxor, con- spiratio oppresit. Neruam morbus & morior, Trajanum in elca datum venenum, Hadrianum ex ceciatum impatientia, sponte susceptra inedia exsuffxit, & de sanguine Christiano vindicauit. Lucium Verum apoplexia, M. Aurelium fame svoluntaria fulit. Omnia sceleratissimum Commodus ad- ditus ludibriis trucidatus est, eius successor Pertinax cum dies 82. imperasset, a pratorianis suis imperio, & vita exutus est. Senerus ab Antonino Caracalla filio saepe peritus infidis, & apero parricidio tentatus, marore defunctus est. Ipse Caracalla postquam Getam fratrem in simu matri occidisset, a suo centurione confunditur. Erat enim parricida, ince- stus, patris, matri, fratri, & Dei impius iniucus. Militum deinde suorum manibus ceciderunt Ma- crinus, & Diadumenus imperatores, Heliogabali occisi corpus raptatum; atque in Tiberim proie- tum est, ne Alexandro quidem nonnulla pietas profuit, ne a Maximino necaretur. Hic vero cum fi- lio obtruncatus est, capita in solarium viribus afflata missa Romam, Balbinum, & Pupienum ad impe- riun a scutatu euectos, milites ludibrio affectos, & dirissime cruciati occiderunt. Gordianum Philip- pus collega, immemor beneficii, crudelissime atque indignissime intererit. Philippus cum filio, licer mutatis moribus iam Christianus, in vltionem tam delictorum a Decio percutitus est, Pater Vero- nae, filius Romae. Horum successor, & Parricida Decius trucidato per Trebonianum ducem filio, dum militis sui gladium fugit, vna cum equo palude abforitus est. Gallus, & Volusianus dum aduersum Amylianum tendunt a militibus interempti, & ab istidem post mentes quatuor Amylianum. Valerianus in Perseis seruitum seruit, filius illius Gallienus cum fratre, & filiis a suis ducibus confectus est. Claudius lue fractus occubuit, eius frater Quintillus a militibus factus imperator die 17. ab istidem occisus est; eadem poena fuit Aureliani, nec diuerfa fortuna Probi, cui milites Parricida Epitaphium posuerunt: *Hic Probus impatus est, vere probus.* Carum Deus de caelo fulminauit, Carinus in vltionem adulterii praelio vicit, deinde a familiari confosus est, Numerianus ab Apro focero, Aper a Diocletiano interfecitus est. Diocletianus marore, Maximini Aper. Dio- clelianus.

nesperi-
ner.

Romanæ
republica
plena cala-
mitatum.

Iulius.

Augustus.

Tiberius.

Caius.

Claudius.

Nero.

Vitellius.

Orbo.

Galba.

Vespasianus.

Titus.

Domitianus.

Nerua.

Trayanus.

Adrianus.

L. Verus.

M. Aurelius.

Commodus.

Pertinax.

Severus.

Geta.

Caracalla.

Macrinus.

Diadumenus.

Heliogabali.

Alexander.

Maximin.

Filius eius.

Balbinus.

Pupienus.

Gordianus.

Philip-

pus.

Eius filius.

Decius.

Gordianus.

Gallus.

Volusianus.

Aemylian.

Valerianus.

Gallienus.

Claudius.

Quintillus.

Aurelianus.

Probus.

Carus.

Carinus.

Numerian.

Aper.

Diocletianus.

G 3.

Maximia-
nus.

nianus Herculeus laqueo vitam finiuit. Ecce tibi in nobilissima, potentissima, legibus instruētissima Monarchia, ordine continuato succedentes sibi imperatores annorum trecentorum omnes violenta morte functos, nullum sua die, nullum suo fato extinctum, vnum excipere tibi permitto Antoninum Pium, quem morbo interisse tradunt. Ecce ira Dei reuelatus super omnes impietatem & iniustiam, neminem opes aut maiestas tutantur. Curtam conspicuo exemplo, tam diu sic improbus Deus ultus est? Nempe ne quis ignoraret, scelerum peinas representari, ne priuatus impunitatem speraret, cum orbis terræ capita tam longa serie carnifici destinata videret.

Tot mortes
imperatorum
violentæ &
resistere
mundo.

Tot mortes imperatorum intuere, sed prius immania, turpia, & naturæ rerum inimica scelerata, deinde plurium tyrannorum, qui cum illis belligerant, senatorum qui occisi, vrbium quæ euerſa casus mirabiles consideremus, vt nobis clarissime apparet, quomodo ira Dei reueletur super omnem impietatem, & iniustiam hominum, veritatem Dei in iniustia detinentium.

Imperatores enim & capita populorum summo orbis concusso, per latera principum, & populorum exitia ceciderunt.

CAPUT XIII.

Simulationem virtutis & præcipue reli-
gionis esse noxiam Reipu-
blicæ.Pernicioſi-
ſima res est
ſimulatio
virtutum.

§. 1. **L**A V D A N T interdum etiam virtutem Pseudopolitici, sed cum serio illa in principe exigitur, cum senatorius ordo, populi tribus ad eam informantur, vmbram & mortuum virtutis simulachrum pro ipsa nobis virtute proponunt. Simulare iustitiam, temperantiam satis esse ducunt. Cuiatem nobis effingunt, quæ sit Helena foris, intus Hecuba. Principem ita erudiant, vt preces in hæc verba concipiatur.

*Da mihi fallere, da iustum sanctumque videri.
Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem.*

Senatores autem, & tribunos principi non diffimiles.

*Oi τὸν πὲρ ταξέντα κακὸν δὲ τιδεύεται.
Qui bene quidem loquuntur, at post male machinan-
tur.*

Vir bonus
in peri-
culis.

Machiauellus certe negat Principem posse bonum esse. Cap. 15. Nam tantum abest ratio, quia homines vivunt, ab ea, quia equum esset vt viuerent, vt qui negligit culos sit, mihi quod sit, sequiturus quod est faciendum, is fibi ruinam ponere tamen in adiuvando accersit, quod suæ salutis consultum relit. Qui enim se virum bonum omnibus partibus profiteri studet, cum certe inter tot non bonos periclitari necesse est. Necellariū est itaque Principi, vt perceptum habeat (si se saluum velit) quæ ratione posset esse non bonus, idque pro rei necessitate, in suum conuertat, vel non conuertat vsum. Quapropter posthabitis, quæ de principe duntaxat animo sunt effecta, deque in quæ vera sunt differunt, dico omnes boni mes (cum de his est sermo) principes præfertim, quod editiore in loco positi sunt, harum rerum notari aliqua solere: vt aliis liberalis, restrictus & tenax aliis dicatur: quidam munificus, raptor aliis, nonnulli crudeles, alijs clementes: aliqui fedis fragi, religiosi aliis, partim effeminati & molles contra aliis viri fortes & feroci, multi humani, superbia tumida aliis complures libidinosi, castitate prædicti nonnulli: in non paucis vita integritas, & fides noxentissima in multis cernitur: moribus asperfi sunt quam plurimi, facilitate & lenitate quidam ornati, non-

nulli graues & severi, ex contrario qui leues sint, dissolati: pietatem colant multi contra sunt qui plurimum aduersantur, & his similia.

Cum igitur bonum esse posse neget, monetamen, vt caueat infamiam eorum vitiorum, quibus illi imperium adimisit, de aliis non multum laboret, sine quibus dominatum non facile tueri possit. Et cap.

18. *Qui vero sagacior fuit, vt vulpium ingenium melius ex-
primet, ei felicis omnia ceciderunt. Verum, cum duo sint
genera decertandi, vnum iure legit, alterum per vim: cum
striae tri-
que illud proprium sit hominis, hoc belluarum, configiendum
ad posterius, si non satis est vti superiore. Promide necessa-
rium est, vt Princeps rectum viriusque, & bellue & honinis
vires teneat.*

Involucro quodam hæc pars principibus est à veteribus scriptoribus tradita, afferentibus Achilem compluresque alios ex præscia illis principibus, Chironi centauro educandos, atque in eis disciplinam fuisse creditos. In eo enim quod preceptorem mixti generis, & homini & bellua habuisse dicunt, nihil quam principi fore necesse sicut docent virijs naturæ vsum. Cum itaque principem magni referat belluinium ingenium scire inducere, eum vulpem, tum leonis mores asseruendi erant. Nam leo sibi à laqueis non cauerit, lupos vero vulpecula reformidat. Quo itaque laquei sentiantur, vulpeculam agere oportet; lupi vero quo deterreantur, leoninum ingenium est subeundam. Qui igitur leonis vestigis simpliciter insitunt, & sane rem ipsam non tenent. Princeps propterea qui sapientia sit prædictus, debet ex promissa vitare, que suis commodis contraria fore videntur. Atque homines si probi si falso sent omnes, preceptum hoc plane fuisse inutile: verum cum improbitate, diligenter eorum improbitas persidique erit evadenda. Iam vero nunquam hominibus deuotus sunt causæ, quibus in violatam fidem colorem inducent. In hanc rem ferre insita possent recentia proferri exempla, atque ostendere quod pacis sedera, quod promissa & conuenta fuerint perfidia irrita & vana: Verum hanc naturam plurimum refert, vt quis recte norit colore vestre cum simulando, tum disimulando: homines enim aede simplices sunt, aede prætentibus necestatibus obsequentes, vt qui fallax, & simulationis artificio eruditus sit, statim sit habiturus qui se illi decipendum tradat, quo magis tales homines cauendi erunt, eorumque artificium arte fruſtrandum.

Atqui vt alia nulla dixerit ille vitiorum docto; certe hæc ad euertendam rem publicam abunde sufficiunt.

§. 2. Nihil faedius simulatore, cui etiam serio agenti non potest credi nisi ab insano. Nunc quidem contra hypocrisin, fallacemque simulandi, disimulandique artem pleraque omittam. Sed ea præcipue quæ ad politiam pertinent attingam.

Simulationem, dolum, hypocrisin vehementer dispicere Deo Spiritus sanctus frequenter inculcat, Iob 8. 13. *Spes hypocrita peribit, Non iplacetis ve-
cordia sua, & sicut tela Aranearum fiducia eius;* Et Iob. 36.

13. *Simulatores & callidi prouocant iram Dei.* Et Psalm. 5. 7. *Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus.* Eadem repetuntur, Iob 15. 34. & 20. 5. Psalm. 54.

24. *Matth. 7. 5. Luc. 16. 15.* Magnitudo huius sceleris quatuor ex causis lumenit.

§. 3. Primo enim Deum grauissime offendit, quia duo semper scelerata coniungit, & copulat; nam vt inquit S. Augustinus in Psalm. 36. *Simulata inno-
centia non est innocentia, & simulata equitas non est a-
equitas, sed duplex iniquitas, quia iniquitas est, & simula-
tio.* Pulcherrima causa redditus, id Alphonsus ex-
planauit, cum enim ex Africa victor in Ænariam in-
ſulam venisset, audissetq; Antonium Picenū insignem simulandi artificem, ob blasphemias, & hypocrisin à vermiculis corrosum miserrimo modo vitam finiuisset, ideo Deo tam exoscos esse hypocritas dixit, quod mortales fascinarent, fallerentque, & huius sceleris ac perfidie Deum facerent mediatorem, & pretextu tanta maiestatis facinora

Iam simu-
lations ad-
eo nota sunt
vt alteri
vix illus,
nonnulli ſi-
bi vix cre-
dant.

Simulatio
exosa Deo.

Hypocrita facinorū subciperent; quocirca non modo aeternis post mortem pene addici, sed plerunque in conspectu hominum arte deceptorum paniri ac cruciari. Itaque fieri videmus, cum, quod in tenebris factum est, Deus producit, & palam facit in conspectu solis huius, errorem tolli: nisi enim tam seuer in improbos illos animaduerteret diuina iustitia sinceritatis incommutabilis exactrix, assuetudine fallendi homines etiam Deum se fallere posse arbitrarentur. Nec defuisse consiliarios & politicos pereunt Iudeæ, qui ita sentirent, testatur Ier. 29. 15. *Ve, qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera, & dicunt, Quis videt nos, & quis nouit nos? Perversa est haec vestra cogitatio: quasi si lumen contra sigillum cogitet, & dicat opus factori suo, Non fecisti me: & segmentum dicat factori suo, non intelligi. Nonne adhuc in modo & in brevi conuertetur Libanus in Charmel, & Charmel in saltem reputabatur?*

Simulator, nec moneri, nec instruere potest. *§. 4. Secundo. Simulator ipse, & facile labitur, & suis artibus precipitatur, ut nunquam euadere queat: admoneri enim & corrigi non potest, ipse enim tanquam innocens, & iustus castigations preoccupat, quasi aliorum dux, atque auctor. Sepulchra sunt, sed clausa, & quandiu possunt cætorem cohident. Tales fuere in Syria & Aegypto Monachi quos Sarabaitas nominant, Hieronymus Remoboth appellat, habitu, gestu, solitudine sanctitatem mentiti, animis nequissimi. Hoc ipso in malo contumaces, quod quicquam boniubentur facere, id simulent.*

Simulatio omnium odio digna censetur, ideo natura ad regna de- fruenda. *§. 5. Tertio, quod nulla re magis homines offendit solent, quam simulatione iustitiae, & pietatis; quemadmodum sinceritate & fide delectantur. Oraculum est S. Ambrosii lib. 22. de officiis, ad omnia abundat directa animi simplicitas, satisque se ipsa commendat. Itaque in Republica nihil damnosus quam simulationis suspicio, quæ omnia beneficia, facit irrita, omnem comitatem, omnem humanitatem exosam reddit. Sine opinione fidei & pietatis non potest gubernari res publica, si autem simulatio intelligatur, extrema odia, contemptusque sequitur. Nihil factum & fucatum, veræ virtutis esse opus, certum est; quin etiam & diuturnum esse non solet. In principio vernal, in processu tanquam flosculus, dissipatur, & soluitur, quod autem rectum ac sincerum est, alta radice fundatur. Non possunt ne quidem ipsi simulator, & improbi ferre artis sua simulacra. Certe poeta quidam ne oculos ledat, fugam meditatur, tam grauis erat illi simulationis aspectus. Iuue. Satyr. 2.*

Ultra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem Oceanum, quoties aliquid de moribus audent, Qui curios simulant, & Bacchanalia vivunt. Indicti primum: quanquam plena omnia gypso Chrysippi inuenias. nam perfectissimus horum est, Si quis Aristotelem similem, vel Pittaconemit Et ubet Archerypos pluteum seruare cleanthos FONTIS nulla fides, quis enim non vicius abundat.

Tristibus obscenis?

Sed quo fugias? forte & ipse ultra glacialem Oceanum tecum vehes hypocritam, forte & tuo corde pus aliquid velatur, & fronde polita tetrum scelus tegitur. Vultus forte est agni, interiora Draconis sunt. Quam odiose illa perstringit Seneca (Hippolytus)

Vbi vultus ille, & si tua maiestas viri? Atque habitus borrens, præsa, & antiqua appetens? Morumque sénium triste, & aspectu graue? O vita fallax, abdito sensus geris.

Fœda res simulatio virtutis.

Animisque pulchram turbidam faciem induit. Pudor impudentem celat, audacem quietis, Pietas nefandam, vera fallaces probant, Simulantque molles dura.

§. 6. Simulandi artificio an Tiberium vllus superrat principum dubito, Describit eius ingenium Dio Nicaeus, Tiberius, patritius erat & dux, sed in simulatio- genio & moribus peculiaribus rariisque. Nam ita omnes artificiis affectus occultabat, ut que cuperat, nunquam fere cuian in Ti- berio.

§. 7. Primo. Tiberius, ut in oratione voluntas eius & desiderium, id enim desiderabatur quod expetebat maxime, & quod oderat dissimulabat. Irascebatur nulla re concutibus: iratus, tranquillissimo equisimmoque animo esse putabatur. Considerabatur eos, in quos grauiter animaduerteret: & quibus veniam dabit, successores non vaquam. Sic amplectabatur inimicissimos homines, ut sibi familiarissimos & coniunctissimos: Contra autem cum antipatrum non a- liter se gerebat, quam cum alienissimis hominibus. Denique putabat principis animum nemini cognitum esse oportere. Quod si id in Tiberio tantum fuisse, haud obscura esse potuisse eius voluntas in quae testarent studiisque eam habere cognitam: quippe omnia in contrariam partem accepserunt. Nam & quum se aliquid velle negauisset, tum id cum desiderare maxime, & quum cupere se dixisset, tum eum id nolle existimarent. Sed præterea que supra dixi, grauiter ferrebat dum suspicabatur aliquem esse consciuum, & participem consiliorum suorum, multoque non aliam ob causam interfici iubet, quam quod diceret ab his voluntatem suam animaduersam, & perfectam esse. Itaque si solus fere tutus erat (quod tamen per raro accidit) qui neque ingenium eius ignoraret & mores, neque patet aceret cognitos. Nam eo pacto qui ei parerent, non decipiebantur, nec propterea in odium eius veniebant, quod ostenderet, se ea que ageret, perceperent. His moribus prædictus Tiberius, quasi statim imperium adeptus esset, non modo ad exercitum, sed etiam ad nationes omnes Roma litteras misit, in quibus tam non scripsit se Imperatorem esse factum, propterea quod id nomen sibi via cum ceteris nominibus decretum a senatu repudiavit, hereditatemque Augusti, non cognomen ad- misit.

Hoc ingenium principis, ad dissimulandum, si- mulandumque facti. At nunc quæ inde secuta sunt intueamur. Primo cum imperium recusaret, plus in oratione tali dignitatis, quam fideuerat: Ideoque qui- dam objiciebat, alios quod promitterent, tarde prefare, Tiberium, quod præstaret, tarde promittere, nam tantum cum in senatu loqueretur, cunctator erat.

§. 8. Secundo, iam vltque adeo simulationi as- fuscerat animum, ut sincera verba promere non posset. Tiberioque (inquit lib. 1. an. Tacitus) etiam in rebus quas non occuleret, seu natura, seu assuetudine suspen- diat, & obscurare verba: Tunc vero, nesciati ut se- fuis suis penitus abderet, in incertum, & ambiguum magis implicabantur. Quantum vero cum dedecore deti- mentum est, in omni principis sermone dolum, & mendacium apparere, semperque vulpinam emi- care?

§. 9. Tertio. Nihil tanto artificio aetum est, nam & histriones seu hypocritæ, quanto maiore ingenio theatricis nugs vocem gestumque accommodant, magisque ficta veris afflidunt, tanto meliores ha- bentur hypocritæ. (Sunt enim hypocrita simulator, tan- quam pronuntiatores alienarum personarum, ut Augustinus Serm. Dei in monte & Bas. Hom. de ieuquo) ita & magistra- tus quanto maiore artificio benevolentiam, iusti- tiam, pietatem simulant, tanto callidiores, & frau- dulenter exsiftantur. Tiberio enim nemo cre- didit. Vide enim subditorum miserias sub illa simia. Tacit. ann. 1. At patres, quibus unus metus, si intelli- gere viderentur, in quibus lacrymas, vota effundi, ad Deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere.

Simulatori quan- quis artifici non credur.

Affuetudi- ne simulan- di eo ve- nienti, ut sincera ver- banon sup- petant.

Simulato- res quo pro- prius vero sunt, hoc magis su- specti.

Summo in periculo fuit simulato-

Nec immerito. Postea cognitum est, ad introspectandas etiam procerum voluntates, inducitam dubitationem, nam verba, rultus in crimen retorquens recondebatur. Magnum periculum animis sic consernatis, sic dubiis. Si enim vel vnuus tun vir animi Brutiani aut Cassiani fuisset, vno verbo tanto metu patres omnes liberare poterat. Sane princeps ille nullum amicum verum habuit, omnium hominum fucus amicus, verus inimicus, ipse in omnium diro odio contabuit.

Simulata nulla la-

tent.

§. 10. Quarto. Non modo quæ in aperto simulabat, & de quibus laborabant, ne intelligere viderentur, sed omnia eius secreta publicabantur. Marcellum Bithynia pretorem quasq[ue] Crispius maiestatis postulauit, eumque insimulauit, sinistros de Tiberio sermones habuisse. Inevitabile crimen, cum ex moribus principis, sedifissima quæque deligeret accusator, obreclaretque reo. Nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Arcana igitur omnia patabant, & quod tanto artificio tegebatur, iam fama erat. Suetonius cap. 66. Vabant insuper anxiæ mentem varia vndique conuicia, nullo non damnatorum omne probri genus coram vel per libellos in orchestra positos ingerente. Quibus quidem diuersissime afficietur, modo ut p[ro]p[ter]e pudore ignota & cœlata cuncta cuperet, nonnunquam eadem contemneret, & preferret vltro atque vulgaret. Quin & Artabani Parthorum regis laceratus est literis, parricidia, & cades, & ignauiam, & luxuriam obviciens, monentisque ut voluntaria morte, maximo infissimoque ciuium odio quamprimum satisfaret. Postremo semet ipse peritius, talis epistole principio tantum non summam malorum suorum professus est, &c.

Vide o[ste]r prin-
cipes simula-
tions ex-
tum, sum-
mam infa-
miam, cum
summo o-
dio.

Contra vul-
pes plures
tendicula.

Odium po-
puli.

Summus
rerum si-
mulato in
perpetuo est
cærere, an-
xiusq[ue] car-
nificem ex-
spectat.

Domini o-
mnia in-
certa curas
longinquas
impediunt.

Simulatio-
ne caritatis
simulator
suffocatur.

Annus vnuus
ingenium
principis
detegit.

§. 11. Quinto. Nunquam ea simulatione securus fuit. Seruus Agrippa Clemens non contemendam manum in vltionem domini compararat, & clam ei multi opitulabantur. L. Scribonius Libores nouas moliebatur, sedicio militum in Germania, & Illyrico, postremo Roma omnibus detestabilis, insulæ fœse inclusit, & quis fuerit in eum animus hominum, morte detectum est; ita enim morte eius latratus est populus, ut ad primum nuncium discurrentes, pars Tiberium in Tiberim trahi clamitarent, pars terram matrem deosque manes orarent, ne sedem vlam mortuo, nisi inter impios darent, alij vncum, & Germanias caducri minitarentur. Et vitam quoque perpetuo in metu degebat. Timore enim Sciani, cum res in incerto esset, apparatis nauibus ad quascunque legiones fugam meditabatur, speculabundus ex altissima rupe identidem, signaque, ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque foret factum, mandauerat. Verum & oppressa coniuratio Sciani, nihil feciur, aut constantior per duodecim proximos menses, non est egressus villa quæ vocatur Iouis.

§. 12. Sexto. Hinc in senatu nulla erat Reipublica cura, etiæ extrema imperii dehonestarentur; nam pator interius obfederat. Interim Tiberium ne quidem iam morientem simulatio deseruit, nam etiam deficiens conuicuum instaurari iussit, donec Macro prætoriæ cohortis præfectus iniectu multæ vestis senem obrui iussit, ita factum, ut nullum amicum nisi simulatum haberet. Iusto, veroque Dei iudicio, ut suis artibus intererit, qui toto imperio hoc egerat, ut nemini pectoris arcana deneret, qui multos ea duntaxat cauſa occiderat, quod voluntatem eius, ac consilia sensisse viderentur.

§. 13. Inutilis igitur imperio, temper pernicioſa principi est simulatio; natura enim ita comparati sunt hominum animi, ut eum quem suspectum habent, quem diffidentem vident, continuo oderint, nec illi se committant, nec sint fidi; mutua enim fides obligat fidem. Neque diu tegi simulatio potest in principe, multa enim temporis progesſu fa-

cienda sunt, quæ tecta fuerant, & contraria simulata, itaque fieri non potest, quin plerosque vnius anni obſeruatio, & experientia satis de ingenio principis instituat. Dum agi in exilium, dum trucidari vident, quos paulo ante in finu gestare videbantur, non possunt dubitare, in alium idcirco sublatos, ut grauiore casu eliderentur. Hoc ergo pro bono principe monitum volo.

Tu recte viuis, (imperas) si curas esse quod audis.

Pro simulatore vero.

Ἐχθρὸς δοὺς μοὶ καὶν θεοῖς ὅμοις αὐτὸς πάλιος,
Οὐ χρέεσν μενεύειν εἰς φρεσὸν, αλλογείασθη.
ILLE mihi eque atque inferorum porte odio est,
Qui alia mente recondit, aliud loquitur.

§. 14. Quantum malum hypocritos summum est. Quod omnia scelera clam tegit, fouet, auger. Ideoque cum tenui, incerta, mutabili simulatione falsi boni, tot vera mala celunt; necesse est, ea arte Rempublicam interire.

§. 15. Manent in sententia tamen Athei, idemque posse opinionem & veritatem defendunt. Minos Cretenum rex Ioue se ortum finxit, in specus præaltum verutissima superstitionis, quasi leges a Ioue accepturas descendere solitus erat, eius exemplo Numa nocturnos sibi cum Ageria congreſsus esse, credi volebat, ab ea se edoceri, sacraque a diis immortalibus accepta tradere.

Lycurgus simili commento, Apollinem legum suarum rogatorem ferebat. Zaleucus Minerua consilium vsum Lorenibus persuasit. Scipio Africanus ad negocia non egrediebatur, nisi in sella Iouis moratus esset, Sulla simulachrum partum Apollinis ante prælum complecti & rogare, ut promissa maturaret. Stolidius omnino Sertorius Lusitanos gentem ex tempestate ferocem & barbaram, nunc omnium cultissimam, candidæ ceruæ, cœuris & familiariis quasi fatidicæ circumducluſuſ feſſellat. Simulata igitur religione princeps vti interdum poteſt.

Equidem teneri superstitione vulgus, & fortius interdum quam vera religione moueri in confesso est. Quemadmodum qui pica laborant, in cibos inhumanos, & obscenos ardentiſus feruntur, quam in falubres illi, quos naturalis appetentia acuit, ita populus corruptis iam moribus religiosis vmbra, & vanitate ducitur, sed regno hoc esse inutile, non tantum impium, cum de superstitione agetur, ostendam.

At quia exemplis vtuntur, illa quoque refellenda sunt. Nego enim vel hisce, vel aliis vnuquam bene religiosis fictæ sacrilegia celuisse.

§. 16. Minos Cretenum animos superstitione deuinxit, ut leges quasi ē Iouis diphthera suscipient. Ita sane, sed neque leges feruunt Cretones, & duas ob res infames fuere, atque inter tria pessima cappa cenſi; nempe quod fraudulent, & contentioli essent; inde malitioæ astutia est nomen Cretoni, & fraudulentia pacificationis ex more significatio, syncretinus. Ipse Minos simulationis pœnas dedit; cum enim se Iouis alloquo fui, deque omnibus rebus moneri, futurorum etiam præscium iactaret, domestica probra nefciuit, adeoque ille simulator infelix fuit, ut vxorem adulteram, hoc est simulaticem, vel si fabulis fides est, nefandissima Veneris seſtaticem haberet, nec vnum domi fidelem, qui Dædali artes detegerebat; at neque cum Theſeus dotali regeret vestigia filo, filiamque abduceret, d[omi]n[u]s, nec v[er]o, nec v[er]o, nec f[am]ilia regis pertinebat, cum in Siciliam iret vltum iniurias lia, quiaſſa Dædalo acceptas, mortem infelicem prænunciavit. Siue enim à Siculis mulieribus occisus est, ut horret fides.

Hero-

De simula-
tions ex-
emplis in
religione.

Minos, Nu-
ma, Lycur-
gus, Zaleu-
c[u]s, Scipio,
Sertorius.

Superſtio
grauis ſe-
pe quam re-
ligio tenet
populū.

Nunquam
religiosus
simulatio
profuit le-
gislatori-
bus.

Kæ[te]rædæ-
zes, nini-
xes, n[on]næ
reia n[on]ræ-
ta n[on]ræza

Mino re-
ſellit in felix
ſed feda do-
mūs.

Mino in-
mo domi-
ſe, nini-
xes, n[on]næ
reia n[on]ræ-
ta n[on]ræza

Herodotus, siue à Cocalo calore balnei suffocatus, vt Diodorus vult, insigne documentum dedit, simulatae religionis vtorem esse Deum qui non nisi vera, & sincera religione vult honorari. A subditis etiam pro fatuo habitus, qui futurorum praeficias, vxoris & filia libidines ignoraret.

§. 17. Numa & Lycurgus Minoem imitati sunt. Numa quidem Magus superstitionem Romæ firmavit, de eo prudenter Augustinus libr. 3. cap. 9. de ciuitat. Dei. Illi vero homini pro tanto otio gratulandum fuit, si modo id rebus salubribus scissem impendere, & perniciose curiositate neglecta, Deum verum vera pietate perquirere. Nunc autem non ei dī consulerunt illud otium: Sed eum minus fortasse decepissent, si otiosum minime reperissent. Quanto enim minus eum occupatum inuenierunt, tanto magis ipsi occupauerunt. Nam quid ille molitus sit, & quibus artibus Deos tales sibi, vel illi ciuitat consociare potuerit. Varro prodit. Quod si Dominus placuerit, suo diligenter loco. Modo autem quia de beneficis eorum queat est, magnum beneficium est pax: sed Dei veri beneficium est, plerunque etiam fecit sol, sicut pluvia, & teque alia subtilia super ingratis, & nequam. Sed si hoc tam magnum bonum dī illi Romæ vel Pomplio contulerunt, cur imperio Romano per ipsa tempora landabilior ad manuam posteri prefluerunt? An vtiliora erant sacra, cum insituerunt, quam cum insituta celebrarentur? Atqui tunc nondum erant, sed vt essent, addebantur: postea vero iam erant, que vt prodecessent, custodiebantur. Quid ergo est, quod illi quadraginta tres: Vel, vt alij volunt, tringinta nouem anni in tanta pace transacti sunt, regnante Numa: & postea sacris insitutis, djsque ipsi, qui eisdem sacris fuerant inuiciuti, iam presidibus atque tutoribus, vix post tam multis annos ab urbe condita usque ad Augustum vnu pro magno miraculo commemoratur anno post primum bellum Punicum, quo belli pertas Romani claudere potuerunt.

Itaque Numa infelicem fecit vrbem simulando, cui postea nemo credidit: omnes enim fatentur colloquia Deorum eum simulasse.

Verum multi postea additi sunt, nec Numa Diuis contenti fuerunt, & totum inimicibus grauata Roma in perpetua clade vixit.

§. 18. Lycurgus etiam & Zaleucus laudantur. Lycurgus floscula reli-
gione obfus-
tus. Verum in utroque vt nonnulla laude digna conce-
serim; ita vaticinandi gloriam vane affectatam im-
agine obfus-
tus. Dedit leges Lacedæmonis Lycurgus: sed quibus nulla ciuitas vti voluit, qua cito exoleuerere. Omnes quidem iureiurando astrinxit seruatores se leges, dum rediret, ne vero rediret suo eos iuramentum religione solueret, exilium voluntarium elegit, & ne radio peregrinationis aliquando ipse patriam repeteret, vitam sibi ipse abiit, non modo morte sua infelix, sed etiam legibus, quas mox magna ex parte Lacedæmon vel viu, & ineribus, vel contraria sanctionibus abrogavit. Non igitur sapiens Lycurgus, vt constat ex eius legibus, quæ sunt apud Xenophonem libro de republica Spartiarum. Deinde si partiam amaret, ipse rediret, & bonas leges in mores reduceret; nam etiam praesens iuramento adigere poterat; Quod si rediret noluisse, cur se ipse interficeret? quid de se tam male meritus ipse erat, vt contra infinitam à natura legem sibi carnifex esse vellet? Tam ne parum fidebat sibi? tantum erat patria videnda desiderium? quod non nisi morte poterat sopiri? Quia quam alii, quod potius credo, eum dolore, iraque, quod leges iuas violari intelligeret, incenitum, illi contumelie se fato subducere voluisse tradunt.

§. 19. Zaleucus Locrorum legislator, hypocrites etiam penas dedit; cum enim statuisset, vt adulterio oculi effoderentur, eamque penam filius eius meritus esset; ipse ne filius omnino co-

cus esset, supplicium cum eo partitus est, vt alter filio, alter tibi oculus erueretur. Sed non multo post omnes leges neglectæ, adulteria impunita fuerunt. Sed de Zaleuci exiture est occultior, de Locrorum tamen cladibus in ita paucim in historiæ docent, eos simulatione legislatoris felices non fuisse, de Lycurgo teftator, ex Plutarcho, Herodoto, Stobæo. Mihi sat erit adscribere quæ libro 5. cap. 3. habet Valerius Maximus. Neminem Lycurgo aut maiorem aut utiliorem virum Lacedæmon genuit: ripote cui Apollo Pythius oraculum petenti respondisse fertur: nescire se virum illum hominum an Deorum numero aggregaret. Haic tamen neque vita summa sinceritas, neque constans erga patriam amor, neque leges salutariter excoigitate auxilio esse potuerunt, quo minus infestos ciues experirentur: Sæpe enim lapidibus petitus, aliquando furore publico eiecius, etiam priuatus oculo: ad ultimum ipsa patria pulsus est: Quid alio faciant vrbes; vbi etiam illa, que constantia, & moderationis, & grauitatis eximiam sibi laudem vendicat, tam ingrata aduersus tam benemeritum extitit. Ecce tibi fictæ sanctitatis & simulationis insignem antistitem, & poenam violatae religionis representatam. Quomodo ergo inter hæc simulatione felix Lycurgus?

§. 20. De Scipione, constat minime fuisse superstitionis, & cam illius simulationem Romæ ab aduerfariis irrisam, & contra Hannibalem virtute, non superstitione certasse. Poenas tamen dedit, nam contemptus, offeso populo in agello suo confenuit, & merore contabefactus obiit. Sulla etiam certe minime felix abdicata dictatura Pateronis a ver-
mibus de-
naturatus. Sulla à ver-
mibus de-
naturatus. Sertorius ab amicis occisus.

§. 21. Vana est igitur & odiosa virtutum simulatione, imo plerunque exitiosa est. Cuius causa est, quod quamvis ruditis plebecula vanis ducitur, inter ciues tamen multi sunt, qui ista & agnoscunt, & rident. Quis nescit Proculum peieralle, cum diceret, à se vatum Romulum proficiere in celum, & Quiritem vocari? Dicatum est cum peririo; Pruillam, & Augustum & Tiberium isle ad Deos, nemo tamen illis pro tam bono nuncio credidit. Hæc enim derideri solent, quod si quorundam stupor ad talia implicatur, & trepidat; facile tamen hominum facrorum dieteris instruitur, vt pro impostoribus habeantur, qui sanctitatis famam per præstigias auctiupabantur. Quod si eos in re quapiam errare & labi contingat, vt est humana imbecillitas, iam magna pars auctoritatis concidit. Denique hoc sibi princeps, magistratus, populisque fixum habeant, vitream esse tamam quæ itulorum opinionibus iatatur, sed eam femei fractam, nec apud sapientes, nec ex si-
nec fultos posse reparari, talem autem esse gloriam, quæ non est ex vero. Oraculum est illud Tullii. in probrum Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur, ficta o-
mnia tanquam flosculi cito decidunt, nec simulatum quic-
quam potest esse diuturnum. Deprehensæ autem fraude, sumnum in contemptum veniunt optimates. Ma-
trona grauem, si illi defit forma gratia, nemo ridet, si tamen fucata purpurissæ & stibium defluxerint, vulgi fabula efficitur, quod præter decorum atatis, lenocinium affectarit. Sic minus est detestabilis ma-
gnatū impietas, si velo pietatis careat. Plausum illi est, principum qui dixit; Fraudem in principe sediorem esse, quæ violentiam, violenta, Merito lane, addo etiā, fraudem principi violentam deprehensē esse. Si enim circumuenire te dolo malo sublimior irascuntur, potestas volet, minore periculo decipi te patieris,

Falsa op-
eratur, sed eam femei fractam, nec apud sapientes, nec ex si-
nec fultos posse reparari, talem autem esse gloriam, quæ non est ex vero. Oraculum est illud Tullii. in probrum Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur, ficta o-
mnia tanquam flosculi cito decidunt, nec simulatum quic-
quam potest esse diuturnum. Deprehensæ autem fraude, sumnum in contemptum veniunt optimates. Ma-
trona grauem, si illi defit forma gratia, nemo ridet, si tamen fucata purpurissæ & stibium defluxerint, vulgi fabula efficitur, quod præter decorum atatis, lenocinium affectarit. Sic minus est detestabilis ma-
gnatū impietas, si velo pietatis careat. Plausum illi est, principum qui dixit; Fraudem in principe sediorem esse, quæ violentiam, violenta, Merito lane, addo etiā, fraudem principi violentam deprehensē esse. Si enim circumuenire te dolo malo sublimior irascuntur, potestas volet, minore periculo decipi te patieris,

quam

Dī Nume
ocioso cogi-
tationes
fuerunt.

Dī Nume
inutilis.

Lycurgus
floscula reli-
gione obfus-
tus.

Error ma-
ximus Ly-
curga.

Exitus hy-
pocrites
Lycurgia-
na.

quam intellectam fraudem indicabis. Deceptus enim damnum duntaxat feres, si fraudi occurras, quasi peccati principis conscius, inter inimicos censaberis.

CAPUT XIV.

Superstitionem ex Republica tollendam.

Impietas, & superstitione ex aequo fugienda.

Atheismus Politicus euerfit.

Deum in praelia vocant impj.

Athei ex multitudine hereticon nascuntur.

Magna vita duros exigunt principes.

Athei nullum numen a. a. i. o. i. f. i. n. f. i. n.

§. 1. **D**uo scopuli sunt ad quos religio & pietas, si à recto deflectat cursu, alliditur, & crebro frangitur, unus à longe propici potest, supra fluctus enim exstet, & dorsum immane maris, exerte & palam nauigantibus minatur; alter sub vndis latet, & incautos excipit, ideoque non nisi à peritis, & vigilantibus vitatur. Scopuli illi sunt impietas, & superstitione. Hinc duo genera eorum qui Rempublicam administrant, alterum plane atheorum, alterum superstitionis. Qui athei omnino sunt, Politicos se nominari gaudent, falso omnino nomine, nihil enim magis obstat ciuili prudentia, quam Atheismus, deique ignoratio, & contemptus. Athorum tamen itue Pseudo-politicorum duplex est sententia de Republica gubernanda. Quidam enim palam omnem non modo religionem, verum etiam superstitionem è medio tollunt. Epicuraoe, Diagoramque secuti, vt Mezentius:

Dextra mihi Deus, & telum quod misile libo.

Et Mezentio vetustior Capaneus, qui mediis in astris sic loqui auditus est. Theb. lib. 10.

Nullane pro trepidis clamabat numina Thebis?
Statis? vbi infando segnes telluris alumni
Bacchus & Alcides? piget infigare minores
Tu potius venias, (quis enim concurrere nobis
Dignior.) En cineres semeleaque bastae tenentur.
Nunc age, nunc totis in me commitere flammis
Iupiter. An pauidas tonitru turbare pueras
Fortior? & saceri tueres excindere Cadmi?

Tales canit nobis vetustas Gigantes, Aloidas; sed nunquam illa hominum piacula defuerunt. Dionysius per iocum fana spoliabat, Brennus item Delphos, aliquid. Nec Christianis temporibus defuerunt, Fridericus secundus. Tres, dixit, fuisse impostores insignes, qui genus hominum seduxerint, Mose, Christum, Mahometem: eodem nunc multi tendunt, dum enim in tam magna religionum varietate nullam eligere possunt, omni carent. Contra hos iam dum ago. Illi enim de pietate, iustitia, innocentia populorum suorum parum solliciti, satis habent, si illis subditis vtantur, si arbitrio ipsorum parcent. Imo flagitiis eos deuotos, libidinibus eneuatos esse cupiunt, ne contra imperium monere aliquid audeant, voluptatibus vnicē addictos. Apud eos vicum peccatum agnoscitur, & punitur, crimen læsæ maiestatis humanae. Verum errant illi, & errore suo se, atque Rempublicam euertunt, fieri enim non potest, vt molliter regant populum, superbia, luxu, ira, auaritia depravatum, duro igitur, & imperio rectore tales indigent, vt equi indomiti, & oris contumacia acriore freno, & duris lupatis coercendi sunt. Deinde ex licentia nascitur sumptuum magnitudo, inde egestas, cuius proles est iniuria, furta, rebello, & commouenda, aut euertenda Reipublicæ cupiditas.

§. 2. Alterum genus atheorum est, qui nulla quidem ipsi superstitione tenentur, inanibus tamen conscientias, numinum terriculamentis plebeculam premendam carent, cærimonias illi ceremoniis addunt, & di-

uos diuis, variarum religionum conditores irreli- tis dis om- giosi. Fecere hoc plurimi ciuitatum magistratus, & iam olim fuisse in more positum Varro docet. Multa inquit esse vera, que non modo vulgo scire non sit vtile, sed etiam tametsi falsa sint, aliter existimare popu- lam expedit, & ideo Graecos Teletas ac mysteria taciturnitate clausisse. Hic certe, inquit, Augustinus lib. 4. cap. 31. totum confilium prodidit, velut sapientium, pet quos ciuitates, & populi regerentur, & taciturni- cap. 32. Dicit etiam de generationibus Deorum magis ad poetas, quam ad physicos fuisse populos inclinatos. & ideo sum. & sexum, & generationes deorum maiores suos id est, ve- teres credidisse Romanos, & eorum constituisse coniugia. Quod vtique non aliam ob causam factum videret, nisi quia hominum velut prudentium & sapientium negotium fuit populum in religionibus fallere, & in eo ipso non solum colere, sed imitari etiam demones, quibus maxima est fal- lendi cupiditas. Sicut enim demones nisi eos quos fallendo decepterint, possidere non possunt: Sic & homines principes non sane iusti, sed demonum similes, ea que vana esse no- uerat, religionis nomine populus tanquam vera suadebant, Principes hoc modo eos ciuitati societate velut arcis alligantes, quo fallaces si- similiter subditos possiderent. Quis autem infirmus & in- miles da- doctus eueret simul fallaces, & principes ciuitatis, & de- monibus?

Nec iniuriam illis ab Augustino fieri, docet Ci- cero libr. 1. de natura Deorum. *Quis tam cœsus in Sapiencia in contemplandis rebus vnguam fuit, vt non videret species i- est inspi- fias hominum collatas in Deos, aut consilio quodam sapien- omnia tur- tum, quo faciliter animos imperitorum ad Deorum cultum bare.* à vite prauitate converterent: aut superstitione, vt essent simulacra que venerantur, Deos ipsos se adire credenter? Auxerunt autem hoc eadem poeta, pictores, opifices. Erat autem non facile, agentes aliquid, & molientes Deos, in aliarum formarum imitatione seruare.

§. 3. Hoc igitur totum genus superstitionis ex- plodendum est, parum enim interest, per supersti- tiosum aliquem, an per atheum superstitione in Rem- publicam inducar. *At thei, & superstitio- simul reli- gionem tol- lent.*

Magna sunt vero superstitionis detrimenta, pri- mo, quia ipsa est affectatrix, & interpolatrix vera religionis, & errore mentes, quasi vinculis captiuas tenet. Miratur Plutarchus in Camillo. *Ἄνθρω- πινης ἀσθίνειαν θεού δικαίου έχοντον αὐτούς επιφερεῖσθαι, οὐτε μέν εἰς δεινάριμοις καὶ τοφοῖς, οὐτε δὲ εἰς ὀλιγοτάτοις τρόποις θεῶν, καὶ πειθεῖσθαι.* Humanam imbecillitatem miratur, finem non habentem sed exorbitantem, alibi in superstitutionem & fastum, alibi in neglectum Deorum, & contemptum: Timidarum igitur, & pu- fillarum mentium est superstitione, facitque respubli- cas impostoribus obnoxias. Quin homines imagi- ne pietatis, non seruiles modo, sed pueriles etiam efficiunt.

§. 4. Deinde nimia Deum colendi, timendique *Superstitione* sollicitudo anxiis animos efficit, imo homines in- pueriles fa- cieps, & ridiculos; itaque barbaros, mulierculas, & quorum ex adolescentia, vel senectute discer- nendis rebus infirmum est iudicium; præcipue in- festat. Scio apud Romanos iam cultos, fuisse su- perstitutionem magnam; sed fere ludibrio erant eius commentatores, Numerius Atticus iurauit quidem vidisse se Augustum in celum ascendere, sed nemo illi creditit, ne Liuia quidem, quamvis pro tam infami periurio decies festertium homini numer- erit.

§. 5. Tertio, Cultores vanorum numinum, & superstitutionibus addicti, in medio nunquam con- fessunt, sed in vana, absurdâ, horrendâ, flagitiosa abeunt. Dira enim res est superstitione, nec ullum flagitium adeo fœdum dictu, aut factu immanc est, in quod non impulerit animos falsa religioni obno- xios, veritati aduersos.

Vanita-

Vanitatem miseram, & ridendam tamen, proponit Augustinus libr. 6. de ciuitate Dei, cap. 10. *Vana & Libertas sane quae huic (Senecæ) defuit, ne istam Vrbanam theogiam theatrica finilimam, aperte sicut illam, reprobendere auderet, Anno Seneca, quem nonnulli indicis inuenimus. Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copius, atque vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & Vrbanam theogiam, quam Varro theatricam atque fabulofam. Cum enim de simulachris ageret, sacros inquit, immortales inuolubilesque Deo in materia vilissima, atque immobili dedicant, habitus illis hominum, serarumque & piscium, quidam vero mixto sexu diuersis corporibus induant: numina vocant, que si spiritu accepto subito occurrent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum theogiam naturalem predicans, quorundam philosophorum sententias digestissit, opposuit sibi questionem, & ait: Hoc loco dicit aliquis: Credam ego cœlum & terram Deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonom, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, quid ergo tandem, inquit; Veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilijs somnia? Cluaciam T. Tatius dedicauit Deum, Picum, Tiberiunq[ue] Romulus: Hostilius paorem atque pallorem terribilis hominum affectus: quorum alter mentis territatem motus est, alter corporis: nec morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus, quam libere scripti? Ille, inquit, virilis sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos Deos timent, qui si proprius merentur? D[omi]n[u]s autem nullo debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbata mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic d[omi]n[u]s placentur, quemadmodum ne homines quidem sequunt teterimi & in fabiis traditi crudelitatem. Tyranni lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerae inservent. In regie libidine voluptatem castrati sunt quidam: sed nemo sibi ne vir esset, iubente Domino, manus intulit. Seipsi in templo contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri varet, que faciunt, queque patiuntur, inuenierat indecora honestis, tam indigna liberis, tam disimilia sanis, vt nemo fuerit dubitatus furere eos, si cum paucioribus fuerent: nunc sanitatis patrocinium insanientium turba est. Nam illa qua in ipso capitulo fieri soleat commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credit nisi ab irridentibus, aut furentibus fieri? Nam cum in sacris A[egypti]tis Osiris lugeri perditum, mox autem de inuenio magnum fuisse gaudium derisit, cum perditio eius inueniisque fngatur, dolor tamen ille atque letitia ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inueniunt, veraciter exprimatur. Huic furor.*

Superstitionis furor. tamen, inquit, furor certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno inuenire. In Capitolium perueni, pudebit publicate dementia, quod sibi vanus furor attribuit offici: alius numina Deo subiicit, alius horas tuii nunciat, alius lictor est, alius vector, qui vano motu brachiorum imitatur videntem. Sunt quo Inunoni ac Minerue capillos disponant, longe à templo non tantum à simulacro stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quo speculum teneant, sunt quo ad vadimonia sua Deos aduocent. Sunt qui libellos offerant, & illos causam suam doceant. Doctis archinimis senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi d[omi]n[u]s libenter sp[irit]arent, quem homines deferant. Omne istic artificum genus operantium diis immortalibus desiderat. Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiam si supervacuum rsum, non turpem nec infamem Deo promittunt. Sedent quadam in Capitolio, qua se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poetis velis, iracundissima, aspectu terrenus.

§. 6. Ridicula sint ista, at quam turpia alia? Babylonii omnem sexum prostituebant, incultum sui numinis, aliorum turpitudines silentio preterire ma-

lo. De crudelitate superstitionis videamus. Tauricæ Dianaæ maectabant hostias humanas, aduenasque ad aram admouebant, nec mitiores Græci quibus dicitur:

*Sanguine placas ventos, & virgine casu,
Sanguine querendi redditus, animaque litandum
Argolica.*

Multis etiam exitio fuit, cruentum dæmonis oraculum,

*Kai κεφαλæς ἄτοι, καὶ τῷ πατερὶ πέμπετε φῶνα
Et capita Platonis, & patri mutite virum. Lumina.*

Roma immidente periculo Græcus & Greca, Gallus, & Galla viuui terram defossi, Carthagine nobiles adolescentes Saturno exulti, ipso Dei populus filios suos idolo Moloch immolabat. Rex Moabitarum primogenitum filium, & regni heredem super matrem dæmoni obtulit, Heliogabalus, Iulianus hominum immolatorum yfcrea, & fibras buta mulrimabantur, Malabares nullo odio, sed sola superstitione inter se tela spargebant, qui vero illis occulsi omnes cumberant felices arbitrabantur, Americani sacerdotes honoris oculos crudos dabant. Maximi itaque periculi est superstitionis, si in senatum, in regem, in principes imperia multitudine mouetur. Quæ vero sclera fugiet Respublica, quam ad tam Talibus im-
acrocias, & sanctitatis opinio impellit. tam est in-
Ingens igitur fuit error sapientum, quorum insipiens cor
obscuratum fuit, tam grandia sclera religionis no-
mine commendare populis.

§. 7. Quarto, Exempla hoc multa declarant, Daniel. 14. 26. Tulus ergo Daniel picem, & adipem, & Superstitionis pilos, & coxit pariter: fecitque massis, & dedit in os draconis, & dirupit est draco. Et dixit: Ecce quem celebatis, parci. Quod cum audirent Babilonij, indignati sunt vehementer: & congregati aduersum regem, dixerunt. Iudeus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit. Et dixerunt cum venissent ad regem, Trad nobis Daniel, alioquin interficiemus te & domum tuam. Videl ergo rex quod irruerent in eum vehementer: & necessitate compulsi tradidit eis Daniel. Qui miserunt eum in lacum leonam, & erat ibi diebus sex. Porro in lacu erant leones septem, & dabantur eis duo corpora quotidie, & duces: & tunc non data sunt eis, vt devorarent Daniel.

Deprehensa erat sacrificiorum impostura, disrupta bestia, sed tam vero aduersa, aut incuriosa facti erat superstitionis, vt in regem ipsum tota ciuitas consurget. Itaque non imperio modo, sed seditiona est superstitionis. Magi apud Persas regibus imperabant, sacerdotes Aegypti non minus regibus formidabiles fuerunt. Roinano etiam imperio superstitio ius dixit. Metellus Pontifex maximus Postumium flamen Martalem, Consulem ne in rebemens Africam ad bellum proficeretur, detinuit, ne fuit. Martias ceremonias defereret. Tiberius Gracchus quod vitio tabernaculum cœpisse se dicere, effecit, vt iussu Senatus, C. Figulus è Gallia, Scipio Nafica è Corsica redirent. Publius Clodius Siculus, Marcus Cornelius, Cælegus, & C. Claudius propter extra parum curiose admota aris Deorum immortalium, variis temporibus, bellisque diuersis, Flaminio abire iussi sunt, coactique etiam. Liu. I. 26. Innumera horum sunt exempla, at certe si Sullæ, Summa Mario, Cælari, Pompeio, Antonio ex huiuscemodi imperia obnugis imperia abrogarentur, næ illi magna clade omnibus pensarent. Et tamen quoties de cœlo seruerunt? quoties auspiciis comitia, bella, pacem turbaverunt? vt verisimile Augustinus dixerit: Felicior Roma res cum paucioribus diu vixit, plures enim impleuerunt superstitione animos, domos exhauerunt. Sensit idem Cicero; nam ne domus ei reddi posset, area consecrata est ab inimicis. Quæ Christianis temporibus

ribus contigerunt raceo, plurima orbis passus est, ob superstitionem sauitia & auaritia grafsantem, exprobrat in apologetico illud gentibus Terrullianus cap. 44. At enim illud detrimentum Reipublica tam gran- de quam verum nero circumspicit, illam iniuriam ciuitatis nullus expendit, cum tot iusti impeditur, quin tot innocentes erogamur. Vefroscenii iam contestantur actus, qui quotidie iudicandis custodis presidet, qui sententius elogia dispergit: tot a vobis nocentes vario crimini elegis recententur, qui illuc sicarii? quis manticularius? quis sacrilegus, aut corruptor, aut lauantium prædo? qui ex illi etiam Christianus afflribitur? aut cum Christiani sui titulo offenduntur, qui ex illis etiam talis, quales tot nocentes, de vestris semper astut carcer, de vestris semper metalli suspirant, de vestris semper bestie saginantur, de vestris semper munerary noxiiorum greges pacant, nemo illuc Christianus, nisi plane tantum Christianus, aut si aliud, iam non Christianus.

Supersticio
Christianos
innocentes
erogat.

Israelite in
supersticio-
ne crudeles.

Apud Deum,
& societa-
tem huma-
ni generis
tantum ve-
ris profici-
tur.

Supersticio-
nis vanitas
vulgata ho-
mines affli-
git.

Supersticio-
crecendo
perit.

Magna cle-
mencia Deus

§. 8. In Iudeorum etiam historia publica calamitates superstitionem consecuta sunt, Ierobahal dum cum fortissimum ad supplicium depositur, quia destruxit aram Bahal, Ieremias lapidatur, & reliquæ terra Israël profectæ sunt in Agyptum, Machabæorum tempore Saduccæi, & Pharisei Rempublicam turbarunt, & regiae familie exitio fuerunt. Quid olim Palæologis, quid Bohemis obfuit, nisi error, & falsa religionis amulatio? Quid hodie dira Caluinistarum superstitione? nonne rebellionum concitatrix est, & per ciuilem sanguinem seculæ incrementa machinatur? Nulla potest esse in hac secula honestas, in qua lex est mendacium, diabolus religio, opera factio[n]es.

§. 9. Quinto. Deus veritas est, veris tantum a-pud cum proficitur, societas humani generis ex natura est, ex veritate est, veris tantum in ea proficitur, ideo cum simulatione & fraudibus agitur, parva visura est mentiendi; inter tot occulatos non diu fallitur populus. Omnis superstitione, quia opinione constat facile commutatur, & quia absurdia, atque à ratione aliena opinione, etiam eos qui obstinatissimi videbantur, furoris sui pudet. Quid enim si imferos instruit aliquis, si offendat non homines à simulachris, sed simulachra ab hominibus seruari? Qui igitur princeps vanis religionibus subiectos de-mentat, in perpetuo periculo versatur, ne fraus tam nota sapientibus deceptis quoque populis vulgetur, quo errore sublato, quicquid erat in superstitione præsidii, in fumos abibit, imo in odium, & contem- ptum vertet; nam cum se populus inanibus, & vanis in fraudem inductum intelligit, cum panico metu iacturam fecisse rerum, vel existimationis, cum sine causa pauitasse, principi, vel optimatibus de ridiculo fuisse, non minus indignatur, quam si carcere, & vinculis constrictus, alieno arbitrio obstrictus fuisset. Ea est enim natura hominum, ut falli nemo velit, deceptus in auctorem vertat iram. Nunquam autem fraus illa latet, quia incremento suo, & mole se prodere cogitur. Dii aliquando à Romanis credebantur esse. Sed postquam proconsulibus decerni aca- pere, postquam Smyrnæorum adulatio in Porcio templum statuit, postquam Alabandenses seruilem religionem imitati sunt, quis non rideret nouitios Deos? Præsertim cum illi concrevarent noui cœlites, quos parentes habere nemo sanus vellet. Cum Augustus viuis per aras, & flaminies coleretur, cum Liuii mariti faceret esset, eumque veneno ex terreno Deo faceret cœlestem, cum omnes prouincia hoc imitarentur, & reges, vel sene ad illa cogerentur; Cyzicenis enim obiecta est in curia cœrimonia rum Augusti; additis violentia criminibus, ideoque libertatem Parthico bello datum amisere. Tac.lib.1.

Quis sapientum non tisit, cum Caligulam habitu Herculis, aut Veneris prodire cerneret? cum Augu-

stum fulminibus, & radiis ornatum in ara colloca- tum: in domum illam per tempora adiri? Sed re- uera quod nemo credebat, credere tamen se dicerebant. Ridicule Plinius in panegyr. Traiani. Dicauit celo Tiberius Augustum, sed ut maiestatis crimen reduceret, Claudium Nero, sed ut irridet Vespasianum Titus, Titum Domitianus, sed ille ut Dei filius hic ut frater videretur. Tu fidelibus patrem retulisti, non ad metum ciuium, non in con- tumeliam numinis, non in honorem tuum, sed quia Deum credis. Quid ait vir prudentissime, & omnium nisi fallor hominum studiosissime? Tot Deos fecerunt Quirites tui, quos Deos esse non crediderunt. Fla- mine, & ariis

Augustum coluit, vitulo placauit, & agno, Teflantur tituli, produnt consulta senatus, Cesareum Iouis ad speciem statuuntia templum.

Non credit Plinius eos Deos fuisse, nec credit Ro- manos credidisse: Traianum tamen ait credidisse patrem suum Deum esse, quid ergo? an Plinius id credidit? Quomodo credit Traiani patrem Deum esse, si nec Augustus, nec Claudius, nec Vespasianus, nec Titus Deus fuit? An etiam, si Traianus ad Imperium non venisset, parcens eius pro nomine coleretur?

§. 10. Vetus hoc malum est, reges diuinos ho- nores ambiere. Curtius libro 8. Cleonis hominis abi- e & tissimæ adulatio[n]is orationem recenset, qua pro Alexandri diuinitate loquitur. Persas ait non solum pie, sed etiam prudenter fecisse, misericordia inter Deos regi- bus suis, quoniam maiestas imperii, salutis est tutela. Impie fecerunt, & imprudenter. Impie quoniam ne- fandissimos homines, tanquam sanctissima numina adorarunt. Imprudenter, quia cum inani, falsoque honore eos delectari cernerent, nec mediocri dignos existimarent, superbos effecerunt, & odiosos popu- lis. Diuinus enim honor sacrilegio regum in ho- mines translatus, tum ipsos, tum regnum affixit. Cyrus certe nulla diuinitas à morte vindicauit, nec Massagerum regina Deum existimauit, quando caput eius cum Perico sanguine in utre cœclusit Cam- bysem Cyri filium tæterræ moribus prædictum, Persarū re- fratris, & sororis, quæ & vxor erat, interfectorem, gibus nibil nemo Deum credidit, non magis quam bouem A- gyptium, quem Cambyses maectauit, & Deum non esse probauit gladius, qui ex vagina in equum ascen- dentis decidens femori letiferum vulnus inflixit. Magi paucos menses dominati, nulla numinis regii religione occisi sunt. Secutus Darius moderatior, felicius regnauit. Xerxes cum pene se Deum crede- ret, montibus literas scriberet, ponto verbera inflig- geret, occisus est ab Artabano, post septem menses tyrranidis Artabanus pœnas dedit. Longissimum imperium fuit Artaxerxes Longimani, qui ut videtur Dei cultor fuit, nam perfici ædificationem Ierosoly- marum & templi imperauit, sanctissimum virum Nehemiah eximie carum habuit, itaque & 40. ipsos annos feliciter regnum administrauit. Sogdiani de- inde diuinitas septem duxit mensum fuit, Artaxerxes a Cyro, nec fratrem amante, nec Deum me- tuente, vulneratus est; nec Artaxerxes Darius filius vñquam pro Deo habuit, si enim putasset Deum, Nemo ho- nec Aspasiæ eius pellicem petisset, nec inimissio Ti- ribazo nefariam cædem patri inferre conatus esset; dit esse Sed neq; Artaxerxes Dariu[m] filium à se regem crea- tum Deum putauit, nec principes Persidos, quorum iudicio tanquam parricida trucidatus est. Ochus de- inde occisis fratribus ad regnum peruenit, sed à Ba- goa duco sub occisus est, ab eo Arsames filius Ochi- rex creatus quadriennio post extinctus est, vltimus regum fuit Darius Codomannus, quem Alexander euerit, ille à suis amicis contumeliole est habitus, & seviti ingenti maectatus.

§. 11. Hinc

supersticio-
nem in a-
pertum per-
uentre sinit.

Apotheo-
seon causa,
& magno
viro inde-
cora adulata-
tio.

Quomodo
Traianus
patrem Deum
credidit, ni-
si nemo re-
tro impera-
torum Deus
fuit.

Apotheosis
impia &
imprudens.

Magi paucos menses dominati, nulla numinis regii religione occisi sunt. Secutus Darius moderatior, felicius regnauit. Xerxes cum pene se Deum crede- ret, montibus literas scriberet, ponto verbera inflig- geret, occisus est ab Artabano, post septem menses tyrranidis Artabanus pœnas dedit. Longissimum imperium fuit Artaxerxes Longimani, qui ut videtur Dei cultor fuit, nam perfici ædificationem Ierosoly- marum & templi imperauit, sanctissimum virum Nehemiah eximie carum habuit, itaque & 40. ipsos annos feliciter regnum administrauit. Sogdiani de- inde diuinitas septem duxit mensum fuit, Artaxerxes a Cyro, nec fratrem amante, nec Deum me- tuente, vulneratus est; nec Artaxerxes Darius filius vñquam pro Deo habuit, si enim putasset Deum, Nemo ho- nec Aspasiæ eius pellicem petisset, nec inimissio Ti- ribazo nefariam cædem patri inferre conatus esset; dit esse Sed neq; Artaxerxes Dariu[m] filium à se regem crea- tum Deum putauit, nec principes Persidos, quorum iudicio tanquam parricida trucidatus est. Ochus de- inde occisis fratribus ad regnum peruenit, sed à Ba- goa duco sub occisus est, ab eo Arsames filius Ochi- rex creatus quadriennio post extinctus est, vltimus regum fuit Darius Codomannus, quem Alexander euerit, ille à suis amicis contumeliole est habitus, & seviti ingenti maectatus.

Persarū re-
gum, qui
dij haberi
noluerunt,
exitus.

Nemo ho-
minem cre-
dit esse
Deum, eti-
am affirmat.

§. 11. Hinc sane iudiciorum diuinorum reconstitutio-
dinem fidelis addiscet; impius vero & impostor; su-
perstitionem, vanosque metus populo iniectos ad
regni tutelam non modo non adiuuare, sed plurimi-
num obesse. Odium enim & contemptum parant.
Documento etiam esse possunt Imperatores Roma-
ni, quibus viuentibus diuinis largiebantur hono-
res, iurandasque per nomen eorum ponebant aras,
quos tamen minima occasione data, nouos Deos
suis vino trahebant; & de Gemoniis precipitabant.
Itaque imprudens Numæ confusum fuit, qui rem
putauit efficacissimum ad multitudinem illis tem-
poribus rudem in officio continentem, metum
Deorum iniecerit; nam cum vanus ille metus mon-
strorum numinum aliquo bono radio insiti à na-
tura luminis dissipatus est, nullum Deum esse arbit-
rati sunt, & rædio superstitionis omnem religio-
nem exuerunt. Quin multitudine sua impoten-
tia vanâ religione capta est, melius quidem vati-
bus, quam ducibus parat, sed vbi vates intelligit
præuaricari, & vt illa, φιλαπίτει, omnem consci-
entiam supprimit, nec nullum numen esse arbitratur,
quia vbi solum residere illud credebat, ibi meram
fraudem inuenit.

Romanis in
Deos suis,
hoc est, im-
peratores e-
runt crude-
les.

Superstitionis
omnes facit
inquietos.

Denique superstitionis gentes facit inquietas, & mu-
tabiles, idque experientia docuit, vbi autem in-
quietis, & varietas, ibidem etiam seditio est. Causa
est, quod omnia falsa & vana sâpe mutentur, & quia
exigua in ceremonia cum defectum patiuntur reli-
giones omnia turbata censem. Romani sane mi-
nuendis superstitionibus, quibus grauabantur, Si-
byllina carmina priuatum haberi, & legi vertabant,
Dio. lib. 54. Augustus fatidicorum librorum Græ-
ci latine generis, qui nullis vel parum idoneis
auctoribus vulgo ferebatur, supra duo milia vnde-
quaque contrafacta cremauit, hos quoque delectu ha-
bito, condiditque duobus forulis auratis sub Apol-
linis Palatini basi. Itaque & peregrinas religiones
sâpe exagitarunt, quod patrias ad examen in-
demque reuocare non auderent.

§. 12. Ægyptii suarum superstitionum tenacissimi-
mi fuere. De illis vere Cicero lib. 5. Tuscul. q. Ægyptiorum
morem quis ignorat, quorum imbutæ mentes præ-
uitatis erroribus, quamvis carnificinam prius subiuerint,
quam ibi, aut aspidem, aut felem, aut crocodilum violent.
Diodorus Siculus seditiōnem ex superstitione na-
tam describit. Ptolomæus (inquit) quem Romani
in regnum postea restituerunt, cum primo Socius
& amicus à Senatu P. Q. Romano diëfus esset, ma-
gnalætitia publica, & concursus fuit. Erant & Ro-
mani in turba: atque inter eos miles casu (non enim
sponte) felem occidit. Clamor, ira, tumultus, non
insciæ miseri, non Romani nominis reverentia, non
imperium Regis, qui purpuratorum præciptios mis-
serat ad sedandum & deprecadum; nihil, inquam,
horum iuuit, quin ille statim millenii manibus dis-
siperetur, sic ut nec funeri, aut rogo aliiquid su-
peresset.

La superstitione cum
summa cõ-
tumacia
summa le-
uitas.

De superstitione igitur Ægyptiorum res clara est,
de eorum inquietissima vita, cum multa habeant
auctores, mihi pauca recensenda sunt, ut extremae
in superstitione conuacum appareat summam le-
uitatem, mutabilitatemque comitem esse. Adriani
verba sunt ad Seruiandum consilem, quibus testa-
tur, Ægyptum totam se didicisse esse leuem, pendulam, ad
omnia sana momenta volitarem, esse homines seditionissi-
mos, ignauissimos, iniuriosissimos. Causa fuit, perpetua
in religione dissensiones, & pugnae. Vrbes enim pro-
pter ridiculas res inter sepe committuntur.

Ægypti se-
ditio ex li-
tibus de re-
ligione.

Deinde homines illi religiosissimi, qui à regibus
ad mutuas lites de numinibus, hoc est alliis, & capis,
hac enim in hortis numina nascebantur, quasi gla-
tigione.

diatores instituebantur, in reges erant contumeliosi,
& infidi. Seneca consol. ad Heluiam, cap. 9. infidam
Ægyptum appellat, & in eadem oratione c. 17. Itaq;
loquax, & ingeniosa in contumelias prefectorum prouincia,
in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infâ-
miam, velut vniuersi sanctitatis exemplum suffexit; & quod
illu difficultum est, cui etiam periculosa sales placent, omnem
verborum licentiam continuat, & Herodian. lib. 4. Ægypti
sunt homines natura dicaces, & facti ad cauillos, aut
iucos dicendos. Iacuuntque in eos qui eminent multa, que i-
psis gratiosa, aut venusta videntur, sed mordent, & pungunt
in quos iacuntur. Has vero contumelias securæ sunt
innumeræ cædes; & tumultus. Exemplo sunt, reges
vocati Philadelphi, Philometores, Physcones, ob
fratrem & matrem occisam, ob propenduli ventris
adipem, quæ nomina quamvis facinoris contumelias
referunt, perpetuo tamen quasi propria, & gen-
tilitiae hæserunt. Fl. Vopiscus eos vocat, venosos, fu-
ribundos, iactantes, iniuriosos, audiosque nouarum verum.
Fallaces etiam fuisse Alexandrinos Ammianus me-
morat, semper alia cogitantes, alia simularies, ad singulos
motus excandescentes, controuerios & reposones accerrimos.
Hoc testatur & Philo Alexandrinus & testis dome-
sticus, in Flacco. Iuuenalis Satyra 15.

Contume-
lie Aegy-
ptiorum in
reges.

Dio de Alexandrinis iisdem: Alexandrinus quidem
ad audienda omnia satis est animorum: naturaque sunt ad
temere verbis exsequenda, quacunque sibi proposuerint, prom-
ptissimi. Idem ad bellum, eis que labores, omnium sunt in-
epitissimi: quamquam in seditionibus, qua apud eos & fre-
quentissima & maxime euerunt, ad cales subinde deueniant,
contendendic de re proposita studio, vitam maxime con-
tentant, in iisque perire bonum quodam imprimis ex-
tentum existent.

Dicaces, ti-
midæ, sedi-
tiosi.

Tam igitur fuisse Ægyptii leues, discordes, sedi-
tiosi, insuper fraudulenti, vt in proverbiūn abierit
corum malitia callidas. Aeschylus:

Δεινοὶ φλέγειν τοι μηχανὰς διγύρων

Egregii sunt ad machinationes concinnandas Ægypti.

Et Theocritus

Δακέται τὸν ἵοντα πεπίστον εἰρυπτοῖ.

Hæc vero oriri solita, atque consuetudinem habere
ex sacris, & superstitionibus facile est colligere ex illis
qua in Thalia recitat Herodotus. Nam ob ibin, fe-
lem, aliisque nugas, ita saeviebant,

Aficiuntur populos quorum non sufficit ire

Occidisse aliquem, sed peccora, brachia, vultum

Crediderint genus esse cibi.

§. 13. Fontem omnium horum malorum esse su-
perstitionem docet poeta quidem, sed historica veri-
tate, Iuuenalis Satyra 15.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens

Aegyptus portentis colat? crocodilon adorat

Pars hæc: illa paucet Saturam serpentibus ibim.

Effigies sacri nitet aurea ceropitheci,

Dimidio magica resonant rbi memnone chordæ,

Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.

Illic ceruleos, hic pisces fluminis, illic

Oppida tota canem venerantur, nemo Dianam.

Porrum, & cepe nefas violare, ac frangere morfu-

O sanctas gentes, quibus haec nascentur in hortis

Numinali Lanatis animalibus abstinet omnis

Mensa. nefas illuc fætum ingulare capelle.

Carnibus humanis vesci licet. attonito cum

Tale super conam facinus narraret Ulysses

Alcinoo, bitem, aurisum fortasse quibusdam

Mouerat, vt mendax artelogus. in mare nemo

Hunc abicit, seu dignum, veraque charybdi.

Fingentem inimicæ lastrygonas, & Cyclopas?

Nam citius scyllam, vel concurrentia saxa

Cyanes, plenos & tempestatisibus vtræ

Crediderim, aut tenui percussum verbere Circæ,

Et cum remigibus grunisse Elpenora porcis.

H

Tam

Tam vacui capitis populum Pheaca putauit?
 Sie aliquis merito nondum ebrus, & minimum qui
 De Corcyra temetum duxerat vna:
 Solar enim hoc Ithacus nullo sub teste canebat.
 Nos miranda quidem, sed nuper consule Vinc
 Geſta ſuper calide referemus mēnia copi,
 Nos vulgi ſcelus, & canēis grauiora corburnis.
 Nam ſcelus à Pyrrha, quamquam omnia Syrmata voluas,
 Nullus apud tragicos populus facit. accipe nōstro,
 Dira quod exemplum feritas produxerit, euo
 Inter ſinitimos vetus, atque antiqua ſimilitas:
 Immortale odium, & nunquam ſanabile vulnus:
 Ardet adhuc combos, & Tentyra. ſummus vrinque.
 Inde furor vulgo, quod numina viciorū
 Odit vterque locus, cum ſolus credat habendos
 Eſſe Deos, quos ipſe colit. Sed tempore feſto
 Alterius populi rapienda occaſio cunctis
 Viſa inimicorum primoribus, ac ducibus: ne
 Duxum, hilaremque diem, ne magna gaudia cona
 Sentirent poſitio ad tempa, & compita menſis,
 Peruigilique toro, quem nocte, ac luce iacentem
 Septimus interdum ſol inuenit. horrida ſane
 Aegyptus: ſed luxuria, quantum ipſe notaui,
 Barbara famoſo non cedit turba Canopo.
 Ade quod & ſatiliis vicitio de madiis, &
 Bleſis, atque mero ritubantibus. inde virorum
 Saltatus nigro tibicine, qualiacunque
 Vnguenti, & flores, multo que in fronte corone:
 Hinc ieiunum odium. Sed iurta prima ſonare
 Incipiunt animis ardentibus, hac tuba rixa.
 Dehinc clamore pari concurrit, & vice teli
 Seuit nuda manus, paucā ſine vulnere male,
 Vix cuiquam aut nulli ſoto certamine naſus
 Integer, adſpiceret iam cuncta per agmina
 Dimidios, alias facies, & bianca ruptis
 Oſſa geniſ, plenos oculorum ſanguine pugnos.
 Ludere ſe credunt ipſi tamen, & pueriles
 Exercere aces, quod nulla cadaveral centent,
 Et ſane quo tot rixantis millia turba
 Si viuunt omnes? ergo acrior impetus, & iam
 Saxa inclinatis per humum queſita lacertis
 Incipiunt torquere, domeſtia ſeditione
 Tela: nec hunc lapidem quali ſe Turnus, & Aiax,
 Et quo Thydeides percutit pondere coxam
 Aenee: ſed quem valeant emittere dextra
 Illa diſimiles, & nō ſtro tempore nata.
 Nam genus hoc viuo iam decrecebat Homero.
 TERRA malos homines nō educat, atque puſſilos.
 Ergo Deus, quicunque adſpexit, ride, & odit.
 A diuerticulo reperitur fabula, poſquam
 Subſidiis auti pars altera promere ferrum
 Audet, & inſtruſi pugnam inſtaurare ſagittis:
 Terga fuga celeri praſtantibus omnibus, inſtant
 Qui vicima colunt umbroſe Tentyra palme.
 Labitur hic quidam, nimia formidine curſum
 Precipit, capiturque: aſt illum in plurima ſectum
 Fruſta, ac particulas, vt multis mortuis vnuſ
 Sufficeret, totum corroſis oſſibus edit
 Viſtrix turba, nec ardentis decoxit aeno,
 Aut verubus: longi vſque adeo, tardumque putauit
 Exſpectare focos, contenta cadaverare crudo.
 Hic gaudent libet, quod non violauerit ignem,
 Quem ſumma celi rapum de parte Prometheus
 Donauit terris, elemento gratulor, & te
 Exſultare reor, ſed qui mordere cadaver
 Sufficiuit, nihil vnuquam hac carne libentius edit.
 Nam ſcelere in tanto ne queras, & dubites an
 Prima voluptatem gula ſenſeret. ultimus autem
 Qui ſtetiſt abſumpto iam toto corpore, ductis
 Per terram digiti, aliquid de ſanguine gystat.
 Vafcones, vt fama eſt, alimenta talibus vſi
 Produxere animas: ſed res diuera, ſed illiſ

Fortune inuidia eſt, bellorumque ultima, eafus
 Extremi, longe dira obſidionis egeſtas.
 Huius enim, quod nunc agitur, miſerabile debet
 Exemplum eſſe cibi. Sicut modo dicta mihi gens
 Poſt onines herbas, poſt cuncta animalia, quidquid.
 Cogebat vacui ventris furor, hoſtibus ipſis
 Pallorem, ac maciem. & tenuis miſerantibus artus,
 Membra aliena fame lacerabant, eſſe parati
 Et ſua quifiam hominum veniam dare, quifue deorum
 Viribus abuerit dira, atque immania paſſis,
 Et quibus ipſorum poterant ignoscere Manes,
 Quorum corporibus veſeabantur: melius nos
 Zenonis precepta monent, nee enim omnia, quedam
 Pro vita facienda putat. ſed Cantaber vnde
 Stoicus, antiqui preſertim etate Metelli?
 Nunc totus Graias, noſtrisque habet orbis Athenas.
 Gallia caſticos docuit facunda Britannos,
 De conduendo loquuntur iam rhetore Thule,
 Nobilis ille tamē populus, quem diximus, & par
 Virtute, atque fide, ſed maior clade ſaguntis;
 Tale quid excusat: Maotide ſenior ara
 Aegyptus. quippe illa nefandi Taurica ſacri
 Inuentrix, homines, vt iam que carmina tradunt
 Digna fide credas, tantum immolat: vterius nil,
 Aut grauius cultro timerit hoſtia. quis modo caſus
 Impulſi hoſtis que tanta famis, infeſtaque vallo
 Arma coegerunt, tam detestabile monſtrum
 Audere? anne aliam terra Memphitide ſicca
 Inuidiam facerent, nolenti ſurgere Nilo?
 Quia nec terribiles Cimbi, nec Britones vnuquam
 Sauromataque truces, aut immanes Agathyrſi,
 Hac ſauit rabie imbeſe, & inutile vulgus,
 Paruula ſcītibus ſolitum dare vela phaſelis,
 Et breuibus pīcta remis in cumbeſe teſta.
 Nec panam ſceleri inuenies, nec digna parabis
 Supplicia huſi populi, in quorum mente pares ſunt,
 Et ſimiles, ira, atque famis.

§. 14. Accedit his omnibus maius malum & re-
 gnatibus periculofum, nempe cura futurorum, au-
 līpicio, exta, vatumque impoſtura & luſra. Qui-
 bus in ſumma pericula ſaſe integra gentes miſer
 fūnt. Crœſus oraculo deluſus hoſtia ludibriūm fuit,
 Iulianum in Perſidem dæmones mentiendo pertra-
 xerunt. Canebant vates,
 Ibiſ in Theron ſuperi, viſtoria certa eſt,
 Mars ego ducor ero, diuini inuicibilis armis.

Quin etiam impia ſuperiſtitionis patronus Achab
 à prophetis ſuis deceptus, ſe, exercitum, familiam
 perdiſit. Gallos & Germanos ea res crebro affixit.
 Plutarchus in Cæſare. Magis inſuper varicinia percolle-
 bant illos fatiloquarum mulierum, qua omniū vorticibus
 inſpectiſ ſuorū que gryſis & ſcripibus notati futura pre-
 cincabant. Hec ſigna conſerue antequam illuſiſet noua luna
 retabant. Quibus nuntiatis Cæſar, quum queſcere cerne-
 ret Germanos, optimum ſatū ratuſeſi, vt cum torpentiibus
 poriſuſi conſigleret, quā illorū expectans tempora deſideret.
 Itaque munimenti eorum & tumulis oppugnandis, quibus
 conſiderant, laſſiſiuit irriuſa que eos, vt cum furore ad di-
 micandum deſcenderent. Fuso ſingenti ſtrage triginta ſeptem-
 millia quingentoſ paſſus vſque ad Rhenum inſequutus, cam-
 pum hunc cadaveribus & ſpoliis torum compleuit.

Predictiones illa quoque Hispaniæ fuere exitia-
 les: rem narrat noſter Mariana l. 2. c. 14. de regis in-
 ſtitutione: Illud noxiū quod Martinus Barbuda Alcan-
 taria Magiſter à Ioanne quodam ſago deceptus, qui diu ſec-
 tam ab omnibus vitam egerat, & quaſi diuino monitu vi-
 toriam pollicebatur, contra iſi n. enſ ſederis leges cum Mau-
 ris, collecta ſpecie religionis magna, ſed incondita horum
 multitudine, in Granata ſines incurrēns hoſtium accuſu cir-
 cumueniens cum ſuis omnibus perij. Dieſque Chriſti ad vitam
 nō reduciſ memoria oclauſus reque & nomine candidus in atrium
 facie cre-
 ria ſpe-
 riuſus eſt: atque nobili documento ſancitum in extraordina-
 dendum eſt.

ris specie sanctitatis inesse sepe fraudem. Nolumus ergo principem in hominibus faciles accommodare aures. Nolumus ut totos dicas & noles in precibus & animi anxietate consumat, quod esset non minus noxiun. Sed ita se comparare debet, ut neque de futuris euentibus magnopere labore: in diuino presidio & pietate salutis spem ponat: ad curandos morbos non alios quam medica artis peritos adhibeat, & eorum consilio herbas salutares.

Periculo-
sum est Rei-
publica in
mortis prin-
cipis inqui-
ri.

§. 15. His vero impediri utilia consilia, oriri seditiones, rerum nouarum spes, & insidias, ita clarum est, ut nullius imperatoris Ethnici tempora illis caruerint, sub quo enim non fuerunt quaestiones contra eos, qui de vita principis, de successore magos consilientibus? Grande autem hoc impictatis mysterium, animos inscie plebis vehementer infestat. Ad omnem motum, ad omnem progessum, ad vocem, ad occursum vel hominis, vel bestie ad eantum oscinis, ad volatum avium, ad casum vbi ex ore pulli, non modo trepidare, sed exercitum educere, vel continere castris, mare transmittere classe, vel in portu confistere, belli & pacis artes regere, tanta & stultitia, ut in hominem cadere non videatur. Julianus cadente stella terretur, & consilii auspices, qui suadent ne quid agat. Augustus circa religiones talis erat, ut ait Sueton. Tonitrua & fulgura paulo infirmum expauecerat, ut semper & vbique pellem vituli marini circumferret pro remedio: atque ad omnem maiori tempestatis suspicionem in abditum & concameratum locum se recipere: confaternus olim per nocturnum iter transuersu fulguris, ut supra diximus.

Ex leuissi-
mis rebus de
grauiamis
indicare
hominis
non est.

Ad fulgur
paucum ter-
rarium Do-
mini.

Augusto etiam misericordior erat Alexander, qui ita se gesit, ut nihil esse tam paruum, aut absurdum, si modo insolitum, quod in prodigium, aut omen non reveret; itaque sacrificium, iustitiam, diuinanum regia plena erat.

Quod si cœlo tonante hostis ingrueret, nonne veteranus imperator in latebras se abderet? Quod si exercitus pari timore teneretur inuenta præda feret, ex eo duntaxat, quod fulgere suum indicari exitium falso crederent?

Supersticio
trepidos ef-
ficit.

Et seruiles.

§. 16. Supersticio trepidos, imbelles, seruiles efficit, quemadmodum vera religio animos, fortes, & tutelæ numinis fidentes. Ægyptii supersticiofissimi gentium ad bellum incepti erant, semper pene seruerunt, imo cum regionem haberent tam ferilem, externis viliissimis in rebus ministrabant. Itaque per contemptum vocabantur ἀχεοφει, θλιπτοφει, bauli, laterum geruli, vasto autem & neruoso erant corpore, quod tamen non armis sed oneribus seruibus exercabant, quod haberent animos humiles formidine Diuum, depressoque premerent ad terram. Itaque in istos βασιροτας Aristoph. iocatur:

Δι οργανή έστιν, καὶ νερό διο,
Οὐς ὄντας ἀρρενίντιον ἔχετον διγύντοι.
Duos currus, duosque mortuos imposuit,
Quos ne centum quidem ferrent Ægypti.

Supersticio
plurimum
obest.

Quomodo enim magnus animus esse potest, qui tam viles res pro nomine veneratur? Qui in minimis sumnum bonum constitutus? Turce quam sunt animo seruili: stellas aiunt è catenis aureis dependere, animalibus supersticiose cibos suggesterunt, Indi nonnulli aibus hospitalia, palatiisque exstruunt, homines interim negligunt, Americani, Iaponiique quam superstiosi? Sed tamen omnes stolidi, imbelles, abiecti, & ad quasi seruendum nati. Cum enim omnia timere cogantur, non possunt esse magnanimi.

C A P V T X V .
Machiauelli imprudentia & supersticio
demonstrata.

§. 1. **Q**uo d sapienter factum esse multi existimant ex Ethnici, ut multitudinem ceremoniarum metu, & religionis quadam tragœdia continerent, id iam refutauit, sed quia tamen Machiauelli qui videri Christianus voluit, eodem principem suum dicit, examinanda sunt, quæ l. 1. de repub. cap. 11. 12. 13. 14. scripsit. Magnam enim imprudentiam cum summa superstitione coniunctam habent.

Cap. 11. Quamuis à Romulo Roma primam originem traxerit, eumque ut filia parrem merito agnoscere debeat: nihilominus tamen viderunt dij immortales, quod leges à Romulo late & instituta: ad tantum imperium acquirendum non sufficerent. Quamobrem, eo ex hac vita migrante, senatum mouerunt, ad Numam Pompilium successorem eligendum: ut is videlicet ea suppleret, quæ à Romulo neglectæ fuissent. Cum is ergo ad imperium peruenisset, populum Romanum ad bellis artes institutum, ferociemque deprehendit: quem cum ad pacem & tranquillitatem instituere cuperet, ad religionis cultum instituendum, omne studium conuertit. Quem tam præclare instituit, ut multis seculis, nusquam gentium tantus timor Dei extiterit, quantus apud Romanos, ex Numa institutione erat; que res omnia illa instituta per multum promovit.

Probat salutem Romæ à reuerendo illo religionis cultu dependisse. Quia iusserunt, quod coacti præstiterant, seruare tolebant, ut cum post cladem Cannensem Scipio iuuentum pauefactam, & ad regem aliquem discidere duce Metello cogitarem stricto ferro iurare coegit, quod deserere patriam nollent. Ut cum Titus Manlius Pomponium Tribunum stricte iurare adegit, ut iuraret à patris illius accusatione cæstulum. Itaque plus Numæ quam Romulo deuulsa Romanos affirmit. Tandem concludit in hæc verba: *Quæ cum ira se habeant, concludo cultum religionis à Numa Pompilio institutum, nam è primariis causis extitisse, propter quas Romani in rebus gerendis tam felices fuerint. Nam vbi religio est, locum habent bona leges, ac bona disciplina, ex quibus fortunati, felicis que rerum eventus, in expeditionibus presertim bellicis nascuntur. Sicuti è contra etiam, sublata religione, corrue set.*

Roma cum paucioribus diis melius vixit, cum uno felicissime vixisset. Remp. oportet: quoniam sublato Dei timore, sequitur impietas, ex ea querina imperiorum. Nam eti principis ipse fortasse plus sit, & subditorum impietatem virute sua aliquo modo compenset: quia tamen is est mortalis, & forte etiam vita brevis: nececerit, ut eo moriente, virtus quoque, quæ supererat sensim vna cum imperio labatur.

§. 2. Cap. 13. Non absire, inquit, facturum meputo, se propositis exemplis ostendam: Romanos ope Religionis se perturbatam Remp. instituisse, & expeditiones quasdam suscepisse. Huiusmodi exempla cum apud Luium multa sint, ego tamen pauca hac tantum adducam. Postquam Pop. Romanus tribunos plebis consulari potestate creaserit: iisque omnes, præter vnicum plebei essent: orta est eodem anno Roma pestilentia grauis, atque aponia charitas, præterea, alia quadam portentosa apparuerunt. Hinc igitur Patricij sumpta occasione, afferbant has calamitates Pop. Romano à diis immortalibus immisssas, ob abusum maiestatis imperii & male usurpatam tribunitiam potestatem, neque eos placari posse aliter, quam si legitima tribunitie potestatis ratio restitueretur: qua repauefacta plebs, tribunos omnes ex patriciorum ordine creavit. In Veiiorum obſidione longissima etiam, cum milites tandem per se Roman redire vellent, Religionis quodam pretextu, ad obſidionem continuandam à duabus retenti fuere. Nam cum Albanus lacus excreuerit: Oraculum Apollinis ita sunt interpretati, ac si illa aquarum inundatio urbem eo anno expugnatum iri nuntiaret: adhibitusque ad Albani huius prodigiū procurationem, & placandos Deos, Vates, qui Roma capitius tenebatur. Quibus omnibus miles persuasus, patienter belli molestias toleravit: atque inde factum, ut Camillus Dictator creatus urbem expugnarit: quam Populus Romanus toto decennio oppugnauerat. Quæ quidem Romani nunquam detinunt.

Machiauelli
lus Atheus
superstitionis
vsum prin-
cipi suaderet.

Numa igi-
tur sanctus
& prophe-
ta?

Iuramenti
religionem
Romani
seruarunt.

Prudentia melius, quā scelere in officio continentur, tam feliciter perficissent, neque tribunitiam potestatam ad patricios reuocare posuissent, nisi Religionis praetextu adiuti, cum milites, tum plebem in officio sciissent continere. His exemplis simile est, quod accidit, tunc cum Terentius tribunus plebis legem Terentillam, de qua postea differemus, promulgare vellet: nam etiam tunc ad sedandos illos motus, quos seares pererat, vñ sunt patres religionis quodam praetextu, duplicitate. Primum enim Sibyllinos libros per diuinum, adire iussiunt: atque inde nuntiarunt periculum imminentem ciuitati, libertatis eo anno amittendam, nisi seditionibus abstineretur. Quod esti Tribunis crimanarentur, à patribus factum ad impediendam legem: plebis animos tamen vñque adeo permouit, vt Tribunos tanto ardore non amplius sequeretur. Deinde, cum per eosdem tumultus Appius Herdonius quidam, ope exulum atque seruorum, quos quater mille & quingentos secum habebat, noctu Capitolium atque arcem occupauisset, periculumque esset, ne si aut Arqui aut Volci Romanum nonum hostes perpetui, adiutassent, vrbem essent expugnaturi: nec definerent etiam tum tribuni, legis promulgationem vrgere: assererentque id quoque à patribus factum esse, vt legem impiderent: tum ē senatu egressus P. Valerius consul, vir grauis atq; desertus, minus argumentis miscens, demonstravit populo, quae pericula vrbi ob Capitolium captum immuuerent: quam intempestiu illa esset legis serenda occasio: tantumque effectus vt iuramento omnes astringerentur, se à Consulis voluntate non discessuros: Eum ergo sequuta plebs Capitolium recuperauit. Sed cum in ea expugnatione P. Valerius fuisset interfectus, eiq; L. Quintius Cincinnatus in Consulatu successisset: ne plebi otium relinqueret, aut ansam praberet tandem Terentillam legem meditandam, atque vrgendi, in Volces & Argos legiones ducere decreuit. Sed cum id Tribuni cludere conarentur, quererentque quoniam pacto exercitum educti Consules essent, quod delectum habere Tribunorum nemor pagas. Tum Quintius, nobis vero nihil delecta opus est, inquit, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint: conuenturos se iussu Consulis, nec iniussu abituros: edicimus itaque vt omnes qui in verba iuratis, et a statua die armati ad lacum Regulam adstiti. Quibus dictis esti Tribuni ressercent, plebemque exoluere religione conarentur, quod id iuramentum non Quintio, qui tunc priuatus homo erat, sed Consuli præstabilit, tamen plebs permota religioni reverentia, maluit coniuges sequi, quam videri in iustitandū illa ratione peccasse: vñque adeo feliciter felicia erant illa tempora, hominesque minima mali: & vt Luuius inquit: Nondum hec, qua nostrum tener seculum, negligientia Deum reverat, nec interpretando sibi quisque iuramentum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Hisce ita constitutis cum Tribuni cernerent, se non posse resistere Cos. in coram voluntatem & ipsi descendentes, metu amittenda dignitatis: pactumque vt toto anno statio, neque ipsi delege Terentilla quicquam agerent, nec consules plebem ex vrbe ad bellum euocarent. Atque hic quoque ceterus, Senatum religionis ope turbulentos hostribunitia potestatis motus sedasse, & praefentes difficultates superasse: neq; eas sine illa superare posuisse.

S. 3. C. 14. Auficis ait vñlos Romanos, sed tamen saepe contra præstigia dimicasse, tum vero contra communem vñlum illa interpretatos esse; vt fecit Papyrius contra Samnites, cum enim falso illi tripidum solystimum renunciatum esset, idque imperatori iam in rem intento indicatum esset; respondit internuncio: Tu quidem macte virtute diligenter agis: Ceterum qui auficis adegit, si quid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: nibi quidem tripidum inuitatum populo Romano, exercituque egregium auficium est. Que cum dixisset, vt eventus suo præsagio responderet, mandauit centurionibus, vt Pullarios inter prima ligna constituerent. Itaq; dum signa promouerent aduersus hostes priusquam clamor tolleretur, & concurreretur, emiso temere pilo iecus Pullarius ante signa cecidit, quod vbi consuli nuntiatum est: Respondit, iam omnia bonis auficis successura, cum Pullarius suo interita mendacium expiasset: iamque Deos placatos exercitui adiut.

turos. Quo loco cernis manifesto, Papyrium ita interpretatur esse auficia, vt nec pugnandi occisionem omiserit, contra quam illa viderentur iudicare: nec tamen quis illi posset eriam obsecere, quod auficia, & religionem contenti pisset.

Dexteritatem illam senatus approbavit, & decrevit honoribus publice ratam fecit.

S. 4. Impiam hanc imprudentiam esse quamuis præcedentia ostenderint, nunc tamen ex historiis, & ipsa Republica demonstrabo, & nisi fallor ex ipso Machiauello.

Primo ait Deos immortales vidisse leges à Romulo latas ad tantum imperium acquirendum non sufficiisse, ideo senatum mouisse ad eligendum Numam, vt quae decessent supplerent. Quid hic primum mirer aut reprehendam? Dī praeuiderunt non satis esse leges Romuli? At nec Romuli, nec Numam quicquam non modo praeuiderunt, sed ne viderunt quidem. Omnes illi Dī sine fundamentis creuerunt, ideo in ruinam prouiderunt. Romulus paucos, Numa plures fecit Deos. Sed non erant illi Dī, quorum de humano arbitratu diuinitas penitabatur, cum homines illi Deo propitiis essent, nisi enim decesserint, nunquam illa turba Deastrorum radio ornaretur, & astris. Melius de hoc negotio Minutius felix iudicauit; Romani inquit, non ideo tantū, quia religiosi, sed quia impune sacrilegi. Sed tamen Dī homines mouerent Numam vñ numina conderet, & vt vult Machiuelus simplicem populum deciperet. Non tamen possunt. illi posteris sufficerunt. Nec his sacris (Augustin. lib. 3. de civit. Dei, c. 12.) tamen Roma dignata est esse contenta, quem tam multa illuc Pomplius constituerat: nam ipsius sumum templum nondum habebat Iouis. Rex quippe Tarquinius ibi Capitolium fabricauit. Aesculapius autem ab Epidaurio abiuit Romanum, vt peririsinus medicus in vrbe nobilissima Turba Dī ab hominibus fauere non possent. Indignum enim erat, vt cum eius filius iam colli fuit. Capitolino presidaret, adhuc ipsa in loco ignobilis latuaret. Quæ tamen si omnium deorum mater est, non est secuta ioum Romanum quosdam filios suos, verum & altos præcessit etiam securos. Miror sane, si ipsa peperit Cynocephalum, qui longe postea venit ex Aegypto. Vt rān etiam dea Lebris ex illa natā sit, viderit Aesculapius, præposeus. Sed vndecongata sit, non opinor andebunt eam ignobilē dicere de peregrini deam ciuem Romanam. Sub hoc ergo tot Deorum praesidio, quos numerare quis potest? indigenas & alienigenas, calites, terrestres, infernos, marinos, sonianos, fluviales: & vt Varro dicit, certos atque incertos, in omnibusque generibus Deorum, sicut in animalibus, mare & stérnias? Sub hoc ergo tot Deorum praesidio constituta Roma, non tam magnis & horribilis cladi bus, quales ex multis paucis commemorabo, agitari affligique debuit. Nimirum multos Deo grandi sumo suo, tanquam signo dato ad cutionem congregauerat: quibus templa, altaria, sacrificia, sacerdotes in iuendo atq; præbendo, summi: verum Deum, cui in bac rū gesu debentur, offendere. Erfelior quidem cum paucioribus vixit. Sed quanto maior facta est, sicut nauis nautas, tanto plures adhibendos putauit: credo deperitos paucos illos, sub quibus in comparatione pesoris vita melius vixerat, non sufficere ad opitulandum granditatem. Primo enim sub ipso regibus excepto Numa Pomplio, de quo iam supra locutus sum, quantum malum discordios certaminis fuit, quod fratrem Romuli coegerit occidi?

S. 5. Omitto duodecim selectos, viginti cœlestes. Turba illa an erat neceſſaria, Cautius, Ops, Lucina, Vagitanus, Cunina, Runina, Statilinus, Mens, Adeona, Volumnus, & Volumna, Bellona, Deus agrestis, Honorinus, Victoria, Aesculapius, Fessonia, Peilonia, Spiniciensis, Fortuna, Mutua diua, Agenoria, Stimula, Murcia, Jugatinus, Vallonia, Runcina, Sera, Segetia, Tutilina, Flora, Matura, Ruana, Carda, Limentinus, Forculus, Syluanus, Febris, Pauor, Flora, Quies, & quæ sola iusti nominis est, Cloacina. Hi & plures additi sunt, multos enim omitto, quia honeste non minare

minare non valeo. Horum ergo deorum superstitione si steriles rem Romanam Machiauelli iudicat, longissime à vero abit. Quid enim Febris, & Pallor de republica praeuiderunt?

Iuramenti religio non timore mortis, sed veri numeri seruitur.

Multa periuria Romanorum.

Pietas Nume in regibus apparuit.

Et in curia.

Roma pri-
se felicitas.

Roma fidei quam alie-
gentes fer-
nentur
sunt.

Dij sibi fu-
tura non pronide-
runt.

Periuria Romanorum censemte Au-
gustino.

Dij Roma-
norum per-
iuria ride-
bunt.

§. 6. Secundo, Numa debetur ut Romani religionem iurisfundi seruarint, vt Metellus cum scitis, & Pomponius. Verum non illi timore vanorum numinum, sed ratione naturali, & timore quodam de aeterno numine, cuius infamia excutere non potuerunt, multo vero magis timore mortis, & infamiae, iurisfundi religionem obseruarunt. Per Deos enim suos Apollinem, Mercurium, Venerem, ipsum Iouem peiaret, & fallere didicerunt. Hicce pauculis vis turbam periuorum opponant: Primo erat ipse Numa per dolum regnum occupator, & fraude religionis inductis ciuibus, tanti imperii deprauator. Deinde Tullus Hostilius contra foedera Albæ, hoc est parenti bella inferens, cum tota domo fulmine est concrematus. Tarquinius Priscus per Ani filios contra praefitam fidem occisus est. Seruus à genero occisus est, Tarquinius Superbus parricida capitolium erexit, & regnauit. Brutus Collegam Collatinum sine causa eiecit, Romanos adolescentes contra patriam coniurant pro tyranne. Quid hic profana Numæ pietas? Senatus Romanus aquo & modo iure agitant, dum metu à Tarquinio, & graue bellum cum Etruria possum est, deinde seruili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo more regio consulere, agro pellere, & cateris expertibus, soli in imperio agere. Quibus agitata seuitus, & maxime fanore oppresa plebes, cum assiduis bellis tributum, & militiam simul toleraret, armata manu montem sacrum, atque auentinum insedit. Tunc Tribunos plebis, & alia sibi iura parauit. Discordiarum & certaminis vtriusq; finis fuit secundum bellum panicum, ita Salustius. Non igitur pietate religionis sed metu sibi æquos praestiterat patres, & quia metus est non diuturni magister officii, eo sublato ad iniurias plebis itum est. Quid Sergius Galba vir summa perfidia, qui Lusitanorum septem milia partim vendidit, partim trucidavit, cum fide data eos euocasset? Betultum regem Aruentorum perfide captum senatus Albam custodia causa relegauit. Non ignoro maiorem Romæ quam villa in gente fuisse iurisfundi religionem. Cicero l. 3. de officiis. Nullum vinculum ad stringendam fidem iureurandum maiores arctius esse voluerunt. Id laudant Aegilius, & Dionysius l. 2. Numæ acceptum refert, Polybius item l. 6. Sed hoc comparatione Pænorū, Ægyptiorum, & aliarum gentium perfidissimarum. Nam quod ad iuramenti fidem attinet ad auctorem, qui Romanas res melius cognovit, & prudentius astimauit, quam Machiauelli, appello Augustin. l. 3. de ciuitate Dei, c. 2. Nescientes igitur tanti dī, Neptunus & Apollo, Laomedontem sibi negaturum esse mercedem, struores monium Troianorum gratis & ingratias fuerunt. Videant ne grauius sit, tales Deos credere, quam diis talibus peiaret. Hoc enim nec ipse Homeris facile creditur, qui Neptunum quidem contra Troianos, Apollinem autem pro Troianis pugnantem facit, cum illo periuio ambo fabula narret offensio. Siquid fabula credunt, erubescant talia colere numina: si fabula non credunt, non obtendant Troiana periuria, aut murentur Deos periuria punisse Troiana, amasse Romana. Vnde enim coniuratio Catilina in tanta tamque corrupta ciuitate, habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atq; lingua periuio, aut sanguine ciuii alebat? Quid enim aliud totes senatores corrupti in iudicio, toties populus in suffragio, vel in quibusque caufis, que apud eum concionibus agebantur, nisi etiam peierto peccabant? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi seruabatur antiquus, non vt à sceleribus metu religionis prohiberentur, sed vt periuria quoque sceleribus cetera adderentur.

§. 7. Verum quicquid in iureurando religionis fuit, id contemptu vanorum minimum, periuria ridentium, & docentium, cito euanuit. Quo circa po-

steriores per genium Cæsaris iurabant, & Christiani cum ab eis iurandum poscebatur, per salutem Cæsaris, Tert. apol. 35. *Iuramus sicut non per genium Cæsarum, ita per salutem eorum, que est angustior omnibus geniis.* Hoc autem maximum Romæ censebatur iuramentum, non quod religione mouerant, sed quod vindicta in promptu effet. *Tutius est,* inquit Minutius, *per genium Iouis peiaret quam Cæsar.*

Sacrum iu-
ramentum
per genium
Cæsarū.

§. 8. Tertio laudat Romanos, prætextu religionis vlos. Nam cū Tribunos consulari potestate plebeios creaserint, peruerserunt populo, pestem quæ grassabatur propter abusum maiestatis imperii immisam, ita plebs tribunos omnes ex patribus creauit. Deinde inundationem lacus Albani, expugnationem Veterum præfigere finxerunt, vt in obdictione militem continerent. Tertio legem Terentillam primo simulatione libitorum Sibyllinorum impediuerunt, deinde religione iurisfundi atriclos Quirites in Volskos duxerunt.

Verum pro me, & pro veritate testimoniū dicent omnes Quiritum centuria, videlicet præstigiis illis nobilitatis auctoritatem, viresq; concidisse. Nam omisiss Tribunis post quinquenmē cōcertationem consules è plebe fecerunt, quorum primus fuit L. Sextius, id actū adhuc Camilio liberatore viuo, cum deinde noua peiuentia oriretur, per nouas religiones, hoc est ludos scenicos remedium quæsumum est, nō autem conculatus capessendi iure priuata plebes. Itaque lex Terentilla perlatā est, & superstitione excusfa, nec hoc modo, sed sacerdotia etiam, astipiciāq; ad se transtulerunt. Vide defideras ô lector fructum tam leuis, tam breuis imposturae, lege orationem Decii Murtis Constans. *Quod cum ita se habeat, cui Deorum hominumque indignum videri potest,* inquit, *eis viris, quos vos*

Fraudes nobilitati obfuerunt.

Tribunos plebeios per superstitionem amo-
uent, sed consules plebeios ac-
cipere co-
guntur.

solli curulibus roga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaque honoraritis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adiiceritis? Qui Iouis Opt. Max. ornatus decoratus, curru aurato per urbem rectus in Capitolium ascenderit: si consipiciatur cum capite ac litro, capite velato vicitam cedat, auguriumne ex arce capiat? cuius imaginis titulo consularis, censuræque & triumphus equo animo legetur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim Deum) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotius non minus reddamus dignatione nostra honoris quam accepimus, & Deorum magis, quam nostra causa expetamus, vt quos privatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc

plebs cum sacerdotia accepit, val-
de auxit po-
tentiam.

egi, tanquam integra si causa patriciorum defaceret, & non iam in possessione vnius amplissimi simus sacerdotij? De- cemviri sacris faciundis, carminum Sibylle ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri ceremoniarumque aliarum plebeios videmus, nec tum patricius villa iniuria facta est, cum duumviris sacris faciundis adiecius est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adiecit, in quæ plebeij nominentur: non vt vos, Appi, vestro loco pellant, sed vt adiuvent vos homines plebej diuinis quoque rebus procurandis: sicut in cateris humanis pro parte virili adiuvant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quam magistri equitum dictator esse potest. Sabinum adueniam principem nobilitatis vestra, seu Appium Claudiū multis, illi antiqui patricij in suum numerum accepunt, ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa nobis Hec omnia cum decora afferimus: immo omnia eadem, quæ vos superbo fe- cerunt. L. Sextius primus de plebe Consul est factus: Causa perfitione. Licinius stolo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator, & censor. Q. Publius Philo primus pre- O nihil fi- tor. Semper ista auditæ sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos etiam diu- solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspicium turnum.

domi militiæque: aque adhuc prosperum plebeium, ac patrium fuit, porroque erit. An Romæ vñquam fando audistis patricios primo esse factos, non de celo demissos. Sed qui patrem cire auctum possem, id est, nihil ultra quam ingenuos? Consulem iam patrem cire possum, auctum iam poterit filius meus: Nihil est aliud in re, Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. Certamen tantum patrici petunt, nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixque sit vobis ac repub. vt irogati eis, iubendam censeo. Fraus itaque patefacta plus obfuit, quam exiguo tempore latens profuit.

Temeraria
vaticina-
tio.

Ioco omen
similium
scipio in co-
trarium
vertit.

Cicerone
fate-
tur non esse
auguria.

Termimi
Romani
imperi cef-
fit.

§. 9. Albani lacus exundationem in prodigium Veturorum eo anno capiendorum verterunt. Menda- cium politicum hoc fuit, ad breue tempus, & temerarium; præsertim cum interpretatio captiuo committeretur. Quomodo vero Camillus lui casus iam instantis erat incertus, fata autem patriæ ab effusione vñdarum Albanarum prædicebat? Ego potius effusam Senonum multitudinem, quæ Romam usque, omnia, & Roman, excepto capitolio, vastauit, illo portento significatam, si ariolani libererat, affirmarem.

At Papyrius auctoritate dextre interpretatus est; Ita plane est, nec male Claudius, ut biberent, quando esse nollent, edixit, & facere Scipio, cum rudi militi omnino imperatoris è nauj egredientis videretur prolapsio, in faustum auspicio traxit, cum Africam tenerè dixit. Sic Augustus cum cometes apparuerint, qui regibus haberi fatalis solet, ad regem Persarum pertinere, dixit, quod ille capillatus esset. Hæc omnino destruunt auguriorum superstitionem, & occasionem præbent totum hoc genus in vniuersum deridendi. Quemadmodum & libro primo, & secundo facit Cicero, qui augur ipse negat vel Romulum, vel vulnus habere vera auspicia, retinere tamen ad opinionem vulgi, & magnas utilitates Republica. Sed contra Ciceronem recte docet Christianus Cicero lib. 2. de ciuit. Dei, cap. 5. Nam illud quale est quod pulcrum auspicium fuisse dixerunt, quod commemorauit paulo ante, Martem, & Terminus, & Iuuentutem, nec Ioui regi Deorum loco codere voluisse, sic enim, inquit, significatum est, Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem tene- re daturam: Romanos quoque terminos propter Deum Terminus neminem commotetur: iuuentutem etiam Romanam propter Deam Iuuentutem nemini esse cœsuram. Vi- deant ergo quomodo habebant istum regem Deorum suorum, & datorem regni sui, ut ei auspicia ista pro aduersario poserent, cui non cedere pulcrum esset: quanquam hec si vera sunt, non habent omnino quid timeant. Non enim confessuri sunt, quod dicit cœsir Christo, qui Ioui cedere noluerunt. Saluis quippe imperij finibus, Christo cedere potuerunt, & de sedibus locorum, & maxime de corde credentium. Sed antequam Christus veniret in carne, antequam ista denique scriberentur, quæ de libris eorum preferimus: sed tamen posteaquam factum est sub rege Tarquinio illud auspicium, aliquoties Romanus exercitus fuis est, hoc est, versus in fugam, falsumque ostendit auspicium, quod Iuuentas illa non cœsir Ioui: & gens Martia, superantibus atque irrumptibus Gallis, in ipsa vrbre contrita est: & termini imperij, desipientibus multis ad Hannibalem ciuitatibus, in angustum fuerunt coactati. Ita euacuata est pulchritudo au- spiciorum, remansit contra Iouem contumacia non Deorum, sed demoniorum. Aliud est enim, non cœsir: aliud, unde cœsir, redisse. Quanquam etiam postea in Orientibus partibus Hadriani voluntate mutati sunt termini imperij Romanis. Ille namque tria prouincias nobiles, Armenianam, Mesopotamiam, Assyriam, Persarum concessit imperio, ut Deus illæ Terminus, qui Romanos terminos secundum istos rubeatur, & per illud pulcrissimum auspicium loco non cœserat Ioui, plus Hadrianum regem hominum, quam regem Deorum tenuisse videatur.

§. 10. Tempus est ut Pseudopoliticum contra se- mel loquentem audiamus. lib. 1. cap. 12. de republ.

Verum cultum requirit. Quicunque principes atque Republ. semetipsas conseruare cupiunt, in id vnum præ cœ- ris, in cumbero debent, ut verum religionis cultum recte instruant, & venerentur: nec certius indicium de religionis aliquius ruina atque interitu vñquam habere poteris, quam si in ea, diuinum cultum despectui haberi ac sibi cognoveris. Id vero, ut ita se habere intelligas: obserua cui fundamento Religioni innaturat eius loci, in quo vñusquisque nascitur: quod omnis cultus religiosus alicui fundamento insit.

Deinde cap. 15. de immani Samnitum coniuratio- ne historiam refert. Ad angustias redacti, cum extrema queque tentare decreuerint, & intelligentiam tamē se vincere non posse, nisi obstinatissimos haberent ad dimitandum mili- tum animos: ad religionem cœu extreum remedium con- gerunt. Nam ex libro vetere, sacerdote Ovio Pacio, homine delectus, & magni natu, sacrificium ex antiqua Samnitum religione pe- tierunt. Sacrificio perfecto, eorum Imperator per viatorem dum iubebat acciri nobilissimum quemque. Apparatus sacri talis erat, qui animum religione perfundere posset. Nam locus erat cratibus conceptus in medio castrorum, putoisque ac linteis con- tectus, patens ducentos pariter pedes in omnes partes: In me- dio Are, victimaque circa casa, & circumflantes centuriones strictis gladiis. Admovebatur altariis miles, ut victimæ magis, quam ut sacri particeps, adgebaturque ureiurando, quæ visa auditaque in eo loco essent, non enuntiatur: deinde iurare cogebatur dico quodam carmine, in exortacionem ca- pitis familieque & stirpis compposito, nisi isst in prælium quo Imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, ausi quem fugientem vidisset, non extemplo occidisset. Id pri- mum quidam abnentes iurare: obtruncati circa altaria sunt, iacentes deinde inter strages victimarum, documento cœteris fuerunt, ne abnuerent. Hoc sacramento astriktos, ut Insignia maiore religione tenerentur, variis etiam signis ornauerunt: parum iu- nani ex quadraginta millibus, quos collegerant, medianam cir- uant timi- citer partem vestimentis alibi induerunt, usque arma, insi- gnia, & cristulas Galeas attribuerunt, ut inter ceteros emine- rent: tandemque ad Aquiloniam considererunt. Sed aduersus eos tamen Papirius Confidit in caturus, ea omnia parui fe- cit, & suos ne huiusmodi religiosi sacramento tenerentur, al- loquens. Non, inquit, cristulas vulnera facere, sed per pœta, Sacra Sa- atque aurata scuta transire Romanum pilum, & candorem mnitum vestrum fulgentemque aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. tot iura- Hac omnia denique in illorum caput transitura, cum nefando mentis ce- sacro, hominum, pecudumque cœtem miserent, & ob fracta lata, iam roties fœderas, Deos, cives, atque hostes aduersus se irruntarint. in castris In confliictu tandem vicere Romani, quod illorum virtus, ma- bohostium ce- iorem Samnitibus metum incusisset, ob memoriam toties ac- cepta clavis, quam ius religio potuerit, vel virtutis vel pertina- citia ad pugnandum insundere. Quod est sit, videmus ta- men manifeste, quod rebus tantopere afflictis, ad religionem tanquam extremum remedium conseruerint: nec in villa alia Cundari, re tantam sibi recuperande virtutis posuerint: ex quo intel- ligere licet quantum presidij, quis in vera religionis recto vñ ha- militem, bere queat. Itaque de hac re, hoc loco differendum putauit, ex externa tangam de ea, quæ ex maxime necessariis Romana Reipubl. subsidia constitutionibus dependebat.

Ex quibus concludo, nullam religionem fitam esse diuurnam, Romanosque milites tam magna re- ligionis contemptores, suorum augurum ineprias ridere potuisse: ideoque inconsideratissima esse temeritatis eo fundamento niti, quod vno iœco, leui iœco euerti possit. Faretur ita esse Consularis Augur, Errabat, inquit, multis in rebus antiquitas, quam vel vñ- iam, vel doctrina, vel verutate immutatam videmus. Cum igitur vñ, & doctrina immutari opiniones illæ solent, non vtetur illis legislator, qui veram stabilem Rempublicam molitur, quæ quamvis ex vero omnia habeat, hominum tamen vñio solidissima ciuius funda- menta per se concipiuntur, quomodo stabilis esse poterit, si ex stultissimis vulgi, inconstantissi- misque opinionibus summa ciuius, salutique depen- deat.

CAPUT XVI.

Princeps in religione nihil statuat.

Princeps de §. 1. **P**RINCIPI tuendę verę religionis cura commissaria est, instituendę tamen, aut innouandę nulla est omnino potestas. Nutritius Ecclesiae est magistratus, gladium portat ad vindictam malorum, turcam bonorum: Malorum, hoc est furum, incestorum, latronum, blasphemorum, impiorum. Non enim suam duntaxat maiestatem vlcicatur: sed multo magis diuinam, quę vera est, & imminens maiestas, cuius est ἀπόρεις titulus, & vestigium, omnis quę in purpura & diadema appetet humanis oculis grandis & tremenda maiestas. Decet certe optimum ab optimo coli, numen à principe, regem omnium regum, præcipue ab omnibus regibus. Itaque & Arist. lib. 7. cap. 8. pol. Primam regiam curam ait esse τὸν ἀρχέτονον ἀπόρειαν, eam quę circa diuina est sollicitudinem.

Aprincipe
Deum coli
principie
debet.

Certum igitur fixumque maneat, principem & ipsum esse religiosum oportere, & arcem religionis custodem, vigilantem impietatis vindicem.

Discat, non faciat religionem principis.

§. 2. Hoc tamen sedulo attendet princeps, vt ipse religionem veterem ne innouet, nec ylos nomine reformationis cudas articulos. Non est enim arbiter religionis princeps, sed discipul⁹. Teneat animo, yloque ostendar, pietatem colendam, non esse politicis edictis perplexam reddendam. Audit S. Cyprianum Ep. 73. *Nec hoc frater charissime sine scriptura diuina autoritate proponimus, vt dicamus certa legę ac propria ordinatione diuinitus cuncta esse disposita; nec posse quemquam contra Episcopos, & sacerdotes usurpare sibi aliquid, quod non sit sui iuris & potestatis. Nam & Chore, & Darhan, & Abyron, contra Moylen & Aaron Sacerdotem sacrificandi sibi licentiam usurpare conati sunt; nec tamen quod illicite aūsi sunt, impune fecerunt.*

Multa hac de re sunt non modo SS. Patrum, verum etiam Imperatorum, & regum constituta, quę persequi omnia, mei constituti non est, ea duntaxat monebo, quę ad politiam, & gubernationem pertinet.

Religio mutata politia aut turbat, aut mutat.

Assuta de serere coa- cti dolent, si audent, re- pugnant.

Aula va- riebilius fir-

§. 3. Prima quidem causa est, quia connexa est cum religione Reipublicae administratio, quemadmodum libro de pace Germaniae demonstrauit, mutata itaque religione, necesse est Reipublicae commotionem, aut commutationem consequi. Et quidem cum vera religio vnicat, ab illa autem infinita aberrations, pugnantesque sectae, principum erit nullum à vera recellum permittere. Cum enim vehemens sit stimulus religionis, multique sint, qui vetera deserere, etiam morte proposita nolint, multorum indignatio, omnium discordia oritur. Deinde reges Aegypti cum nouas fingunt, aut permittunt superstitiones, regni vires civilibus contentioneibus dilacerandas dederunt. Nabuchodonosor fidelissimis, prudentissimisque se pene principibus priuauit, dum noua statua dedicatione subditos sollicitat. Antiochus Illustris eadem de causa regnum, & se se perdidit, cum Iudaeorum pietate in persecutus est, quam si defendisset, fortissimamque gentem inter tot bella amicam habere voluisse, vniuersa Asia facile imperium obtinere potuisset. Sic Caius, Constantius, Valens, Iustina, Iustinianus, Heraclius, Leo Iaurus, aliqui summo detimento Reipublicae religionem nouarunt.

§. 4. Altera causa sumitur ex natura magistratus, & aulae, cum enim omnis potestas sit adulatio-

nibus obnoxia, facile obrepunt specie sanctitatis, qui mentiendo, asserendoque magnates peruerunt. Sic Constantius ab Eusebio, Valens ab Eusebianis, Leo Iaurus à Venefico Iudeo seductus est. Iustinianum iam sénem præfigitor Monothelita deprauauit, quod vero non diuina institutione, sed humanis nititur id totum fluxum est, & momentaneum. Sed nullum clarissima exemplar huius estimationis, quam nobis nostri faculti calamitates exhibent. Quia namque in Germania, lege quadam principes religio-

nam reli- gionem non statuit.

nē suo arbitrio moderantur, hinc tanta est religionū varietas, ac ignorantia, vt pene nulla religio superfit. Id quia nondum omnino exteris constat nationibus perpicue ac neruose ostendendum est. Annus centesimus est cum veteris fiduci, tædio, simul fastidio disciplina monastica, & ambitione ductus Lutherus noua haeresis fundamenta iecit, interea omnia commutata sunt, vt milii Germania non absurdi veteri Aegypto esse videatur, in qua omnium superstitionum turor quotidianas turbas, ac bella ciebat: Hoc uno deterior est Germania quam Aegypti conditio, quod perpetua in mutatione Germani versentur, celerrimeque, quę temere placuere, displiceant, Aegyptiorum constantior fuerit superstitione.

Germania plurimas religionis mutationes patitur.

Venit ad me hisce diebus, qui chartam obtulit, *qua in uitatio ad Iubileum Ecclesiarum γνωστός (genuine)* Lutheranarum continebatur. Decem enim doctores Lutherani, omnes cæteros ad iubilandum excitant, quod ante annos centum in Pontificem fecerit imperium Lutherus, vide inceptias tisū dignissimas, nisi miserationem, & lacrymas miserrimorum hominum cæcitas malitiosa posceret. De hoc igitur gaudio agendum est, vt omnis mundus agnoscat, religionis à principium opinione pendentis, non esse villā constantiam, quia de causa ante biennium de suo Iubilao Zwinglii caute tacuerunt, ne risum omnibus præberent, in tot fætas sparsi, quarum multa archetypon Zwinglianum reuinat, ino nulla est, quę non Zwinglium damnare necesse habeat. Quanquam autem tribus libris ea de re à me copiose disputatum est, Iubilao scilicet Iubilorum, eius apologia, & Coronide: hic non sunt iteranda patriæ nostræ clades, ex illis videbunt magistratus, quomodo religionum iactatione fides pietasque, & postremo homines ac regna pereant.

Paulo post etiam ad dita Sche da Calu niana est.

§. 5. Primo quidem iubilant, & exultant decemviri illi in rebus pessimis, cum interim cæteri Lutherani ita premantur, vt nisi moderati homines interueniant, periculum sit, ne Veios aut in sacrum monitem migrare cogantur. Status enim Ecclesiarum γνωστός Lutheranarum iam ante annos quinquaginta septem erat miserabilis, & ipsorum iudicio pene desperatus, nunc vero multo est afflictior. Sed totam tragediam ab ipsis audire præstat. Nemo in suā contumeliam mentitur, Synodus Mansfeldica in præfatione cum dolore, & gemitu miseriarum suarum facunda prædicatrix, progressum politicae religionis exprimit.

Quod autem, (inquit) cumulantur quotidie fanaticorum hominum opiniones & sectæ, non est mirandum tantopere.

Primum, quia cum veritas hominibus est ingrata, neque agnoscunt bonitatem Dei, solet Deus ad puniendum hoc peccatum immittere efficaces, & insignes errores, vt credant homines mendacio, vt puniantur ea ipsa causa, quod veritati non credant, sed delectantur iniustitia. Secundo Theſ. secundo.

Sectæ mul- tiplicantur & sectis na- tæ.

Secundo, necesse est crescere sectas, quia omnes vere Princeps & Magistratus officium suum in hac re negligunt, sed perulantiam ingeniorum confirmant, quod cuiilibet pro suo ar-

Principum incuria se-
cunt. Tertio, pingues illi (vt Psalmus vocat) & potentes docto-
res, sectarum autores, summa se opera coniungunt, easdem

sentientias, & eosdem animos mutuo tuentur. Pacifice inter-
se vivunt, alter alterum defendit & excusat. Ac si quis maxi-
me alterius sectam non approbat, tamen amat eum, vt ita si-
at, quemadmodum vulgo dici solet: Parce mihi, vt parcam ti-
bi, connive saltem, si non vis probare, idem faciam & ego. Ita
sepe accidit, vt heresarcha quisquam alterius sectam quam
non probat, non tamen oppugnet, & si aliquandiu aliquid ag-
at tamen non perseuerat. Et de hac causa successus heretico-
rum cum dolore conqueritur David Propheta Psalm. 17. cum
inquit: Pingues eorum sunt coniuncti.

Quarto, resiam eo reddit, vt muli hoc tempore turpitudi-
nis atque ignominia loco habeant, voce vel scriptis opponere
Dedecus pu- se falsis fratibus & sectarum autoribus, cum quidem semper
tant oblige- in Ecclesia maximum id fuerit decus, & pro vero Christiane
re heresibus virtutis documentum celebratum.

Quinto, quid obstat quo minus hoc tempore varia nascan-
tur heres, cum nulli hominibus maiores tolerando sint
consumelie, iniurie, maledicta, cauillationes, quam ipsi ullis,
qui se fanaticis doctribus opponunt, ita quidem, vt per con-
suum Stoici appellentur, hoc est, duri ac precipites, qui nihil
sibi cum aliis commune volunt, quibus nihil aliorum pla-
ceret: quia si vero magna sit virtus, omni vento & afflato falsorum
dogmatum levissime & quidem volentes rapi atque
circumferri. Deinde clamosi nancupantur, hoc est, surgato-
res, & rixatores, qui plenis labris, importunisque clamori-
bus ad editionem, & tumultum hominum clamicum causant.
E pericu-
losam resi- Neque vident, quod ipsi vituperant factum, id summam no-
fere sectis. Cato-
nem in his rebus agere & Stoicum, & ad rauum usque procla-
mitare, quam turpi silentio omnes fraudibus patefacere
fenesbras. Non enim silentio sed voce lupus reuictur. Tace-
mus, quod ipsa scriptura clamores Prophetarum & do-
ctorum commendat, & e contrario silentium adeo vituperat, vt eiusmodi Silenos & Mutios mutis canticis compa-
ret.

Sexto, satis est fanaticis hominibus occasionum hoc tem-
pore crescendi, quoniam formidine quadam & metu amit-
tende tranquillitatis, foreunarum gratie, laudis, etiam fin-
cere doctores propendunt omnes taceant, languide agant, hor-
ribili temeritate atque securitate permittunt negotium sibi-
ipsi & fortuna suo. Et quamus in clamant nonnulli, tamen
cum deforantur ab aliis turpissime, soli non possunt tanti
molem negotii suis humeris sustinere.

Septimo, erimus qui adhuc supersunt sinceri doctores, nec-
dum infecti fanaticarum opinionum veneno, tamen sunt lan-
gidi, mericulosi & animo paulo abiectori, quam vi veruacis
causa periculum incurre velint: quiescunt igitur, & spectato-
res sunt eius fabule cui tamen ipsi primo applaudere nolant.
Sed si bona est Catastrophe alteri parti, nempe clamantibus
& scriptitibus illis: & tibi bonam esse volunt, & partem
victoria non mediocrem sua virtuti & constantie arrogant.
Sic autem (scit se bona causa per vim opprimitur) diversum
euenerat, collum suum reducunt ex nodo, quia nihil a se
ad ultimorum profiteantur, & idcirco propter externam pacem alteris
se dedunt, quorum iniusta est causa, contra suam conscientiam.
Cum igitur aduentur hoc heretici, nos non simul &
eadem sive vrgere propositum, animantur & in insitutis fal-
sitaribus malitiose ac pertinaciter herent, & subinde alias no-
tas communiscentur.

Octavo, crescent etiam secta propter nouam illam tyran-
nidem, qui suboritur in Ecclesia. Si quis non statim approbet
alterius errorum, indignationem & offensionem potentiorum
incurrit, ac sepe de vita periclitatur. Hanc tyranidem
sectarum applause stabilunt in aliis. Et ipsi adeo non sunt
ab hac tyranide vacui, vt non possint sibi temperare, etiam
cum humanissima cum eius colloquia & actiones insituantur.
Atque ita ferunt homines, ne possint amplius libere suam
sententiam profiteri: itaque in hac vnum omnes incumbunt,

vt errore tyrrani vi obtrudant aliis, quod tamen (Deo in-
uante) non facient perpetuo. A M. E. N.

C A P V T XVII.

Ratio verae religionis conseruande.

§. 1. P RIMO quidem hoc vnicce agendum est in una religione
Republica. Vt vna vera, antiqua scripturis, & in vno re-
traditione apostolica tradita, sanctis patribus cognita gno.
fides omnibus superstitionibus euallis, doceatur, ac
conserueretur.

Non enim pacem duntaxat diuersae sentientium
pugnae rumpunt, sed federa etiam religionem, ac
mutuus cum veneratione timorem requirunt. Ne-
mo enim facile amicitias cum eo contrahit, quem
Dei nouit inimicum; Laudaturque Theodorici Africæ ducis illustre exemplum; quamuis enim Arianus esset, Diaconum tanum, qui non errore intelligendi, sed adulandi turpitudine in gratiam principis ad Arianisum defecit, vestigio occidit; neque enim fidei fidem seruaturum esse arbitrabatur, qui Deo violasset. Sine fide igitur amicitia esse non pos-
tis, cum sit rerum humanarum, & diuinarum cum
caritate confusio. Quæ nulla est, si alius alium im-
pius, & detestabilem esse existimat. Deinde omnes
magni quodam desidero suam tueri, & augere reli-
gionem conantur, id quod nostra actas edocet, quæ
nullam heresin adeo tetram, adeo à pietate, & ratio-
ne abhorretem vidit, quam non cupidissime sit
amplexa; quamuis, qui mos est valde amaritum, ce-
lerrime fastidierit. Hinc bella cruentissima sunt, quæ
pietatis opinione geruntur, in quibus occidere fami-
citas, cadere felicitas existimatur; nullus affectuū,
& cognationum respectus, publica, & domestica pax
turbatur, eadem in domo prælia miscentur, magi-
stratus alterutram populi partem necessario, sepe
ambas inimicatas habet, non enim nisi vni obsecu-
re potest, cadit illius auctoritas, cum à pluribus im-
piis, & profanis iudicatur. Verum hisce de rebus
iam supra dictum est. Nunc seruanda religionis ra-
tiones proponamus.

§. 2. Primum est, & veluti fundamentum veritatis ac fidei seruandæ, virtus obsecuere, subditorum fa-
ustum retundere, libidines frenare, avaritiae modum
ponere. Nunquam heres sui causa orta est; alieui
vitio per nouitatem superstitionis quæsitus est fo-
mentum, vel impunitas. Homo quem flagitia sua
premut, facile in errorem pellitur, & quemadmodum
in homine morborum sunt quædam, ita in Re-
publica heres, & superstitionum *αρεστον*, &
coniectura. Vere Seneca libro 3. de ira cap. 10. Verus
dictum est à lasso rixam queri. aque autem & ab effidente, &
à sitiiente, & ab omni nomine, quem aliqua res vrit. Nam vt
vlera ad leuem tactum, deinde etiam ad sufficiemt tactus
condoleantur: ita animus affectus minimis offenditur. adeo vt
quodam salutatio, epistola, oratio & interrogatio in item e-
uocent. Nunquam sine querela agra tanguntur. optimum est
itaque ad primum malum sensum mederi sibi: tum verbis quoq;
suis minimum libertatis dare, & inhibere impunit. Facile est
autem affectus suos cum primum oritur, deprehendere, mor-
bum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluiae
ante ipsa nota reuunt: ita ire, amoris, omniumque istarum
procellarum animos vexantium sunt quedam prenuntia. Qui
comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valedicinem in-
telligent, si calor summa decerat, & incertum lumen, neruo-
rumque trepidatio est, si memoria sublabitur caputque ver-
satur. Solitus itaque remedis incipientem casam occupant,
& odore gustuque quicquid est quod alienat animos re-
pellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugna-
tur: aut si parum medicina proficit, vitauerunt turbam &
sine teste cediderunt, proderit morbum suum nosse, & rires
eius.

Multa ha-
refes, & fer-
ruda, sed
breues.

Cum diuer-
sa est reli-
gio, magi-
stratus sem
per vnam
partem, sa-
pe veramq;
habet in-
fensam.

orthodoxia
fundamen-
tum boni
mores.

Heres o-
mnes e-
tius orta.

Varii affe-
ctus sunt,
quib; dū in
principio nō
refluit, in
omnia in-
mania crū-
punt.

eius antequam spaciuntur opprimere. Videmus quid sit quod nos maxime concinet. Alium verborum, alium rerum contumelia mouent. hic vult nobilitatem sua, hic forma sua parci, ille elegantissimum haberi cupit, ille doctissimum, hic superbia impatiens, hic contumacia, ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum, Iesus est, foris mitis ille rogari, inuidum iudicat: hic non rogari contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

Ob haec singula haereses oriuntur, alium spes, alium metus, alium indignatio, alium ebrietas, plurimos libido, ambitioque in nouas opiniones lectisque impulit.

§. 3. Hec in Republica prudens Magistratus adiuetet, & corriget. Superflitionem in decem tribus vnius Ieroboami ambitio induxit, dissidia Pharisaeorum, & Saduccorum partim ambitio, partim odia aulica fecerunt, cum malis artibus adrepere potentibus hypocrita coperunt. Est hoc, semperque fuit haereticorum ingenium, ut ante sceleribus se indigos fidelium consortio, & penitus obnoxios redderent, quam errore & pertinacia, cum amissione plebis se separaret. Quod de Nouato scribit Cypr. Ep.

49: in omnes conuenit. Nam de Nouato nihil inde ad nos fuerat nunciandum, cum magis per nos nobis debeat Nouatus ostendit, rerum nouarum semper cupidus, auxilium inexplibili rapacitate suribundus, arrogantis & stupore superbi tumoris inflatus, semper istis Episcopis male cognitus, quasi hereticus semper & perfidus omnium sacerdotum voce damnatus, curiosus semper ut prodat, adhuc adulatur ut fallat, nunquam fidelis ut diligat, fax & ignis ad confusa seditionis incendia, turbo & tempestis ad fidei facienda nanfragia, hostis quietis, tranquillatus aduersarius pacis inimicus.

Deinde ita describit eius mores, ut iracundiam Hussi, luxuriam Lutheri, crudelitatem Zwinglii, libidines Caluini, & Beze, festeras Anabaptistarum cades exprimere videatur. Nec hoc, inquit, quisquam miretur in talibus. Feruntur semper mali sui furore dementes, & postquam sceleri fecerunt, conscientia ipsa scelerata mentis agitantur. Nec remanere in Ecclesia Dei posseunt, qui Deificam, & Ecclesiasticam disciplinam nec actus sui conuersione, nec morum pace renuerunt. Spoliati ab illo populo, fraudata vidue, pecunia quoque Ecclesiæ denegata, has de illo exigunt paenam, quas in eius furore confusimus. Pater etiam eius in vita fame mortuus, & ab eo in morte postmodum nec sepultus. Vetus vox in calcem percessus, & avortione proprante in parricidium partus expressus. Et damnare nunc audeat sacrificantum manus; cum sit ipse noentior pedibus, quibus filius qui nasciebatur, occisus est? Hanc conscientiam indigni fuerunt.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

Hæresis chædum adhuc est in Ecclesia, eius communione indigne fuit.

dictum magis domesticos inimicos futuros, & qui prius copulari sacramento vna summis fuerint, ipsos inuicem tradituros. Nihil interest quis tradat, aut sauiat, cum Deus tradi permittat quos disponit coronari. neque enim nobis ignominia est pati a fratribus, quod passus est Christus: nec illis gloria est facere, quod fecerit Iudas.

Opes Ecclesiasticae sunt Reipublicae utilissima.

§. 6. Quantum est, ut non modo Episcoporum, & doctorum eruditioni, vitaque integritati recte consulatur, sed opibus etiam, atque auctoritate muniantur. Stenim praesidum, & iudicium dignitas firmanda est, ut legitimae potestatis excellentia controverbias ciuiles dirimant, quanto ampliore maiestate ornandi sunt, qui de rebus celestibus & aeternis iudicant: Non ignoro multis videri nimias Episcoporum, & Cleri opes, sed ea de re libro de magistratu Ecclesiastico disputabo. Nunc moneo, Reipublicae prodesse plurimum, si magna sint opes Ecclesiarum. Nam primo si religionis antistites admodum tenui crustula viuentem, ad rerum corporearum curas vertuntur, nec modo studiorum occasionem perdunt, sed ne libros quidem idoneos eomparare queunt.

Deinde facile non a diuitibus modo, & arrogantibus, sed etiam a moderatis contemnuntur, qua causa Romani apud quos tamen erant magno in contemptu Deorum cultores, & nonnulli etiam infames, Pontifici maximo cum re dignitatem addiderunt. Certe in veteri lege sacerdotii erat non multo minor, quam regni maiestas, qua etiam tandem cum regno coaluit. Tertio experientia docuit, cum rerum domesticarum sollicitudine tenentur, & circa domus sua mala districti sunt sacerdotes, doctores ipsos doctrinam sacram obiter tractare, & quasi in secundis habere; prima enim illis cura est viuendi, altera docendi. Hinc si Lutheranos, & Caluinianos intueamur, facile videbimus, postquam primi furoris auctus deferbuit, postquam apostatarum, qui Catholicis in Academis cruditi, scientiam suam in venena verterunt, multitudine defecit, omnia impietia, impietate, contentionibus plena esse, iamque contemptissimum esse. Ministrorum Euangelicorum nomen; nam plerique cum sint patres familias, pauperes, fame magis, quam pietate dicuntur, ut populo fabulas venditent, hinc metu & spe in omnem partem flexiles sunt, & quod histriones solent, theatro se accommodant. Famam suam, & constantiae opinionem vilem habent, dum rei augenda inhiant.

Primorum hereticorum feruor extimor fuit, ne in ordinem redigerentur.

In coll. Hertzberg. Vixores & liberos habemus, quid facimus?

Mature habebus in collibus occurrentium.

Principis itaque ut religionis praesules doctores, que habeat constantes, bonae famae, nobiles, potentes, fideles regno, commoda eorum augebit, arces etiam, & iudicia concretet, ut in Imperio, atque aliis regnis fieri cernimus, cum enim paci dediti sint, procul habeant causas tumultuandi, plurimum iuuent causam Reipublicae.

§. 7. Quintum est, & solidum aduersus nouitatem, discordiasque praesidum, ut contentionum ansae, & initia praecidantur, ingeniorum petulantia coerceatur, illi qui disputare, quam viuere gloriose esse iudicant, mature exterminentur. Callide Hollandiae proceres monebat Britanniae rex, ut in herba Arminianos opprimerent, quod si illi fecissent, contra tantam legemet depugnare opus non fuisset.

Est hoc malum non in populo, sed primoribus, & olim fuit. Cyprianus Epist. 64. De contentionem autem & dolo quid me attinet dicere; quando ista vitia non in plebe, sed in nostro numero grauiora sunt? Horum autem morborum mater, superbia est, & humana laudis aviditas, quae etiam hypocrisim sepe generat.

Multi sancti arbitrii gembens multas infirmorum perturbationes fieri, per quorundam

dam fratrum contentiosam obstinationem, vel superstitionem timiditatem, qui in rebus huiusmodi, qua neg. scripturæ sanctæ auctoritate, neque in universalis Ecclesie traditione, neque vita corrigenda utilitate ad certum possunt terminum peruenire, (tantum quia subest qualiscumque ratiocinatio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consuevit, aut quia ibi videt, vbi peregrinationem suam quo remotorem a suis, eo doctrinam factam putat) tam litigiosas excitant questiones, ut nisi quod ipsi faciunt, nihil recte existimant.

Hoc contendit studiū cum in Rempublicam, & religionem ingruit, inter familiarissimos summas litteres, odiaque concitat, & in contrarium errorem rapit, sic Eutyches oppugnando Nestorium in haereticum impegit.

§. 8. Confutatio olim Fredericus Palatinus Elector, cum Academia Heidelbergensis mutatae religionis exordio in duas factiones Lutheranam, & Caluinianam secederetur, utriusque partis silentium indixit. Confutatio Hollandiae proceres inter veteres, & nouos Caluinianos concordiam statueri conantur, & ne quisquam alium accusaret, damnaretur impietatis, imperarunt; sed vbi utrinque de superstitione agitur, non potest esse stabili concordia, sicut cum errori contra veritatem libertas eripitur. Initio haereticorum emergentium scriptura auctoritatem & prophetandi, seu interpretandi libertatem omnes qualiuere quodam postulabant. Sed libertas illa errorum, multis modis Rempublicam afflxit. Nam omnia semper immutat, & quæ mutauit, mox repetit, aut alio vertit. Non ignorauit hoc tyrannus & apostata callidissimus Julianus, non enim prorsus genere persecutionis plus damni Ecclesiis intulit, quam faciendo. Vnumquemque enim suo arbitrio vivere, & suo ritu docere permisit, ut licentia augearet dissensiones Christianorum.

Quod si magistratus serio mala emergentia perpendat, facile intelliger, quemadmodum, si furandi, adulterandi, latrociniandi licentia permittatur, omnia mox sceleria flagitiaque inundabunt, sic vbi deo sentiendi pro arbitrio, blasphemandi, cæremoniæ impiorum, & rituum fuerit inducta nequitas, liberrime in omnia, & in omnes grassatura, neesse esse concidere Rempublicam.

§. 9. Sextum conferuanda religionis praesidium est, prudens Principis, & cuiusvis magistratus secundum leges adhibita vis, & coactio, multaque ac pœna. Durum videri scio, mentibus liberis iura dare, conscientiasque constringere. Cum sua quisque fatalis, aut exiui esse arbitrius debeat. Nec ad salutem cogere Deus ipse soleat. Imo multis abfurdum id videtur, cum illa legum seueritas hypocritas, non vere pietatis cultores efficiat. Tu minis, & me tu tormentorum quemquam cogere te posse arbitratis, ut Deum ameri: ut quod falsum esse putar, verum iudicet?

Sed tamen non modo ius hoc datum est principi, sed absque offici neglecti scelere, seueritatem aliquam omittere nullo modo potest. Consultus test principis de re sanctus Augustinus in hunc modum respondit.

Displacet tibi quia traheris ad salutem, cum tam multos nostros ad perniciem traxeris. Quid enim volumus nisi te a malo per comprehendi, & presentari, & seruari ne pereas? Quod autem abducem in corpore letus es, ipse tibi fecisti, qui iumento tibi mos peccant. admoto uti non loquisti, & te ad terram grauior collisisti. Nam utique alius qui adductus est tecum collega tuus ille Jesus venit, qui talia subi ipsi non fecit. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem exsistimas cogendam esse ad bonum. Attende quid Apostolus dixerit. Qui Episcopatus desiderat, bonum opus concupiscit, & tamen tam multa ut Episcopatus suscipiant, tenentur in iunctu, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta qua volunt, donec eis adiut voluntas suscipiendo operis boni, quanto

Nulla leges sat error defendi posset.

Libertas errorum non posset.

Julianus libertas errorum non posset.

Julianus libertas errorum non posset.

Vis contra impios ad hiberi posset.

Trahere ad salutem, cum tam multos nostros ad perniciem traxeris. Quid enim volumus nisi te a malo per comprehendi, & presentari, & seruari ne pereas? Quod autem abducem in corpore letus es, ipse tibi fecisti, qui iumento tibi mos peccant. admoto uti non loquisti, & te ad terram grauior collisisti. Nam utique alius qui adductus est tecum collega tuus ille Jesus venit, qui talia subi ipsi non fecit. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem exsistimas cogendam esse ad bonum. Attende quid Apostolus dixerit. Qui Episcopatus desiderat, bonum opus concupiscit, & tamen tam multa ut Episcopatus suscipiant, tenentur in iunctu, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta qua volunt, donec eis adiut voluntas suscipiendo operis boni, quanto

quæto magis vos ab errore pernicioſo in quo nobis inimici eſtis, trahendi eſtis, & deducendi ad veritatem vel cognoscendam vel eligendam, non ſolum ut honorem ſalubriter habeatis, ſed etiam ne peſime pereat. Dicis Deum dediſſe liberum arbitrium; ideo non debere cogi hominem nec ad bonum. Quare ergo illi, de quibus ſupra dixi, coguntur ad bonum: Attende ergo quod conſiderare non viſ. Ideo voluntas bona misericorditer impudicit, ut mala voluntas hominiſ dirigatur. Nam quis neſciat nec dāminari hominem, niſi merito mala voluntatis, nec liberari niſi bonam habuerit voluntatem? Non tamen ideo qui diligitur, mala ſue voluntati impune & crudeliter permittendi ſunt, ſed vbi potiſſas datur, & à mala prohibendi, & ad bonum cogendi. Nam ſue voluntas mala ſemper ſue permittenda eſt libertati, quare Iſraeliſtae recuſantes & murmurantes tam duri flagellis à mala prohibebantur, & ad terram promiſſionis compellebantur? ſi voluntas mala ſue permittenda eſt libertati, quare Paulus non eſt permittiſ ſuī pefimia voluntate qua perlequebatur Eccleſiam, ſed poſtratus eſt ut exccaretur, & exccatus eſt ut mutaretur, mutatus ut mitteretur, miſſus ut qualiaſeretur in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala ſue permittenda eſt libertati, quare monachus pater in ſcripturis ſanctis, filium duri non ſolum verbi corripiere, ſed etiā laeta eius tundere, ut ad bonam disciplinam coactus & domitus dirigitur? Unde idem dicit: Tu quidem percutis eum virga, animam autem eius liberas à morte. Si mala voluntas ſue permittenda eſt libertati, quare corripiuntur negligentes paſtores, & dicitur eis: Errantem ouem non reuocafis, perditam non requiſiſtis? Et vos oues Chriſti eſtis, characterem Domini- cum portatio in ſacramento quod accepiſtis, ſed erratis & pe- ritis.

Non per-
mittendi
homines
ſua male
voluntati.
Oues ex-
rantes re-
uocanda ad
cauas.

Non ideo nobis diſpliceamus quia reuocamus errantes, & querimus perditos. Melius enim facimus voluntatem Domini monentis, ut vos ad eius ouile redire cogamus, quam conſentiamus voluntati onium errantium ut perire vos permittamus. Noli ergo iam dicere quod te aſidue audio dicere: ſic nolo errare, ſic nolo perire. Melius enim non hoc omnino non permittimus quantum poſſimus. Modo quod te in pteum ut morereris miſſiſ, utique libera voluntate feciſt. Sed quoniam crudelis eſſent ſeruū Dei, ſi huic male tua voluntati permitteſt, & non te de illa morte liberarem? Quis cos non merito culparet? quis non impioſe reſeſt? Et tamen tu te volens in aquam miſſiſ ut morereris; illi te noleantem de aqua leuauerunt, ne moreveris. Tu ſecifi ſecundum voluntatem tuam, ſed in perniciſtiam tuam; illi contra voluntatem tuam, ſed propter ſalutem tuam. Si ergo ſalutis corporalis ſic cuſtodienda eſt, ut etiam in noſtrentu ab eis qui eos diligunt feruerit, quanto magis illa ſpiritalis in cuius deſertione mors eterna metuitur.

Pernicioſi
libri ſalu-
tariter pro-
hibendi.

§. 10. Septimum eſt id quod olim viſitatum fuit librorum peſtilentium prohibitio, quæ noſtris quidem ſectariis initio iniuita viſa eſt, ſed modo illiſi eadem lege vtuntur, nec modo Caluiniānorū, ſed fuorum etiam verant, querelæ Illyrii, atque aliorum ſunt: VVittembergiſbus, & Lipſiensiſbus prala patere, cœriſ ocludi. Qua de re cum doctiſſimus noſter Iacobus Gretterus accuratiſſime ſcriperit ad cum re- mittit lectorem.

Cap. XVIII.

Modus reducendæ veræ religionis.

Facilius
ſeruatur
integritas,
quam re-
ducitur.

§. 1. PLERAQVE quæ de conſeruatione veritatis, & religionis dicta ſunt, etiam ad errantes in viam reducendos valent. Viris tamē Politicis aliter, atq; aliter tractāda ſunt. Difficulter inuenitur veritas, ſed multo diſſicilius perſuaderetur erranti. Principis tamen officium eſt, etiam in hoc inculcere, ut pravae opiniones tollantur ē medio, Deo

honor ſuus reſtituatur, animarum pereuntiam ſaluti conſulatur.

§. 2. PRIMA quidem ratio, quod in fidibus faciunt muſici, ut paulatim ad concentum reducant, tu agendū, & in morbis medici, qui humores noxios particu- latim, & per interualla ſubducunt, ita quoque in gis obniti- Republica faciendum, quæ errorum, & ſuperſtitio- num aegritudine laborat. Non probo tardos, & in- efficaces languidorum proceſſus, cum ſepe à con- tu deſiſit, omnia qua adhiberi poſſunt, tentanda ſuadeo; ſed lento, firmoque gradu, ne precipitetur. Lenia imperia, & monitiones hic plurimum pro- ſunt.

§. 3. Secunda. Nulli principum Europæ, ſi mo- do velit, diſſicile fuerit, animos hominum reuocare ad pristinos maiorum noſtrorum ritus, id quod o- lim fieri nunquam poſſe putabatur, iam enim veterem religionem plerique amare incipiunt, nec viliſ miniftrorum calumniis induci poſſunt, quo minus multi in ſingulos annos ad vnitatem Catholicam redcant:

Tantum eui longea valet mutare vetuſtas. Facile eſt
Europa fi-
dem redde-
re. quod ardentiſſime concupierunt, iam fastidiunt; aut etiam oderunt. Fatalis eſt illa vulgi leuitas noua mirari, vetera contemnere. Cum igitur in curſu hæ- refis erat, nulla vi viſti aut ſuſſilinari potuit, poſtea languidior inceſſit, & in ſe diuia, ac collifa impetu amilis, poſtremo retro reuerſa eſt. Multæ Germaniæ provinciæ plures paſſa religiones, iam nullam re- ſidem. Cauſa huius rei, ut dixi, Leuitas eſt, & ignoratio veri. Altera ratio eſt, quod hærefeon, & hæreticorum nequi- tiam diu ignorare nequeunt, quodque in ſingulos annos mutari omnia experiuntur. Sponte in diu in- diuſera abeunt ut diu ſtare non poſſunt. Quemadmodum ſi cœcorum turbam e' carcere emittas, facilius eſt, ut nullus, quam ut omnes ad metam pertin- gant, hoc argumento ſi prudenter magistratus utatur, ſponte in viam duci ſeſſe ſinent, tot auia pertaſi, tot ſceleratorum apostatarum fraudes ex- perti.

§. 4. Hacigitur lenitate agendum eſt, niſi forte ex hærefes ſint, quæ moram non patiuntur, ut ſunt hærefeo- Muncerianorum, atque Anabaptiſtarum, eorumq; levi remedio qui in magiſtratum iuſſunt. Ille enim ut mor- rollenda, acuti medicinae lentæ locum, & tempus ne- gant, ideo celeri & periculoſo remedio opprimendæ ſunt.

§. 5. Tertio, Hærefiarchæ & doctores errorum Republica pellendi ſunt. Vna quidem vice, ſi com- mode fieri queat, ſin minus ſenſim & paulatim; Non opus eſt hac quidem in re probatione, nam turbulentis, & vertiginoſis Aſolis ab aſtis, mare quod imo fundo excuerunt, ſponte conquietſer. Eteror cui patrocinium deſerit, ſine pugna conſideret. Nunquam itaque ſatis laudati ſunt imperatores, qui Arium, Nestorium, Vigilantium alios exilio multarunt, ex- ecrandi vero Wandalii; qui collectos in Africa ſa- cerdotes, & Epifcopos equis obtruerunt, aut in de- ſerta loca deportarunt. Multæ rationes ſunt reli- gionis temeratores exigendi, quamuis ſaumente po- pulo vēnena ſua ſpargant, ſed faciet id magiſtratus legitime, & iuste, nec calumniā illam infeſſi finet.

Tres potentes Germaniæ principes religionis Lu- Tres poten- theranæ in Caluiniānam, ſeu utiſi vocant, refor- tes principes matam, commutationem fecerunt. Palatinus Ele- ſacerdeltor, Haffia Landgravius, & Marchio Brandebur- gicus, etiam Elektor, & quamuis omnes pene ſubdi- mutarunt, Zvinglianifum odifſent, ſine villo tumultu, (niſi quod Berlinum iraſci preſumpliſt) tralationem il- lam perſecuerunt.

§. 6. His

AB

Praxes mu-
tandas sine
rumultu re-
ligionis.

Propositi
disimula-
tio.

Mutationē
petentium
subornatio.

Pacta ini-
tio postula-
ta.

Disputatio
& collo-
quia, ex
quibus oc-
casio facilis
mutandi.

Specie pacis
retita do-
gmatum
propugna-
tio.

Disputatio
publica in-
stituta.

Specie pacis
doggmatum
questio de-
fensio.

Suaibus
imperii po-
puli patien-
tia cedit.

Supplicatio
num populi
dilatio.

§. 6. His in commutationibus, hac fere obser-
uauit ex historia mutatae in Palatinatu religionis, ex-
actis Marpurgensis, & edito Brandenburgico.
Primo quidem mutandae religionis, & extirpandi
Lutheranismi propositum celauerunt, non quidem
vt prudentiores ignorarent, sed ne populus com-
moueretur. Secundo, Arte Zwinglianorum quidam
subornati sunt, qui reformatae religionis exercitum
peterent, idque multis, & mollibus verbis, ne prin-
ceps sua sponte in odiosam nouitatem propensus
videretur, sed subditorum conscientis indulgere,
libertatem amare, ac souere. Laudari enim vulgo
foler facilitas principis, cum in illis etiam, quae ne-
gare melius erat, se exorabilem praebet. Tertio, Tē-
plum illis vnum, alterumue petebatur, ne hoc qui-
dem durum populo videbatur, plura retenturo, nec
de illis nimium tollitico. Quarto, Hic tamen sele
Lutheranorum opposuit Zelotypia, cum templo
enim redditus, paupumque detrahi sentiebant, nec i-
gnorabat hoc fagax politicorum prouidentia, itaq;
colloquium, & pacificationem machinant, in au-
la conuentur, in consilio principis disceptatur, no-
tarius & testes negantur. Hoc nullo modo proban-
dum est, sed si colloquium instituendum est, sua vtri-
que partilibertas, & commoda relinquenda sunt.
Qui enim alterius potentia pressi loco deteriore
fuerunt viatores censentur, vt in Hollandia Arme-
niani, cum illos quos principis fauor tutabatur, si
causa fiderent, pari iure, armisque decertare oportet.
Quinto, Decretum editum est, de non calu-
mendo, non contendendo, non prædamando a-
lios, de pace & concordia souenda. Hoc principum
edictum ad institutam religionis mutationem effi-
cax fuit. Sic enim efficiebatur, ne contradiceret Cal-
uinistis, Zwingiani, Sacramentariis quiquam, imo
ne nominare quidem auderet. Multum autem pro-
fecit error, cum id obtinuit, ne detegatur. Nec tamē
ne rum quidem populus quisquam mouit, cum a-
lio qui moderatores eristicas, & contumelias cō-
ciones multi detestentur; hanc igitur ob causam
princeps non vt heresem fautor proscindebatur,
led vt pacis amator laudabatur, præterum cum the-
sin & anthitheisin doceri permitteret. Sexto, Dispu-
tatio Academica instituta est præside Caluiniano,
qui deinceps etiam ordinarius professor constitutus est. Septimo, Ne his quidem omnibus hoc actū
esse videbatur, vt Lutheranismo Zwingianismus
succederet, sed vt pax cōstitueretur, nihil enim cum
aliud postulabatur, quam vt Lutherani retentis di-
gnitatibus & fructibus cum reformatis in consisto-
rio simul confidere, & deliberare de rebus Ecclesi-
sticis yellet, hoc cum recusarent, quasi superbi, cō-
tumaces, inobedientes magistratui accusabantur, &
meruisse videbantur dimitionem; quia collegas a-
sperrabantur, & pacem.

Hac omnia hac tenus ita transacta sunt, vt experi-
rentur quid ferre posset populus, si enim tumultus
oriretur, si contutores qui cum Ioanne Calimiro in-
stituti erant eo fine, ne religionem ille mutaret, sele
mouerent, speciosa horum aetorum erat excusatio.
Octauo, cum populus Heidelbergensis pro retinē-
dis concionatoribus Lutheranis supplicaret, res si-
lentio transacta, atque interim hoc actum, vt con-
cionatores illi velut nimium peruvicaces, & cerebro si
traducerentur, facile itaque petitione sua plebs de-
finit, & illi qui adorant deiplicerent, sātem alios
moderatores, & pacifidoneos poscebat. Credebant
enim hominum esse offendam, non Lutheranismi, o-
dium, sperabant itaque, & cum spes esset precibus
obtineri posse credendi libertatem, à viab finebant,
donec postremo curam Lutheranismi, ac spem de-
posuerunt. Nono, cum iam tuta omnia yiderent,

domo Parochiali excedere iussi sunt Lutherani, o-
mnia templa data Caluinianis, nec queri ausi sunt, his prece-
qui in exilium pellebantur, sed ad curas domesticas dentibus,
versi, posthumam & honorariam mercedem, immu-
nitatem à vecigibus, similiaque poscebant, effuse
ridentibus Caluinianis rem tam magna molis ad tā
humiles, & abieetas preces deuenisse. Decimo, Cum Studio fori,
auditores Academicis Lutherani essent, cum illis & alumnis
quoque varia arte tractatum est, stipendiariis, seu a-
lumnis Electoralibus est oblatus Caluinismus, aut
repræsentata dimissio, pro Catechismo Lutheri
Zwingianus obtrusus omnibus, ita breui momen-
to maxima conuersio, quasi sine motu contigit; nam
prædicanter rurales facile cum principe opiniones
mutabant. Undecimo, In Hassia mutatione hoc Plenaria
etiam notaui, quod cum Lutherani tam Academicis gatio om-
professores, quam Concionatores officis & hono-
ribus cedere recusarent, mirari se princeps dixit, cūm
nondum eos ipse suscepisset, & in possessionem mi-
sisset, morte enim defuncti principis eorum quoque
loca vacua facta, & iura in sua esse poneant. Duo-
decimo. Lente etiam & particulatum processum est articulorū
in Hassia, neque Caluinismus totus proferebatur, propositio.
sed quēdam vt videbatur exigua pars, nempe, re-
dintegratio præceptorum decalogi, fractio panis.
Itaque licet initio Marpurgenses ad conciones Lu-
theranorum quos discessuros audierant, solliciti ac-
curent, cœnam carent, nihil tamen postea mo-
uerunt, sed paulatim ad Caluinismum migrant,
multo facilius, si alio vocentur, obtemperatur, nē-
pe in Arminianismum, aliamue seclam. Tertiodeci-
mo, Consecuta sunt scriptiones vtrinque, sed præ-
valuuerunt, quarum fauor ab aula erat. Plurimum
autem profuit, cognita Lutheranorum ministrorum
in moribus nequit, quo circa quosdam magna
contumelia sub patibulo exautorarunt.

§. 7. Quarta ratio est, quam video olim vfurpa-
tam, & nunc quoque vigere, nempe vt qui veræ re-
ligionis aduersari sunt, honoribus, dignitatibus, & mu-
neribus publicis arceantur. Neque iniquum est,
cum qui Reipublica incoluntati obstat, a republi-
ca honores, & opes non adipisci. Magnorum rei cri-
minum honoribus arcentur, cur blasphemii, & con-
temptores veritatis admittantur?

Theodosius ita sanxit: & ante eum tres Constan-
tini magni filii, omnia priuilegia qua religionis con-
templatione data sunt ademerunt hereticis, de hæ-
reti. Priuilegia. Fredericus non hereticos modo, sed rece-
ptatores, fautorisque damnat, & nisi intra annum satifice-
rent, infames esse iubet. Nec ad publica officia seu consilia, vel
ad eligendum aliquos iubet adhiberi, adiungit alias poenæ
qua supra in constitutione notatae sunt. Multa sunt Quiprinci-
huius consiliis emolumenta; nam si in dignitate sunt pessimum
aduersarii religionis, multa habebunt, quibus se prin-
cipi opponunt, subditos incio prætice diuexent; pium fidelis
nemo enim cum diuerfam à suo principe religionem illi non est.
tuetur, ita illi fidelis est, sicut aliis, quibuscum con-
sentit. Deinde subditi lenti ad veritatem veniunt. Potentia
cum perfidia suam in confortibus errorum suorum consortum
honoratam cernunt. Tertio, sola vera, & Catholica fidunt.
fides persecutione crescit; quia sola spe bonorum
futurorum nititur, superstitiones, nisi forte primo
impetu, detrahendis commodis minuantur ac eu-
nentur. Quantu res illa momenti sit, intellexere
quidam Germaniae principes ultimis comitiis Ra-
tisbonæ institutis: pertinet enim vt Cesar aulicos cō-
filiarios pari numero ex diuersa religione legat, cum
tamen ipsi Catholicis non vuantur, imo nec Luthe-
rani Caluinisi, nec hi Lutherani.

§. 8. Quinta ratio est, vt cum tota aliqua heres, Summa
extirpanda est, idque moderate, & ratione agendū, dedecora
non mero imperio, carpantur priuatum illa, quæ in sectarum
vulgus

vulgaris male audiunt, quæque absurditatem primo aspectu etiam rudibus ostendunt. Exemplo sunt Calviniani qui ut facile auctoritatem Lutheranorum atterent, nomen Lutheri saepe cum veneratione usurpabant, eos autem Lutheranos quos contra agebant omnes Flaccianos appellabant, Flacci vero inter Lutheranos fecunda pincipia erat stoliditatis & amentia. Sic Pareus, qui omnes Lutheranos vnam habere ceruicem exoptat, contra Ubiquitarios violentos veritatis hostes agere se profitetur. Ultraeclæses cum rigidum Calvinismum extirpare Synodo sua conarentur, quod caput eius erat impieatis edicto veterunt; cauerent omnes ne ea docerent, ex quibus Deus auctor peccati haberiposset. Magistratus ergo orthodoxus cum postlimio reducere pietatem pristinam volet, sententiarum manifesta flagitia, in quibus maior est etiam impudentium verecundia primum carpenda curabit, multa enim tegunt, multa verbis adumbrant, quibus si rem species nulla est venia, hac protrahenda sunt in lucem, ut odio digno profligentur. Sic enim auctoritas detrahatur falsis doctoribus, manifesto in criminis deprehensis. Tales enim superstitiones offendisse, confutatio est.

*Cum diffen-
tiunt secula,
eas que re-
ra docent
aliqua pro-
bare.*

§. 9. Sexta ratio reducenda pietatis, & abolendi erroris est. In rem suam vertere lites errantum. Quis enim non facile Puritanos in Anglia redigat in ordinem, si Episcoporum approbationem ab illis extorqueat, aut eosdem Puritanos ex Belgio, si mitioribus in controvèrsia feruente adharet? Varietas enim credendi facit eos, qui certi sibi videbantur, anticipates, ita cum ad vnam partem disceptantium consensu principis accedit; alteram facile euerit, & integrum obnoxiam efficit. Exemplum magnum est Apostolus, qui in consilio quod ex diuersis seculis constabat, vnius sententiam veram approbando calculū absolutionis meruit. Effecitque, ut sua dissenzione impedita contra veritatem conspirare non possent. Hoc principi Orthodoxo præcipue fiaserū, nam haud minus commode errantium dissidiū, quam recte credentium concordia ad extirpandos errores vtratur. Quandoquidem etiam in præliis imperatorū non modo rei militaris peritia, & robur, sed crebro etiam hostium incuria, vel lapsus, rei gerendæ optime occasione obtulerunt. Modo in specula sit, ut momenta videat, & morbis non modo conuenientem, sed opportunam eriam faciat medicinam. Diæta multos curat, olim cum Rigidus Calvinismus tentaretur Lutheranis in ipso auctu paroxysmi malū exasperatum est, multumque damni artulū subdita coercitio; nunc sponte de rigore durissimam partem Arminiani remiserunt, & Calvinianos impios iudicant, atque in ipsa Academia persequuntur, in aliis oppidis exulare cogunt, plura & atrociora auſuri, nisi partis aduersæ vires pertineat. Profecto si Mauritii solius generosa vis pro mollibus stareret, Cōtraremonstrantium rigor emollesceret, aut frangeretur.

*Cruda vul-
nra mitius
tentanda.*

§. 10. Septima ratio est, si coitiones clandestinæ, publicaque prohibeantur; ita Arcadius Gaina templum pro Ariana perfidia denegauit; sic Leo & Anthemius imperatores Paganis interdixerūtne ad impia sacra conuenirent. c.c. ii. Nemo ea, que sepius Paganæ superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat pertinare, scens, quod crimen publicum commitit, qui hec aucta fuerit perpetrare. In tantum autem huicmodi facinorā volumus esse resarcenda, ut etiam si in alieno predio, vel domo aliquid tale perpetretur, scientibus videlicet Dominis predium quidem vel domus sanctissimus iuribus exarui addicentur. Domini vero pro hoc solo, quod scientes confenserint, sua loca talibus contaminari sceleribus, siquidem dignitate vel militia quadam decorantur, amissione militis vel dignitatis, nec non rerum suorum proscriptione plecentur: priuata vero conditionis vel plebeie constituti: post cruciatus corporis, operibus metallorum,

aut perpetuo deputabuntur exilio. Et ante hunc Valent. & Marcius. Nemo venerandi adorandi que animo delubra, quæ olim iam clausa sunt, reseret. Absit à seculo nostro infandis execrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimiri sertia templorum impios hostes, profanos aris arcendignes, aduleri in iſſacum thura, viuīmas cadipateris vina libari, & religionis loco existimari sacrilegium.

§. 11. Octava ratio est, feueritate legum, & poenis contumaciam ad officium adducere. Religionum violatarum aliubi, atque aliubi diuersa poena est, sed vbiique aliqua. Merito ac iure: Nam quod in diuinam religionem committitur, in omnium fertur iniuriam, quod omnibus nocet, Reipublicæ periculocuocet, ideoque à Republica repellit debet. Quando autem periculose ista docentur, apud eos, quos conscientia quietos esse non finit, malo toto de eo genere magnum Ecclesiæ doctore in citare ac propone. Primo eo modo multos esse correctos docet, Ep. 50. Hoc enim contigit Donatistis, quod accusatoribus S. Danielis. Sicut enim in illos leones, sic in illos conuersi sunt leges, quibus innocentem opprimere voluerunt, nisi quod propter misericordiam Christi, magis pro eis sunt leges ista, que illis videntur aduersæ, quoniam multi per illas correcti sunt, & quotidie corrigitur, & se esse correctos, atque ab illa furiose medicina liberatos gratias agunt. Et qui oderant, diligunt, moleſtias, atque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insanis detestabuntur, tantum recepta sanitate gratulantur, & in residuos est.

*Medicina
moleſtias, a-
ſtas que illis
fuerant, iam
repariter inſtēmus
ne illipereant,
excitantur. Molesſus est e-
nīm & medicus furens phrenetico, & pater indisciplinato fi-
lio, ille ligando, iste codendo, sed ambo diligendo. Si autem illos
negligant, & perire permittant, ista potius mansuetudo falsa
crudelis est. Si enim equus & mulus, quibus non est intellectus,
morsibus & calcibus resistunt hominibus, à quibus eorum ca-
randa vulnera contrectantur, & cum inter dentes eorum &
calces sepe homines periclitentur, & aliquando rezentur, non
tamen eos deferunt, donec per doloris & moleſtias medicinales
reuoent ad satutem: quanto magis homo ab homine, & frater
a fratre, ne in eternum pereat, non est desperandus, qui correctus
intelligere potest quantum sibi prefabitur beneficium, quan-
do se perſecutionem perpetu querebatur.*

Verum hic lex illa valeat, ut coercat diligendo, non fœuendo, castiget ut corrigat, non vlciscatur, ut euertat.

Deinde pergit: Cur ergo non cogere Ecclesia perditos filios ut redirent, si perditi filii coegerunt alios ut perirent? Quia etiam illos quos non coegerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed salubres leges in eius gremio reuoentur, de his quos nunquam perdidere, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastorealem, etiam illas oves que non violenter erupta, sed blande leniterque seductæ, à gregè aberrauerint, & ab alienis caperint posſideri, inuenientas ad oscile Dominicum, si resistere voluerint, flagellarum terroribus, vel etiam doloribus reuocare?

§. 12. Hæc Augustinus, qui tamen alias in ea sententia fuit, non esse petendum ab imperatoribus, ut hærelin Donatistarum iubent omnino non esse. Sed postea mutauit; nam mentibus prauis, frigidis, duris necessariam purabat medicinalem moleſtiam.

Hinc, inquit, ergo factum est, ut imperator religiosus & pius perlati in notitiam suam talibus causis, mallet pūfissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigeret, & eos qui contra Christum Christi signa portarent ad unitatem Catholicam terrendo & coercendo redigere, quam sequendi tantummodo auſtere licentiam, & errandi ac pereundi relinquere. Iam vero cum ipsa leges venissent in Africam, præcipue illi qui querebant occasionem, aut faciuntiam furentium metuebant, aut suos verecundabantur offendere, ad Ecclesiam continuo transferuntur, multi etiam qui sola illi à parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualēm vero causam ipsa hæresis haberet, nunquam antea cogitauerunt, nunquam querere & considerare voluerunt;

*Ipsa loca a-
lum in v-
sum trahā-
tur.*

*Seueritate
legum er-
ores coer-
cendi sunt.*

*Medicina
moleſtias, a-
ſtas que illis
fuerant, iam
repariter inſtēmus
ne illipereant,
excitantur. Molesſus est e-
nīm & medicus furens phrenetico, & pater indisciplinato fi-
lio, ille ligando, iste codendo, sed ambo diligendo. Si autem illos
negligant, & perire permittant, ista potius mansuetudo falsa
crudelis est. Si enim equus & mulus, quibus non est intellectus,
morsibus & calcibus resistunt hominibus, à quibus eorum ca-
randa vulnera contrectantur, & cum inter dentes eorum &
calces sepe homines periclitentur, & aliquando rezentur, non
tamen eos deferunt, donec per doloris & moleſtias medicinales
reuoent ad satutem: quanto magis homo ab homine, & frater
a fratre, ne in eternum pereat, non est desperandus, qui correctus
intelligere potest quantum sibi prefabitur beneficium, quan-
do se perſecutionem perpetu querebatur.*

*Caritas be-
ne facit et-
iam inui-
to.*

*Augustinus
de pana be-
reticorum
ſententiam
mutauit.*

*Seueritas
timidos ro-
borat, du-
bos reuo-
cat.*

Multi cupi-
ant videri
cogi.

rant, nox vbi caperunt aduertere, & nihil in ea dignum inuenire propter quod tanta dama paterentur, sine illa difficultate Catholici fadi sunt. Docuit enim eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Istorum autem omnium praecedentium autoritatem & persuasionem securi sunt multi, qui minus idonei erant per seipso intelligere: quid distare inter Donatistarum errorem, & Catholicam veritatem: ita cum magna agmina populorum vera mater in sinu gaudens recipiet, remanserunt turba dura, & in illa peste infelici animo infestantes. Ex his quoque plurimi simulando communicauerunt, ali paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabunt paulatim assuendo, & predicationem veritatis audiendo, maxime post collationem & disputationem, que inter nos, & Episcopos eorum apud Carthaginem sunt, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam vero locis vbi pertinacior & impacior prauuluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores, quorum erat melior de communione sententia, aut turbae autoritati paucorum potentiorum subdita in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutius laboratum est.

Flagellis
persidia ca-
stigatur.

Idem contra literas Periliani. Perilianus dixit: Quod si cogi per legem aliquem vel ad bona licuiffer, nos ipsi miseri a nobis ad idem purissimam cogi debuimus. Sed absit, absit a nostra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compallamus. AVG. respondit: Ad fidem quidem nullus est cogendus iniuritus, sed per severitatem, amo & per misericordiam Dei tribulationum flagellis solet persidia castigari. Nunquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores peccati non legi integritate puniuntur? Sed tamen male vivendi virtutis disciplina proposita est, nisi cum praecedent bene vivendi doctrina contemnitur. Si que igitur aduersus vos leges confituta sunt, non eis benefacere cogimini, sed malefacere prohibemini. Nam benefacere nemo potest nisi elegit, nisi amauerit, quod est in libera voluntate: timor autem panarum & sinorum bonum beatum delectationem bona conscientia, saltem intra clausa cogitationis coercet malam cupiditatem. Qui tamen aduersas leges confituerunt quibus vestra comprimatur audacia, nonne hi de quibus dicit Apostolus. Quia non sine causa gladium portant, ministrium Dei sunt, vindices in iram ei qui male agit?

§. 13. Quid igitur in omnes iure, & lege aget principes, & ad idem coget? Non in omnes, sed tamen pro omnibus ager. Si pauci sunt, si sine motu fieri potest, iubat non esse haereses, magos, idololatras? sed sensim vigor legum exeratur, nisi vbi contagionis periculum est. Qui perniciose sunt remoueantur, certam turbam principis auctoritas ducet. Multos verendum, multos timor retinet, plerosque vero vana securitas quasi melius aliquid non appareat, quod sequantur. Intra paucos annos in Francia supra centum millia ad veritatem conuersi sunt, in Germania plures. Nullus principum Germania qui ad Catholicos adducere suos conatus est, vim expertus est legibus suis contraria. Belgae duntaxat rebellarunt, sed nec erat sola causa religio, nec praetexebatur, priuilegia, & libertas obtendebatur, & inuisum semper populis cultis extera nationis imperium, decimarum exactio populum ad seditionem concitatuit.

§. 14. Manet tamen politicorum aliter sentientia decretum. Non esse cogendos; nam sic & impii manent, & simulationem adiungunt impietati, germanantque scelus. Sic purpurae cultores, non Dei efficeris. Sed errant illi, & Reipublicae paci, non tantum religioni obfistunt. Primo enim ne mala faciant, ne sacrificiis idololatricis demonem colant, ne templum valcent, sacra irrideant, Deum sceleribus suis infribant, veritatem oppugnant, salutari lege imperatur, quamvis enim iniuri pareant, melius est tamen coactos sola mente, quam mente simul & opere in flagitia ferri. Quemadmodum etiam secularium legum formido multos animo iam & voluntate reos, abaudendo, & portiendo deterret.

§. 15. Nec a malis tantum abduci, sed in virtutis

etiam scholam, sacrariumque inducere lex assolet. Honestus enim & pia iubet, prohibetque contraria. Pia inquam iubet, & pie facere, non simulate, hypocrisi suae quisque nequit. Honorare magistratum contumaces etiam iubentur, quia recte praecepit, nec ideo honesta imperare lex non debet, quia honesta facta simulator animus viriat, sed monere ut sponte, quod officium requirit, efficiant. Plerunque tamen cum ad honesta impelluntur sensim ea etiam honeste peragunt, & animos ad virtutem applicant, cum manus operi admouere neceſſe est: Quod si non nullorum durities resiftit, consuetudine tamē emolitur; etas vero tenera, nondum imbuta malis recens impietate imbutitur, in sene etiam boni odoris stuitate deducta; memini sane pueros multis parentibus erroris deponendi fuisse auctores, qui cum adolescenti, & polita praetexta tribunum aut curiam ingrediuntur, optimos ciues Reipublice se praestant. Quod nunc multa millia in Germania praesertim Bauaria, Stiria, Carinthia, Belgio facere videmus. Itaque & reformatio quae prouectos non adiuuat, etatem puerilem tamen Catholicam exhibet.

§. 16. Nona ratio est, atque inter omnes pene effectuissima, ut Reipublice praefides vita integratam, formatio bonae vita omniumque puritatem colant. Initio dixi de moribus nunc peculiariter moneo reformatio- tardam, difficultemque fore, nisi Praelati, doctoresque insigni non modo innocentia, sed fama etiam innocentia toti Reipublice praeuleant. Cum enim adeo maligna res sit, & calumnia & supersticio, ut de sanctissimorum virtute, atque existimatione detrahant, inculpatissimos etiam Athanasios fictis criminibus per ora hominum traducant, emptis testium perjuris ad tribunalia trahant, quasi in alieno crimine sat cause sit, cur haereses non deserantur, quis dubitet quod publica sunt facerdotum scelerata, magno detrimento religionis ea tolerant. Clericorum, Clericorum, inquam Clericorum, sed malorum vita turpis haereses fecerit, auxit, conseruat. Frequenter cum haereticis, aucti cum illis qui credunt haereticis in disputationem veni, post argumenta quae minimo labore soluuntur, & retrorquentur, in accusationem Clericorum veritatem, eaque proferunt, quae nec negari, nec defenduntur. Quid igitur hac in re facit Respublica? Primo ad laborem, ut Episcopi & prelati casti, liberales, sobrii, fortes, relatores legis diuinæ eligantur, qui mores reformati, ipsis quicquid possunt principes potestatis adiungant, nec difficile remedium, & brius, aut concubinarius est Canonicus; aut Parochus accusator opponatur, eius dignitatis & praebendæ candidatus accedat alius, coniunctus deponatur, & Episcopatum eius accipiat alter. Si inter se dissimilent praelati, nec corrigan suorum vitia, liberam reformati potestatem regibus, & principibus Christi Vicariis concedat, quod nuper magno prouincia bono serenissimo cuidam principi commisit. Verum quia ea de lib. 2. c. 9. de pace Germanie satis egit, & hic locus requirit eadem, malo illa huic transferre, quam aliis verbis hic recensere.

§. 17. Primo loco, ut rem summe necessariam, si ne qua pax nulla inquam constituetur, constituta non perdurabit. Ecclesiastica disciplina, vbi ea elanxit, restitutio, vbi tiget, conseruationem ponit, haereses, & persecutionum veterum, & recentium fere causa fuit Christiani Cleri, & populi dissolutio. Antiquum Ecclesia vulnus, sed quod nimium renatur, ut nunquam in toto orbe inueterascat, nunquam perfecte sanabitur. Dominus, inquit S. Cyprian, probari familiam suam voluit, cum scilicet persecutione multorum permisit; (loquitur vero de ea, quæ sub Decio fuit, in Ecclesia Cypriani, annorum pax in Africa praesedit.) Et quia traditæ nobis diuinitus disciplinam pax longa corrupserat, iacentem

fidem,

fidem, & pene dixerim dormientem censura celestis erexit; cumque nos peccatis nostris pati amplius mereremur, clementissimus Dominus sic cuncta moderatus est, ut hoc omne quod gestum est, exploratio potius, quam persecutio videretur. Studabant augendo patrimonio singuli, & oblii quid credentes, aut sub Apollinis ante fecissent, aut semper facere deberent, insatiable cupiditatis ardore ampliando facultatibus inhibebat.

Ipsos sacerdotes vitia corripue-rant. Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, infaminiis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simpliciū, callidae fraudes, circumuenientia stratibus subdole voluntates. Iungere cū infidelibus vinculum matrimonii, prostituti gentilibus membra Christi. Non in ira tantum temere, sed adhuc etiam peiurare, prepositos superbo tumore contemnere, venenato sibi ore maledicere, odios pertinacibus inuicem sibi disidere. Episcopi plurimi, quos & hortamento esse oportet ceteris, & exemplo, diuina procreatione contempta, procuratores rerum secularium fieri, derelicti a cathedrali, plebe deserta, per alienas prouincias aberrantes, negotiacionis quæstus a mundinis acupari. Esurientibus in Ecclesia fratibus non subuenire, habere argentum largiter velle, fundos infideliis fraudibus rapere, vixiis multiplicantibus sponus augere. Hæc S. Martyr tractatu de lapsis, ætate Martyrum. Nostris malis grauiores cauæ fuerunt, maior disciplina iactura, grandior vitorum dominatio, que tandem in rebellionem ac hæresim desierunt. Nec mirum: sine disciplina cura non modo pax religionis teneri non potest, sed ne religio quidem ipsa. Disciplina castos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, somes ac nutrimentum bone indolis, magis frumentum virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter Deo vivere, ad promissa cœlestia, & diuina premia peruenire. Cyprianus de disciplina & habit. virg. Nihil hoc tempore plenis que magis obstat, quo minus ad veterem religionem redeant, quam quorundam in ea male viventium exempla. Vulgus enim de vita doctrinam affimat, quem mancipatum diuitiis, ardenter libidinibus, fastu turgentem confexerit, ab eo doctrinam largitatis, pudicitiae, modestiae, & discere recte posse non credit. Miraris non conuerti errantes? miraris sine fructu te laborare: de vita tua dubitant, quia in animo latet, vita tua sunt in proposito, plus illa valent ad odium, quam incertitudo ad dilectionem. Cibum verbi Dei promittis esurientibus. Sed manu impura, ac purulenta dum porrigit, suspicuum reddis & facis inimicos blasphemare nomen Domini. Est vero peccatum tuum grande nimis coram Domino quia retrahis homines à sacrificio Domini, non à sacrificio arietum & vitulorum, sed à sacrificio orationum, fidei, pietatis. Auertuntur à Deo, cuius ministrum vident toti virtus inquinatum. Nulla sunt vitoriis re magis crescunt hæreses, quam clericorum virtus, Cleri, quia scilicet liberos educant.

Laici causa cuius ministrum vident toti virtus inquinatum. Nulla sunt vitoriis re magis crescunt hæreses, quam clericorum virtus, Cleri, quia scilicet liberos educant. vt pietati nunquam assuecat; testantur id ipsi hæretici, qui scripturis, & rationibus conuicti, in accusationem curia Romana, totiusque status Ecclesiastici vertuntur, quibus alio loco respondere, neque enim magis excusabiles illi sunt, quam filii Israël, qui sceleribus Ophni, & Phinees retracta à sacrificio Domini colebant Baalim, & Astharoth. Nunc illos moneo, qui cum de Ecclesia vivant, de Christi patrimonio incrassati sint, de stipendio ducis nostri larga donatiua accipiant, sua ignavia, insufficia, ebrietate, turpitudine, castra sua hostibus produnt, de animarum percutiunt exitio nihil solliciti, pacem Ecclesiæ in opulentia, & quiete præbendarum collocantes. O Deus bone, si expedit ei, qui scandalizauerit unum de pupillis suis, qui in te credit, ut mola asternaria suspendatur ex collo eius, & demergatur in profundum mariis, qui montes poterunt sufficere aut faxa tot ceruicibus alliganda? toties mergendis illis qui nō modo pusillos, sed munidum vniuersum scandalizant, magnos, & paruos, pu-

fillos qui in te credunt, magnos ut credere desinant, incredulos ne ad fidem veniant. Omnibus Christianis dictum est. Sitio sine querela, & simplicis filii Dei, sine reprehensione in medio nationis prævia, & peruersæ, inter quos lucet, sicut luminaria in mundo: verbum vita continet ad gloriam meam in die Christi. Philip. 2. 15 Episcopis vero & prælatibus dicitur. Exemplum esto fidelium in verbo, & in conuersatione, in caritate, in fide, in castitate. 1. Tim. 4. 12. Et in omnibus prebeat ipsum exemplum bonorum operum, in doctrina, in integratia, in grauitate; verbum sanum, irreprochibile. Tit. 2. 7. Et quare? causam addit: ut si qui ex aduerso est, vereatur nihil habens malum dicere de nobis. Non verbo solo, sed exemplo vel maxime Apostoli orbem conuertere, exemplis iterum ad infidelitatem iter, dum enim conscientiam abnegant, fidei naufragium faciunt. Quia enim in conspectu populi male vivunt, quantum in ipsis est, eos a quibus cognoscuntur, occidunt. Omnis, qui male vivit in conspectu eorum quibus prepositus est, quantum in ipso est, occidit.

Quid igitur? an illis in partibus ubi Ecclesia & disciplina negligitur perpetuum bellum prædicas? Aut bellum, aut feruitem, aut interitum. Si enim mores emendentur, abusus tollantur, scandala remouentur, perbreue bellum victoria excepit solida, si peccatis Deus amplius irritabitur, errantes, in heresi firmabuntur, hæsitanter, & dubii plane auertentur, excutier licentiam ac laicium, ut multis iam locis fecit Deus. Si Episcopi ac prælati impares sunt quorundam virtutis, fortiorum Deus Zelotes mittet ultorem, quo impium simul tolleret, & impietatem eius. Sic Asiam, Aegyptum, Græciam Turcas occuparunt, dum nec Clerus parer Episcopis, & Episcopi à summo pastore defecerunt, dum mores barbarorum nequitiam superabant. Ita fere comparatum videmus, ut cum ad summum virtutis ascenderint, omnia pariter ruerint, ad summum autem ascendiſſ credenda sunt, si publica lege, vel consuetudine, & approbatione committuntur, si vim omnem vigoremque legum, si auctoritatem Magistratus elidant. Emoritur quod sanari non potest. Peribit in Europa religio, nisi sanctitati religionis morum integritas contentanea sit. Quid igitur reformatum censes? dicet mihi quispiam reformationis & metuens, & indigens. Generationi quicquid deformatum est, quicquid etsi deforme non est, ob circumstantias tamen causa est aliquis in Ecclesia deformitatis.

Si prælati
emendare
possunt im-
pares virtutis,
Turca tol-
let.

CAPUT XIX.

Alia minora pro reducenda verareligione adiumenta.

§. 1. **P**lurima sunt pro temporū, locorumq; varietate, qua prudenter, & pietatis ingeniosus amor suggerit, q; pereuntibus adhiberi possunt, ut salutetur. Sine admiratione disciplinarū mathematicarum capiuntur lapones, moralium rerū prudenter expositio-ne gaudent, Indorū plurimi beneficentia, Americani carminis & musica, omnia igitur tentanda sunt, pro salute hominum, cum omnia perutile illi Draco ad eorum exitum moliatur. Misera est enim Res-publica, si magna quidem turba exundat, sed pereuntium.

Omnia pro
veritate re-
tanda prin-
cipi.

§. 2. Primo loco musicam piam ac grauem collo-
co, q; non sola modulatione & harmonia aures mul-
ceat, sed multo magis verborū, & sententiarum luce-
mentē instruat, sanctitate voluntatē afficiat. Veritas
suauitate illa facilime discitur, & retinetur. Exemplo
falsa docentium, & hæretiarum id claret. Paulus
Samosatenus hymnos Ecclesiasticos in feda, adulatio-
nariaque carmina mutauit, Ariani quoque & Pela-
giani hoc errorum auxilio fidem, disciplinamq; perdi-
derunt; quorundam vero eo usque est progreſſa au-
dacia,

dacia, ut Sosadicos etiam cantus in Ecclesiam inducerent. Nec aliter nostra tempora seccarum multitudine, & fæditate infamata sunt, quam cantionibus suaui modulamine heresim insinuantibus, & veritatis irrisiōem sonantibus. Sic hymni Lutherici, sic Bezanii animas plures, quā scripta & declamationes occiderunt. Quid nūigitur hoc ad medicinam vñper princeps orthodoxus, quod ad perniciem impostores excogitarunt: Moverunt illa olim Augustinū, lib. 10. cap. 33. confels. *Quantum flui in hymnis, & canticiis, suave sonantis Ecclesiæ vocibus commotus acriter, voces tuae influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea aspergat affectus pietatis, & currabant mihi lacrymae, & bene mibi erat cum eis.* Et postea. Ita fluetu inter periculum voluptatis, & experimentum salubritatis, magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens canendi consuetudinem approbare in Ecclesia, vt per oblectamenta auri- tū infirmior animus in affectum pietatis affurgat.

*Musica cu-
ræ legisla-
toribus fuit.*

Aristoteles libris suis de Republica conscriptis de musica multa præscribit, quā superuacua, aut etiam grauitati materiæ parum contentanea nonnulli iudicarunt. Sed reuera ita sensit & Plato, & Reipublicæ sua pater, peritusque gubernandi artifex Tullius I. 2. de legib. *Affinitior enim, inquit, Platonii nihil tamen in animos teneros atque molles influere, quam varios canendi sonos, quorum vis dici potest, quanta sit vis in vtrâque partem.* Nam & incitat languentes, & languescit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit. Ciuitatumque hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vocum seruare modum, quorū mores lapsi in molliciem, pariter sunt immutati cum canticis, aut hac dulcedine, corruptelaque depravati, vt quidam putat: aut cum severitas eorum ob alia via concidisset, tum fuit in auribus, animisque mutantis, etiam hui mutationi locus. Quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ vir, longeque doctissimus valde hanc labem veretur; negat enim mutari posse musicas leges, sine mutatione legum publicarum. Docuit hoc Germania, Galliaque; nam pendebitis in ancipiūt animis, noua musica pro vetere illa suauiter severa, & virtutis administra, licentior, interuenit, & illecebrofa dulcedine hæreses illitatis incautis animis propinavit, nūc igitur prudentius medici officium est, veritatem & sanctitatem maiore concentuum suauitate condire, ne mentibus in mollietate prolapsis aspergantur, ac repudientur. Quam ob causam ad instar Davidis, Asaph, & Idithum multi viri doctissimi Psalmos, hymnosque modis musicis ornarunt, plerique etiam Episcopii sacros cantus in Ecclesiis vernacula lingua induxerunt.

*Communio-
rum babē-
daratio.*

§. 3. Dulce est hoc, sed tamen salutare remedium, asperius quod sequitur, nec iniquum tamen, nec arduum, vt ante matrimoniorum publicas denunciations, & contractus tam sponsus, quam sponsa fidei rationem reddere cogantur. Parit res illa non pauca commoda; nam primo institui, & erudiri ad veritatem per hanc occasionem possunt. Deinde cura quedam religionis cunctis inicietur, atque ea ratione dum promittunt se in Ecclesia futuros, fidemque vestitam amplexuros, veritati paulatim obligantur & amant. Suisetiam artibus petendi sunt hæretici, cum enim aliquando audirent adolescentes Lutheranos contra Caluinianos dira iactantes, quorum tamen

princeps pulso Lutherero Zwinglium recipi iubebat, miratus sum eos nōdum in naſlam illam pertractos; cumque rogassem; quomodo feruente reformatio- ne ipſis Lutheranis relinqueretur? Responde- runt; Nunc quidem adolescentiæ se libertate gaudere, nec admodum furentis ministri curare minas, fore tempus cum iugum subeundum videant, vbi enim ad nuptias adspirate incepint, cedendum esse violentia consistoriali; & cum vxore accipendum esse pudenda obscenitatis concubinum, nempe Caluinismum. Tam dura est conditio inter hæreticos ducentium nubentiumque, quibus nota lues & pe- stis in geniale thalamum ducenda est: quomodo igitur se Deo princeps orthodoxus excusabit, si non maiorem ipse salutis rationem ducat, & lege lata edicat, vt cum sacramenti sanctitate, cum indiuiduo coniugii nexus, veritatem religionis sincere ac castæ coniungant, præsertim cum in sola fide orthodoxa nuptiale fædus sine labe culpæ contrahatur.

§. 4. Connexa matrimonio sunt etiam alia, vt nempe ad lauacrum regenerationis non nisi Catholico ritu accedatur, nemo patrinorum iure gaudeat, nisi cuius explorata sit in fide sinceritas, nemo honorem sepultra Ecclesiastice consequatur, nisi cum iis sacramenta Ecclesia participat.

§. 5. Quod si sensim & arte pia reducenda sunt in viam animæ errantium, necdimiti possunt peruersorum dogmatum propagatores, in hoc incumbat magistratus orthodoxus, vt sibi eorū institutio, præsentatio, confirmatio, examen committatur. Sic enim nocentissimum quemque arcebunt, discordes, & rerum controuersiarum incuriosos, rebus domesticis, aut etiam principi deditos Synagogis illis præficiet, & feruorem hæreses restinguat, nec indotios amouebit, sic enim error contemnetur, & cum imperiti sepe errare soleant, constantia demetur.

§. 6. Differencias errantium doctorum alet, efficietque vt læpe colloquuntur, seque mutuo arguant; ita enim cum omnes intelligent certi nihil apud eos inueniri, facile veritati manus dabunt. Est etiam illa discordia utiles ad cognoscendos hominum nequissimorum mores; si enim quispiam Lutheranorum libros eristicos contra Caluinistas, vel illorum contra Lutheranos legere velit, non hominum in homines inuectivas esse, sed dæmonum contra dæmonas furores, & rugitus sibi persuadebit, ex hisce principi iusta causa mutationis offeretur; & in originem tantorum malorum inquirendi, si enim vera repererit, fontes; si falsa calumniatores puniet. Errorum enim in publicum producit.

§. 7. Multa alia sunt, quæ principi prudens caritas, & cura proximi sponte dicitur. Omnia illa quæ amorem, venerationemque Magistrati conciliant, principi etiam eo proficiunt, vt principis sententiam in religione facile amplectantur, atque eiusmodi sunt, Tributarum & onerum remissio, prompta cum incendiis aut ruinis deformata est aliqua pars ditionis auxilia, annona procuratio. His enim efficitur, vt quicquid Magistrati aduersum putant, oderint. His si cum diuina gratia, orationibusque feruentibus principes vtatur, breui omnino tempore hæreses extirpabit, quamuis initio legibus ipfis, & Magistrati potentiores esse videantur.

POLI-